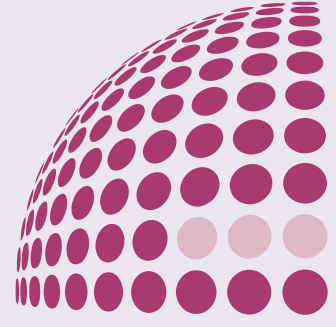

SETA RAPOR

SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı | www.setav.org | Mayıs 2011

BATI VE KADDAFİ MAKASINDA LİBYA

SETA RAPOR

AA, Fırat Yurdakul

No: 3 | Mayıs 2011

BATI VE KADDFİ MAKASINDA LİBYA

YAZARLAR

SELİN M. BÖLME
UFUK ULUTAŞ
MÜJGE KÜÇÜKKELEŞ
TAHA ÖZHAN
EDA BEKTAŞ

KATKIDA BULUNANLAR

FATMA SEL TURHAN
HAKAN ÇOPUR

SETA | Reşit Galip Cd. Hereke Sokak No: 10 Gaziosmanpaşa / Çankaya 06700 ANKARA TÜRKİYE
Tel: +90 312.405 61 51 | Faks : +90 312.405 69 03 | www.setav.org | info@setav.org

SETA Washington D.C. Office | 1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106 Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099 | www.setadc.org | info@setadc.org

İÇİNDEKİLER

- İSYAN ÖNCESİ LIBYA | 8
    - LIBYA'DA KADDAFI GÖLGESİNDEKİ İÇ DENGELER | 9
    - DIŞ POLİTİKADA KADDAFI ÇİZGİSİ | 11
    - EKONOMİK TABLO | 15
  - KADDAFI'YE İSYAN | 18
    - İSYANCILAR KİM? | 18
    - SİSTEMATİK OLARAK SİNDİRİLMİŞ MUHALEFET | 19
    - ORDU - ELİT KUVVETLER VE LEJYONERLER DENGESİ | 21
    - KABİLELER KİLİT ROLDE | 21
  - MÜDAHALE | 22
    - LIBYA'DA UNUTTURULAN ÇÖZÜM: DİPLOMATİK YOLLAR TÜKENMİŞ MİYDİ? | 22
    - LIBYA MÜDAHALESİ VE ULUSLARARASI HUKUK | 24
    - MÜDAHALENİN MİMARLARI | 28
    - MÜDAHALEYE TEPKİLER: GERÇEKTEN KARŞI OLAN VAR MI? | 31
    - MÜDAHALEDE YENİ EVRE: NATO OPERASYONU | 37
  - TÜRKİYE'NİN LIBYA POLİTİKASI | 40
- EKLER | 43

ÖZET

1951 yılında bağımsızlığını ilan eden Libya, 18 yıl krallık ile idare edildikten sonra Muammer Kaddafi öncülüğündeki bir grup subayın gerçekleştirdiği askeri darbeyle kendine özgü yeni bir yönetim, Cemahiriye, ile tanıştı. 42 yıl süren bu uzun dönemin ardından Kaddafi, Arap baharının bir halkası olarak Libya'daki liderliğini kaybetmek üzere.

Libya yönetimine karşı Ocak 2011'de konut probleminin ve yolsuzlukların dile getirilmesiyle başlayan gösteriler ilk etapta siyasi kaygılardan çok ekonomik motifler taşıyordu. 15 Şubat'ta Bingazi'de polis karakolu önünde toplanan yüzlerce Libyalı, ülkede daha sonra Derne, Beyda ve Zintan gibi şehirlere de sıçrayacak olan protesto gösterilerinin siyasi anlam kazanmasına neden oldu. Güvenlik güçlerinin bu protestoculara sert tepkisi üzerine 17 Şubat'ta organize edilen "Öfke Günü" Libya'daki rejim karşıtı ayaklanmanın da dönüm noktası oldu. Kaddafi'nin gitmesi ve reform talebi ile Bingazi'de başlayıp diğer şehirlere sıçrayan gösterilerin güvenlik güçleri tarafından şiddetle bastırılması ve sonrasında çıkan çatışmalar, bu ülkede değişim rüzgârını bir iç savaşa dönüştürdü.

Önceleri bir gençlik hareketi olarak başlayan isyanın muhtelif siyasi duruşa ve sosyo-ekonomik arka plana sahip aktörleri içermesi, 17 Şubat'tan sonra tırmanan çatışmalarda muhalif saflardaki organizasyon eksikliğini de açığa çıkardı. Kaddafi rejimini devirme ortak gayesi etrafında birleşen muhalefet, faaliyetlerinde organizasyonu ve direniş çabalarında koordinasyonu sağlamak için 27 Şubat'ta Libya Geçici Ulusal Konseyi'ni kurdu. Fransa, Katar, İtalya ve İspanya gibi ülkeler tarafından tanınan Ulusal Konsey, adil seçimlerin yapılması, yeni bir anayasanın hazırlanması, çeşitlilik ilkesine dayalı bir siyasal sistemin kurulması ve evrensel ilkelere bağlı siyasi ve sivil toplum kuruluşlarının kurulması gibi maddeleri içeren bir beyanatta Kaddafi sonrası için bir yol haritası açıkladı.

Uluslararası kamuoyunun dikkatinin henüz Mısır'da olduğu olayların ilk patlak verdiği günlerde Libya'daki durumun tam olarak vahameti anlaşılmasına karşın, çok geçmeden çekilmeyeceğini açıklayan Kaddafi'nin aşırı güç kullanma eğilimi içinde olması endişeleri arttırdı. Nitekim Kaddafi'nin savaş uçakları ve paralı askerlerin desteğiyle halka ateş açtırması ve ölenlerin sayısının binlerle ifade edilmeye başlanması ile Tunus ve Mısır'da yaşanan yumuşak geçişin Libya'da yaşanmayacağı kesinleşti ve bu durum Libya'da olası bir katliamın veya iç savaşın önüne geçmek için uluslararası toplumun harekete geçmesi yönünde seslerin yükselmesine neden oldu.

22 Şubat'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Libya'da şiddete acil olarak son verilmesi ve sivillerin korunması yönünde ilk açıklamasını, 26 Şubat'ta silah ambargosu, Kaddafi ve ailesinin mal varlığının dondurulması ve uluslararası seyahat yasağını içeren 1970 sayılı BMGK kararı izledi. Libya'daki durumun vahameti üzerine 17 Mart 2011 tarihinde bir araya gelen BMGK'de oy çokluğu ile ateşkes çağrısı yapan ve sivillere yönelik her türlü şiddetin sona erdirilmesi, işgale varmayacak şekilde gerekli tüm önlemler alınarak sivillerin korunmasını, uçuşa yasak bölge ilanını, silah ambargosunu ve Kaddafi ve yakın çevresinin mal varlığının dondurulmasını içeren 1973 sayılı karar kabul edildi. Kararın üzerinden 48 saat geçmeden Paris toplantısını düzenleyen Fransa'nın öncülüğünde ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada'nın katıldığı bir koalisyon tarafından Libya'ya operasyon başlatıldı.

Koalisyon güçlerinin yürüttüğü operasyonun BM kararını aştığı ve kontrolsüzlüğüne yönelik eleştiriler, ABD'nin yeni bir savaşın daha maddi ve siyasi sorumluluğunu doğrudan yüklenmek yerine NATO ile paylaşma isteği ile birleşince çok geçmeden Libya'daki operasyonun NATO'ya devri gündeme geldi. İlk etapta Fransa'nın kontrolü elinde tutma isteği ve Türkiye ve Almanya'nın ise operasyonun sınırlandırılması yönündeki itirazları nedeniyle yaşanan krizin aşılmasının ardından 27 Mart'tan itibaren BM Güvenlik Konseyi'nin Libya hakkında aldığı kararların bütün unsurlarıyla NATO tarafından üstlenilmesine karar verildi.

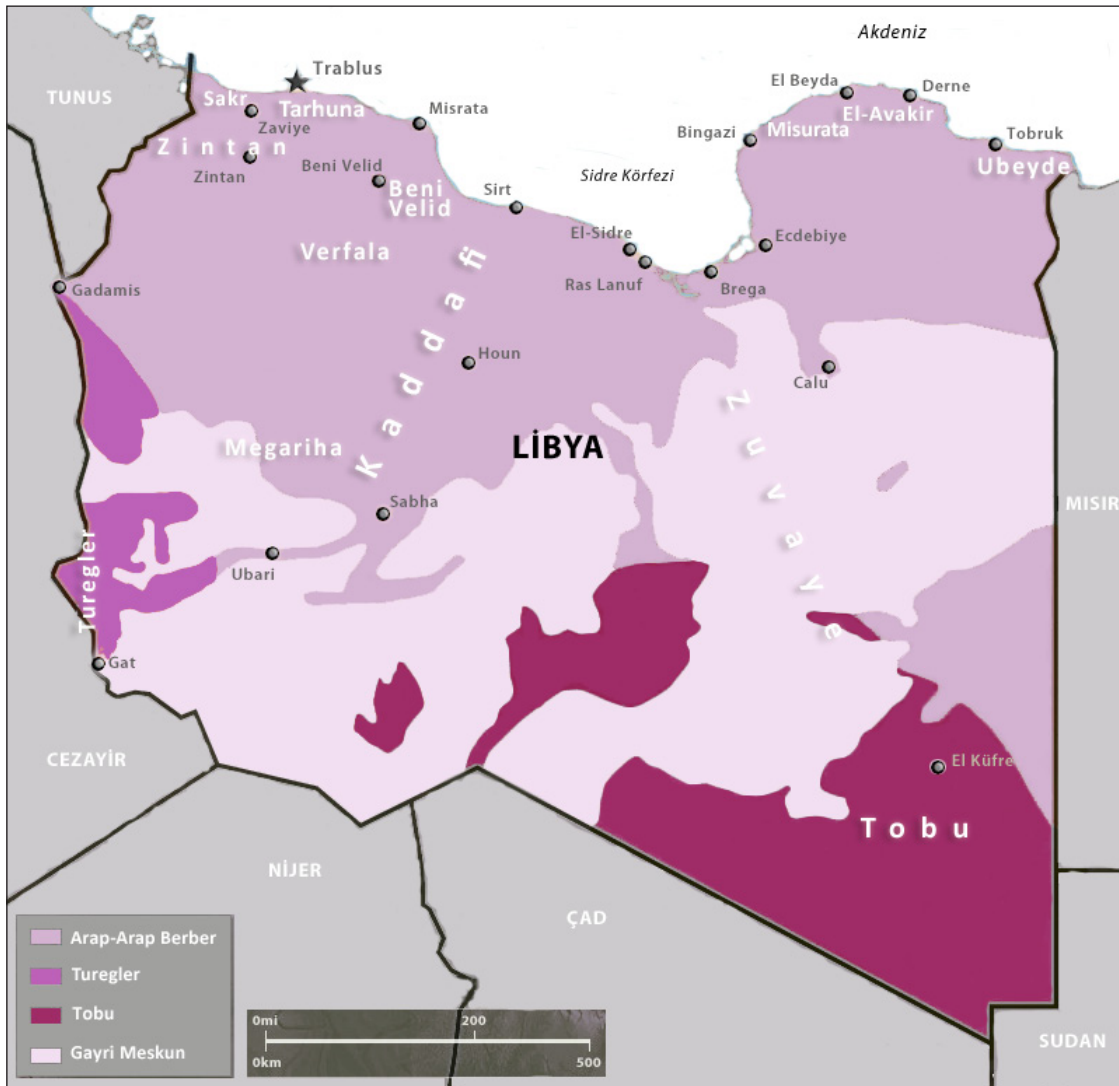
Operasyonun NATO'ya devri, planlama, teknik koordinasyon ve denetimle ilgili bir takım sorunları çözmüş olmakla birlikte, savaşın içinden çıkılmaz bir hal almasının önüne geçememiştir. Özellikle NATO'nun havadan yürüttüğü bombardımana karşın Kaddafi güçlerinin isyancılara karşı üstünlüğünü koruması savaşın akıbeti konusunda soru işaretlerini artırmaktadır. NATO saldırılarının Kaddafi'nin savaşma kapasitesinin merkezinde yer alan unsurları yok edememesi, Kaddafi'nin uzun süreli iktidarı boyunca güçlendirdiği kabile ittifaklarının bertaraf edilememesi ve en önemlisi muhaliflerin tüm çabalara rağmen yaşadıkları koordinasyon sorunları ve özellikle askeri alandaki yetersizlikleri, Libya'da iç savaşın devam etmesine neden olan ana faktörler olarak nitelendirilmektedir.

Tunus ve Mısır'dan farklı olarak Libya, Türkiye için zorlu bir sınav olmuştur. Bu zorluk esasen Türkiye'nin hatalarından değil, Ankara'nın süreç boyunca attığı önemli adımlara ve sağladığı başarılarla karşın aldığı tavrın kamuoyuna yansımada yetersiz kalmasından kaynaklanmıştır.

Türkiye, Libya'da yaşanan gelişmeleri iki perspektiften ele alan bir dış politika izlemiştir. Birincisi, Libya'nın bağımsız bir ülke olarak, geçmişte Irak'ın ve Afganistan'ın içine düştüğü ve yıllarca süren savaş ortamına girmesini engelleyecek bir çözüm üretmek. İkincisi ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan değişim ve demokrasi sürecini sekteye uğratan bir görüntünün ortaya çıkmasını engelleyecek bir yol bulmak. Mısır ve Tunus'ta güçlü bir kurum olarak toplumsal desteğe sahip ordunun varlığı ve halkın yanında yer alması, Türkiye'nin kararını netleştirmesini kolaylaştırmış ve mevcut rejimlerin yıkılması sonrasında doğabilecek istikrarsızlığa karşı endişelerini nispeten gidermiştir. Libya'da ise böyle bir ordunun yokluğu, karar verme sürecinin uzamasına ve Ankara'nın gelişmeleri daha uzun süre izlemeyi ve ona göre adımlar atmayı tercih etmesine neden olmuştur.

Libya'da çatışmalar başladığından beri sürüncemeli bir iç savaş veya bir bölünme olmak üzere iki potansiyel felaketi önlemek için yoğun bir diplomasi kullanan Türkiye, Libya'daki savaşın içinden çıkılmaz bir hal almaya başlaması ile birlikte gayretlerini taraflar arası görüşmeleri mümkün kılacak kısmi bir ateşkes üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu nedenle Türkiye, askeri müdahalenin pasif bir üyesi olarak, sivillerin korunması, silah ambargosunun sağlanması ve insani yardımın Libya'ya ulaştırılması yönünde operasyona destek verirken, asıl çabalarını çatışmaların sona erdirilmesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu sırada gerek rejimle gerekse muhalefetle konuşmaya devam edebilen tek aktör olması ile ön plana çıkan Türkiye, taraflarla görüşerek sonuç almaya çalışmış ancak Kaddafi'nin var olduğu bütün senaryoların tüketildiğinin kesinleşmesi üzerine yeni bir yol haritası oluşturmuştur. Türkiye'nin Doha'da yapılan son toplantıya götürerek müdahalenin bütün tarafları ile istişare ettiği çözüm önerisi Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Mustafa Abdülcelil tarafından da bugüne kadar sunulan en ciddiye alınabilecek öneri olarak nitelendirilmiştir. Kaddafi'nin gitmesi yönünde bir öneri ile ortaya çıkmasına rağmen başından beri izlediği politika sayesinde Türkiye'nin bugün hala Trablus'taki aktörlerle görüşebiliyor olması ortaya konan yol haritasının hayata geçirilmesi anlamında önemli bir avantaj teşkil etmektedir. NATO'nun askeri operasyonunun çıkmaza girdiği bir ortamda, başından itibaren askeri bir müdahalenin Libya'da çözüm olmayacağını görerek gayretlerini diplomatik çözüm üzerine yoğunlaştıran Türkiye, bu sayede en somut çözüm önerisini getirebilmiştir.

LIBYA KABİLELER HARİTASI

BATI VE KADDAFİ MAKASINDA LİBYA

1. İSYAN ÖNCESİ LİBYA

Adını eski Mısırlıların Nil'in batısında yaşayan Berberiler için kullandıkları Lebü sözcüğünden alan Libya, 1551'de Turgut Reis tarafından fethinden, 1911'deki Trablusgarp Savaşı'na kadar Osmanlı devletinin Afrika'daki en önemli eyaletlerinden biri olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Fas, Tunus ve Cezayir Fransızların kontrolüne geçerken, Mısır İngilizlerin, Libya ise İtalyanların işgaliyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ülkenin İtalyanlarca işgali, özellikle Mustafa Kemal ve Enver Paşa gibi Osmanlı subaylarının örgütlediği halkın uzun süren direnişiyle karşılaşırken, 1919'da Mondros Antlaşması gereğince Osmanlı'nın bu topraklardan çekilmesi, Libya için yeni bir sürecin başlangıcıdır. Böylelikle Senûsi şeyhlerinin öncülüğünde devam eden otuz yıllık bir mücadele dönemine girilir. Özellikle Ömer Muhtar'ın öncülük ettiği dönemde direniş hareketi İtalyan kuvvetlerine büyük kayıplar verdirmiş, İtalya ancak 1931'de Ömer Muhtar'ın yakalanıp idam edilmesinden sonra ülkenin tamamını kontrolü altına alabilmiştir. Mussolini İtalya'sının (1922-1943) büyük baskılarına maruz kalan Libya, 1943'te müttefik kuvvetlerin İtalyanları bu topraklardan çıkarması neticesinde yeni sömürge idareleriyle tanışır: Trablus ve Bingazi bölgeleri İngilizlerin eline geçerken Fizan bölgesine ise Fransızlar yerleşmiştir. Öte yandan Senûsi şeyhlerinden İdris es- Senûsi'nin liderlik ettiği yeni bir mücadele halka bağımsızlığı getirir. 1951'de Birleşmiş Milletler tarafından Libya'nın federal bir monarşi olarak bağımsızlığını kabul edilir ve böylelikle Libya Afrika'da BM kararı ile bağımsızlığa kavuşan ilk ülke olur. Görüşmelerde Libya'yı temsil eden Şeyh İdris es- Senûsi ise ülkenin yeni kralı olarak başa geçer.¹

Kökene Hz. Muhammed'in soyuna dayandırılan ve daha henüz Libya bir Osmanlı eyaleti iken, 1890'da doğan İdris es- Senûsi Libya'nın ilk ve son kralıdır. Nahif yapılı, yumuşak görünüşlü bu yeni lider, yeri geldiğinde çok sert kararlara imza atmaktan çekinmemiştir. Kendisine karşı geldikleri gerekçesiyle ailesinden otuz kişinin unvan ve haklarını elinden alması, yedi yeğenini sürgün edip, en çok güvendiği danışmanını öldürtmesi bu durumun en çarpıcı örneklerindedir.²

Dış yardımlar dışında ciddi bir geliri olmayan Libya, 1959'da Zelten Dağları eteklerinde büyük petrol yatakları bulununcaya kadar zor geçinen bir ülke olmaya devam etmiştir. Petrolle birlikte ülkeyi geliştirmek ve altyapıyı güçlendirmek için birçok

1. Duncan Robinson, "Libya: A Bloodstained History," *New Statesman*, 28 Mar 2011. Libya'nın tarihi hakkında daha fazla bilgi için mesela bkz., Ronald Bruce St John, *Libya from Colony to Independence*, Oneworld, 2008, Dirk J. Vandewalle, *Libya Since Independence: Oil And State Building*, IB Tauris, 1998, Ted Gottfried, *Libya: Desert Land in Conflict*, H. Domes, 1995.

2. Geoffrey Clarfield, "The Men Who Would Be King," *The Globe and Mail*, 09 May 2011.

plan gündeme gelmiş; ancak planların gerçeğe dönüşmesindeki yavaşlık zaman içerisinde halkta büyük hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Petrol, büyük bölümü çöl olan ülkeyi zengin bir krallık haline getirirken kral ve ailesi zenginleşmiş, ancak Libya'nın fakir halkının hayatında değişen pek bir şey olmamıştır. Senûsi'nin Eylül 1969'a kadar devam eden idaresi, kralın tedavi için Türkiye'de olduğu sırada Muammer Kaddafi öncülüğündeki bir grup subayın gerçekleştirdiği bir askeri darbeyle son bulmuştur. Başlangıçta Kaddafi'nin arka planda kalarak başkalarına kurdurduğu hükümet, askeri rütbelerinin hızla albaylığa kadar yükselmesinden sonra el değiştirmiş; bu tarihten sonra yönetimin bütün dizginleri Kaddafi'nin eline geçmiştir.³

Kaddafi oluşturduğu himayecilik ilişkileri, kabile yapısı ve yerel yönetimler üzerindeki manipülasyon kabiliyetiyle kendine karşı muhalefeti sindirmede büyük başarı elde etmiştir.

1.1 Libya'da Kaddafi Gölgesindeki İç Dengeler

Muammer Kaddafi, Devrimci Komuta Konseyi'nin düzenlediği darbeyle Kral İdris'in tahtan indirildiği 1969 senesinden bugüne kadar Libya'yı kendine özgü bir yönetim şekliyle idare etmektedir. Albay Kaddafi aradan geçen 42 senelik süre zarfında ülkenin geleneksel güç dengeleri ve sosyal ve dini dokusu üzerindeki müdahaleleriyle iktidarını kriz anlarına rağmen sürdürmeyi başarmıştır. Kaddafi kurduğu -diğer bir deyişle icat ettiği- Cemahiriye sistemiyle teoride halkın mutlak güç olduğu bir sistem ortaya koyarken; pratikte kilit pozisyonlara yerleştirdiği sadık adamları sayesinde uzun yıllar ülkenin mutlak siyaset belirleyicisi rolünü devam ettirmiştir. Kaddafi oluşturduğu himayecilik ilişkileri, kabile yapısı ve yerel yönetimler üzerindeki manipülasyon kabiliyetiyle kendine karşı muhalefeti sindirmede büyük başarı elde etmiştir. Bu yönüyle bölgesel İslami hareketlerin de dâhil olduğu muhalif gurupların sindirilmesi açısından bölgedeki etkili otokratik liderlerden birisidir. Bu sebeple Libya bağlamında şu noktada yapılacak yerel güç dengeleri analizinde Kaddafi'yi, himaye ettiği ve yönlendirdiği bürokratik eliti ilk sıraya koymak gerekmektedir. Bununla birlikte ülkenin sosyal, siyasi ve askeri yapısında kilit rol oynayan kabile yapılanmasının ve bazen kabile yapısı ile paralellikler de gösterebilen siyasi muhalefet oluşumlarını ve silahlı kuvvetleri de dikkate almak gerekmektedir.

Albay Muammer Kaddafi, Libya devlet yapısında resmi bir pozisyonu olmamasına rağmen 1969 devrimindeki rolü ve akabinde kurulan rejimin fikir babası olması sebebiyle "Kardeş Lider" sıfatıyla ülkedeki güç piramidinin tepesinde yer almıştır. Kaddafi'nin resmi bir bürokratik sıfat almaktan kaçınması, ülkede kurmaya çalıştığı ve halkın mutlak iradesi üzerine kurulan Cemahiriye sistemiyle alakalıdır. Kendini bir siyaset yapıcından çok sıklıkla kullandığı gibi bir "devrim lideri" ve "kılavuz" olarak takdim eden Kaddafi, kendisinin sömürge ve krallık dönemlerinin totaliter güç kullanımlarından uzak olduğu imajını vermeye çalışmaktadır.⁴ Libya elitinin sıklıkla kullandığı, Cemahiriye öncesinde yaşanan bu iki dönemin toplumun psikolojisinde güçlü karşılıkları bulunmaktadır. Bu yönüyle baktığımızda ülkede protestolara karşı devlet kanalından verilen ilk tepkinin "Libya'yı İtalyanlara ve Türklere bırakmayacağız"⁵ olması bilinçli bir adımdır ve muhalefeti sömürgecilikle ilişkilendirilerek gözden düşürme çabasıdır.

Kaddafi'nin kapitalizm ve komünizme karşı Üçüncü Dünya Ülkelerine bir alternatif yönetim biçimi olarak sunduğu Cemahiriye sistemi, sosyalizm, Arap milliyetçiliği ve özgün bir İslam yorumundan esinlenen öğeler taşımakta ve halkın siyasi partilere ihtiyaç duymaksızın kendisini doğrudan yönetme şekli olarak takdim edilmektedir. Kendinin telif ettiği iddia

3. Maria Petringa, "Libya: A History under Many Flags," *Tribune Business News*, 10 Mar 2011.

4. Phillip C. Naylor, *North Africa: A History from Antiquity to Present* (Austin: University of Texas Press, 2005) s.206.

5. "Comment about Turkey 'just a proverb,' Libyan leader's son says," *Hürriyet Daily News*, 25 Şubat 2011.

edilen Yeşil Kitap'ta⁶ Kaddafi, kabile geleneklerinden de esinlenen eşitlikçi ve hiyerarşi karşıtı bir yapıyı öngörmektedir.⁷ Cemahiriye, başlangıçta özellikle alt ve orta sınıf Libyalılardan büyük destek görmüştür. Zira sömürge sonrası dönemde ülkede meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasi değişim bu kesimler tarafından heyecanla karşılanmıştır.⁸

Ülkenin her tarafına yayılan Temel Halk Kongreleri (THK), yerel halkların yönetime iştirakini sağlamaktadır; ülke ise 1977'de kabul edilen "Halkın İdaresini İkame Etme Deklarasyonu" ile birlikte bakanlar kurulunun yerini alan Genel Halk Komitesi (GHK) eliyle yönetilmektedir. Bir genel sekreter ve 20 bakandan oluşan GHK, ülkenin yürütme erkini elinde tutmaktadır. Her ne kadar Kaddafi çeşitli bürokratik reformlarla GHK'nin elinde bulundurduğu bakanlık muadili görevlerin büyük kısmını THK'lere devrettiyse de GHK adalet, kamu güvenliği ve finans üzerindeki yetkisini devam ettirerek ülkede önemli kararların alındığı merci olma statüsünü devam ettirmiştir. Kaddafi, GHK'nin kilit noktalarına yerleştirdiği bürokratlar, örneğin GHK Genel Sekreteri ve Başbakan El-Bağdadi Ali El-Mahmudi aracılığıyla otokratik yönetimini sürdürmüştür. Bununla birlikte yine ülkenin kilit kurumlarını idare eden, Ulusal Petrol Şirketi'nin başındaki Şükrü Ganim, eski istihbarat şefi ve yakın zamanda muhaliflerin safına geçen Dışişleri Bakanı Musa Kusa ve Savunma Bakanı Ebu Bekir Yunus Cabir gibi bürokratlar, Kaddafi'nin bürokrasideki hâkimiyetine hizmet etmişlerdir.

Kaddafi bir yandan otoriter yönetimini sürdürürken diğer yandan da çağdaşı hiçbir Arap liderinin girişmediği reform çalışmaları yapmıştır. Bu reformlar temelde ülkedeki güç paylaşımına yansımadya da halkın hoşnutsuzluğunu azaltma amacı gütmüştür. 1988'deki yönetimi ademi merkeziyetçi bir yapıya dönüştürme çabaları, 1990 ve 2006'daki kabine değişiklikleri, 2000'deki THK'yı GHK'ye karşı güçlendirme denemeleri ve 2008'deki Refah Dağıtım Programı (RDP) hem içerde hem de dışarıda memnuniyetle karşılanmış ancak nihai analizde güç dengelerinde bariz bir değişime sebep olmamıştır. Özellikle petrol gelirlerinin halkla paylaşılması, söz konusu üç bakanlık dışındaki bakanlıkların halka devri ve doğrudan yönetim sisteminin güçlendirilmesi gibi hususları içeren RDP'nin onaylanması, GHK tarafından ertelenmiş ve program büyük ölçüde rafa kaldırılmıştır.⁹

Libya'nın dış politikası, Kaddafi'nin 1969 yılında gerçekleştirdiği askeri devrimle yönetimi ele geçirmesinden günümüze uzanan kırk yıllık süre içinde esneklik göstermiş ve değişen koşullara uyum sağlamıştır.

Libya'daki kabile yapılanması da Kaddafi'nin siyasi ve askeri gücünü pekiştirmek için kullandığı unsurlardan birisidir. Sirte bölgesindeki Kaddafi kabilesine mensup olan Kaddafi, iktidara geldikten sonra kendi kabilesinin üyelerini devlette kilit konumlara getirmesiyle bir yandan kendine sadık bir çevre oluştururken diğer yandan da kabileler arası rekabeti tetiklemiştir. Kaddafi her ne kadar defaatle kabile adetleri gibi "geri kalmış" yapıları ortadan kaldıracığını söylediye de özellikle ülkenin doğusundaki kabilelere nüfuz edememesi sebebiyle oluşan güvensizlik hissini, kendi kabilesine sırtını dayayarak telafi etmeye çalışmıştır.¹⁰ Oğulları dışında Bingazi komutanı Seyid Kaddaf Eddam ve danışmanı Ahmed Kaddaf Eddam gibi kendi kabilesinden olanları çevresinde tutmuş ve güvenlik ihtiyaçlarını benzer çevrelerden

6. Yeşil Kitap 1975 ile 1981 arasında yayınlanan üç kısımdan oluşmaktadır. 1975'te yayınlanan ilk kısmı "Demokrasi Sorununa Çözüm: Halkın İktidarı", 1977'de yayınlanan ikinci kısmı "İktisadi Sorunlara Çözüm: Sosyalizm" ve 1981'de yayınlanan son kısmı ise "Üçüncü Evrensel Teorinin Sosyal Temeli" isimlerini taşımaktadır.

7. Dirk Wandevall, *A History of Modern Libya* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006) s.103.

8. Ali Abdullatif Ahmida, *Forgotten Voices: Power and Agency in Postcolonial Libya* (New York: Routledge, 2005) s. 72.

9. "Libya: Background and U.S. Relations," *Congressional Research Service*, Haziran 2010.

10. Allison Pargeter, "Localism and radicalization in North Africa: local factors and the development of political Islam in Morocco, Tunisia and Libya," *International Affairs*, 85: 5 (2009) s. 1035

insanlarla karşılaşmıştır.¹¹ Bu durum Kaddafi öncesi dönemde küçük ve önemsiz bir kabile olan Kaddafi kabilesi ile tarihsel olarak Libya topraklarında öncü rol oynamış büyük kabileler arasında bir çatışmanın da tetikleyicisi olmuştur. Örneğin Kaddafi'ye karşı 1993 ve 1996'da düzenlenen darbe ve suikast girişimlerinde kabileler arası rekabet büyük rol oynamıştır. İki darbe girişiminde de Libya'nın güçlü Verfela kabilesi suçlanmış, kabile üzerindeki gözetim artırılmış ve olaya karıştıkları iddiasıyla kabile üyesi bazı subaylar asılmıştır.¹²

Güç piramidinde Kaddafi'den sonra aile fertleri gelmektedir. Kaddafi'nin çocukları siyasi, askeri ve ekonomik alanda ülkenin kilit noktalarında bulunmaktadır ve bugün isyanın bastırılması çabalarında da büyük rol oynamaktadırlar. Reformist siyasetçi kimliğiyle ön plana çıkan Seyfülislam, Kaddafi'nin milis güçlerini komuta eden Hamis, Milli Güvenlik Konseyi'ne başkanlık eden Mutasım ve Libya ordusunda görevli Albay Saadi ve üsteğmen Hanibal, Kaddafi'nin devlet mekanizmasındaki kontrolünü devam ettirmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Özellikle Seyfülislam ve Hamis diğer kardeşlerinden daha fazla ön plana çıkmışlardır. London School of Economics'ten doktorasını alan Seyfülislam Libya'nın Batı'ya dönük yüzü olarak takdim edilmiştir. Siyasetçi kimliği parlayan Seyfülislam, Libya İslami Mücadele Gurubu (LİMG) ile kurulan diyalogda ve ülkede uygulanan ekonomik reformlarda ön plana çıkmıştır. Hamis ise Libya ordusunun en donanımlı ve prestijli 32. Tugay'ının komutanlığını yapmakta, aynı zamanda Afrikalı paralı askerlerden oluşan milis güçleri de idare etmektedir.¹³ Elit 32. Tugay ve milis güçlerdeki liderlik rolüyle Hamis, isyanın bastırılmasında ve rejimin muhafaza edilmesinde çok kilit bir konumda bulunmaktadır.

1.2 Dış Politikada Kaddafi Çizgisi

Libya'nın dış politikası, Kaddafi'nin 1969 yılında gerçekleştirdiği askeri devrimle yönetimi ele geçirmesinden günümüze uzanan kırk yıllık süre içinde esneklik göstermiş ve değişen koşullara uyum sağlamıştır. Kemikleşmiş ilke ve prensiplerinden yoksun olan dış politikanın bu esnek yapısı Kaddafi'ye ülkenin bizzat kendisi tarafından tanımlanan "ulusal çıkarlarını" koruma adına fırsatçı bir dış siyaset izleme imkânı vermiştir. Ancak dış politikada var olan tüm ilkesel belirsizliklere rağmen, Kaddafi'nin dış politika anlayışını belli bir düzleme oturtmak gerekirse özellikle 1969'u takip eden ilk 20 yıllık dönem ile sonrası arasında bir ayırım yapmak yerinde olacaktır.

Libya'da devrim sonrası siyasi hayatı kontrolü altına alan Kaddafi'nin dış politikasının özellikle devrimi takip eden ilk dönemde üç önemli faktör tarafından belirlendiği görülmektedir; Arap milliyetçiliği, Müslüman toplumların korunması ve emperyalizme karşı mücadele eden gruplara küresel desteğin sağlanması.¹⁴ Nasır'dan ve onun uyandırmaya çalıştığı Arap milliyetçiliği fikrinden yoğun bir şekilde etkilenen Kaddafi, iktidarının ilk 20 yılını Arap coğrafyasında Arap birliğini hayata geçirmeye adanmış, Arap kültürü ve tarihinin kalbi olarak nitelendirdiği Libya'yı bu olası birliğin vasisi olarak görmüştür. Arap birliği fikrini, kendisinin üçüncü evrensel teori olarak adlandırdığı¹⁵ ve temelde kapitalizm ile komünizm dışında üçüncü bir yol sunduğuna inandığı Arap milliyetçiliği fikri ile İslam dini üzerine oturtmuştur. Zira Arap milliyetçiliği ve İslam Kaddafi'ye göre birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak Arap dünyasının birleştirebilecek paydayı sağlamaktadır.

Kaddafi'nin ilk dönem ideolojisinin alt yapısını oluşturan Arap milliyetçiliği fikrinin eylemsel unsurunu ise cihat oluşturmaktadır. Kaddafi'nin cihat anlayışı, kapitalizm, komünizm ve emperyalizme karşı sosyal adaleti kurmaya yönelik yapılan küresel mücadeleyi ifade etmektedir. Cihat fikrini İslam dinini yaymaktan ziyade emperyalizme karşı mücadele etmek eksenine oturtan Kaddafi, ideoloji, amaç ve kullanılan metot gözetmeksizin Ortadoğu'dan Afrika'ya, Avrupa'dan

11. Andrew McGregor, "Can African mercenaries save the Libyan regime?" *Jamestown Foundation*, 23 Şubat 2011, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=37551

12. Lucy Dean (ed), *The Middle East and North Africa 2004* (London: Europa Publication, 2003), s.788

13. Among the Mercenaries: Portrait of a Gaddafi Soldier, *TIME*, 1 Mart 2011, <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2056006,00.html#ixzz1GuOnCX7I>

14. Ronal Bruce St. John (2008), "Redefining the Libyan revolution: the changing ideology of Muammer al-Qaddafi", *The Journal of North African Studies*, 13(1), ss.91-106

15. Blz. Muammer al-Qaddafi (1979), *The Green Book*, Tripoli: Public Establishment for Publishing, Advertising and Distributing.

Amerika'ya uzanan coğrafyalarda faaliyet gösteren siyaset yelpazesinin farklı kesimlerinden pek çok grup ve harekete finansal ve askeri destek sağlamıştır.

Devrimin hemen sonrasında tüm Arap ülkelerinin birleşmesini bir numaralı dış politika önceliği haline getiren Kaddafi, bu amacın önündeki en büyük engel olarak genel anlamda Batı'nın emperyalist yaklaşımını, özellikle de ABD'nin İsrail yanlısı politikalarını görmüştür. Kaddafi Arap Birliğini oluşturmanın ilk adımları olarak sayılabilecek birleşme girişimlerini sırasıyla Mısır, Tunus, Suriye ve Mağrip ülkeleri ile yapmıştır.¹⁶ Ortadoğu'nun yanı sıra Libya'nın en aktif dış politika yürüttüğü bölgelerden biri de Afrika kıtası olmuştur. Bölgede ABD ve İsrail'in etkisinin kırılması amacı üzerine kurulan Libya'nın bu amacı aslında 1970'lerde kısmi olarak başarılı da olmuştur. 1970 yılında Müslüman Afrika ülkelerinde faaliyette bulunan Hıristiyan misyoner gruplara karşı İslami grupları güçlendirmek ve emperyalizme karşı mücadele etmek üzere İslami Davet Cemiyetini (Jam`iyat ad-Da`wa al-Islamiya)¹⁷ kuran Kaddafi, Afrika halkları nezdinde samimi bir kahraman imajı oluşturmuştur. Bir yandan Afrika ülkelerine sağladığı para akışı, diğer yandan kimsenin yatırım yapmadığı çok fakir Afrika ülkelerine yaptığı yatırımlar Libya'nın bölgedeki etkinliğini artırmıştır. Bu anlamda Kaddafi Afrika'daki ilk somut başarısını sekiz Afrika ülkesinin İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini kesmesini sağlayarak gerçekleştirmiştir.¹⁸

Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde Kaddafi'nin ilk on yılında hedef olarak koyduğu dış politika önceliklerinin pratikte başarısız olduğu görülmüştür. 1950'li yıllarda kitlelerde büyük heyecan yaratmış olan Arap Birliği fikri 1970'lerle birlikte tüm çekiciliğini yitirmiş ve yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1977'ye gelindiğinde Libya'nın Mısır'la birleşme fikri yalnızca sonuçsuz kalmamış, aynı zamanda iki ülke kendini sınır çatışmasında bulmuştur.¹⁹ Libya'nın Arap Birliği kurma girişimlerinin her defasında sonuçsuz kalması Kaddafi'yi Ortadoğu ve Afrika'da Libya ile birleşmeyi reddeden Arap ülkelerinde muhalif grupları finanse ederek istikrarsızlaştırmaya itmiştir. Libya tarafından desteklenen bu örgütler Mısır'dan Sudan'a uzanan coğrafyada pek çok terör eylemlerinde bulunmuşlardır.²⁰ Aynı şekilde Körfez ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan'a karşı şiddetli bir savaş propagandasına girişen Libya'nın, uzun müddet boyunca destek sağladığı Filistin Kurtuluş Örgütü ile de arası açılmıştır.²¹ Libya'nın Afrika'daki kazanımları da uzun soluklu olmamış, 1970'li yılların sonuna doğru ülkenin bölgedeki etkinliği Kaddafi'nin Afrika'da düzenlediği askeri operasyonlar ve muhalif gruplarla kurduğu karmaşık din ve yardım ilişkileri nedeniyle ciddi oranda zayıflamıştır.²²

Libya'nın ABD ile olan ilişkisinin ana eksenini ise bu dönemde iki ülkenin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yürüttüğü güç mücadelesi oluşturmuştur. Kaddafi ülkede emperyalizmin ve koloni döneminin en büyük kalıntıları olarak gördüğü Amerikan ve İngiliz üslerini kapatmış, yabancı petrol şirketlerini ve bankaların faaliyetlerine son vererek onları kamulaştırmıştır. Kaddafi'nin bu tek taraflı girişimleri güçlü Amerikan karşıtı söylemiyle birleşince ilişkiler 1970'li yıllar boyunca oldukça düşük seviyede seyretmiştir. 1980'lerde Reagan'ın başkan olmasıyla Amerikan yönetiminin Libya içinde Kaddafi rejimini devirmeyi amaçlayan her türlü bilgi kirliliği kampanyası, sabotaj, propaganda, suikast ve karşı devrim faaliyetlerine karışması ve bölgede Libya'nın hava ve deniz sahasını ihlal ederek Libya'yı karşı saldırıda bulunmaya

16. Libya'nın Arap yarınması ve Afrika politikasına dair bkz. George Joffe ve Emanuel Paoletti (2010), "Libya's Foreign Policy: Drivers and Objectives", Mediterranean Paper Series 2010, German Marshall Fund of the United States.

17. Bu örgüt her ne kadar Müslüman Arap ülkelerinde faaliyet göstermiş olsa da örgütün amacı Cihat değildir.

18. A.g.e

19. Kaddafi'nin Afrika'da artan izolasyonunun arkasındaki en önemli faktör Libya'nın bölgede kendi etkisini artırmaya yönelik istikrarsızlık yaratma girişimleriydi. 1973 yılında Çad ile tartışmalı Üzü sınırı nedeniyle çatışmaya giren Libya 1977 yılında Ugandalı diktatör İdi Amin'e destek sağlamak amacıyla Libya askerleri Uganda'ya göndermiştir. Kaddafi'nin Afrika'daki muhalif gruplarla kurduğu karmaşık din ve yardım ilişkileri ve kimi ülkelere açık askeri operasyonları 1980 yılında dokuz Afrika ülkesinin Libya diplomatlarını sınır dışı etmesi, Libya elçiliklerini kapatması ve Libya ile diplomatik ilişkilerin kesmesiyle sonuçlanmıştır. Bkz Mansur Ömer el-Kihya, *Libya'nın Kaddafisi*, Kaktüs Yayınları: İstanbul, 2011.

20. Örneğin Libya'nın Mısır, Sudan ve Tunus ile birleşme girişimlerinin sonuç vermemesi üzerine Libya tarafından eğitilen muhalifler Tunus'un Gafsa şehrine saldırı düzenlemişlerken, Kaddafi Cezayir ile birleşme çabasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Cezayir'de bulunan ayrılıkçı berberi ve kökten dincileri desteklemeye başlamıştır. Aynı şekilde 1984 yılında Fas ile kurulan birlik iki yıl kadar kısa bir sürede iflas edince Kaddafi Fas'a karşı aynı istikrarsızlaştırma girişimlerinde bulunmuştur. Bkz. Mansur Ömer el-Kihya, a.g.e.

21. Bkz Ronal Bruce St. John (2008), a.g.e

22. Bkz Mansur Ömer el-Kihya, a.g.e

mecbur bırakacak provokasyonlarda bulunması karşılıklı ilişkileri daha da gerilimli bir düzeye taşımıştır.²³ ABD'nin 1986 yılında Libya'da bulunduğunu iddia ettiği terörist kampları bombalaması izleyen dört yıl boyunca iki ülkenin karşılıklı istihbarat faaliyetleri ve terör eylemleri ile birbirini yıpratma savaşını beraberinde getirmiştir.²⁴ Ancak tüm bu olaylar içinde hafızalarda en çok iz bırakan Lockerbie faciası Libya dış politikasında değişimi zorunlu kılan olay olarak ayrı bir yere sahiptir.

Libya'nın dış politikası incelendiğinde Lockerbie faciasının yeni bir dış politika anlayışının benimsenmesinde önemli bir olay olduğu görülmektedir. Devrimin ilk yirmi yılını yöneten ideolojik unsurların etkisinin azaltılarak daha pragmatik bir dış politika anlayışının benimsendiği bu dönemde ülkenin dış politika oryantasyonu da değişim geçirmiştir.

Lockerbie Faciası: Dış Politikada Değişim?

1988 yılında Pan-Am Havayollarına ait 103 numaralı uçak İskoçya'nın Lockerbie kasabasında üzerinde düşürülmüştür. Batılı ülkelerce konuyla ilgili başlatılan soruşturma sonucunda iki Libya vatandaşının olayla ilişkileri olduğu ileri sürülmüştür. Kaddafi'nin Batılı ülkelerin yargılanmak üzere Hollanda'ya teslimini istediği Libyalıları teslim etmeyerek facianın sorumluluğunu reddetmesi 1992 yılında Birleşmiş Milletler'in yaptırım kararı almasıyla sonuçlanmıştır. Libya üzerinde etkisi oldukça ağır olan yaptırımlar, takip eden yıllarda ülkenin en önemli gündemini oluşturarak Kaddafi'yi 1969'da gerçekleştirdiği devrimi yeni bir çerçeveye oturtma süreci içine sokmuştur. Ülke içinde uzun bir geziye çıkan Kaddafi aşiret reisleriyle yaptığı görüşmeler sonucu Libya'nın uluslararası izolasyonunun sürdürülemez olduğunu anlamıştır.

1990'lı yılların ortalarından itibaren Libya'yı uluslararası sisteme yeniden entegre etmeye çalışan Kaddafi Batı karşıtı retorikini yumuşatarak güven inşa edici adımlar atmaya başlamıştır. Uluslararası izolasyonun yükünü taşıyamayacak hale gelen Libya, sonunda 1998 yılında ABD ve İngiltere'nin şüphelilerin Lahey'de yargılanması teklifini kabul ederek Lockerbie faciasının sorumlularını 1999'da İskoçya'ya teslim etmiştir.²⁵ Libya'nın dış politikası incelendiğinde Lockerbie faciasının yeni bir dış politika anlayışının benimsenmesinde önemli bir olay olduğu görülmektedir. Devrimin ilk yirmi yılını yöneten ideolojik unsurların etkisinin azaltılarak daha pragmatik bir dış politika anlayışının benimsendiği bu dönemde ülkenin dış politika oryantasyonu da değişim geçirmiştir. Sayısız Arap Birliği kurma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması ve Birleşmiş Milletler'in yaptırım kararına Arap dünyasının sessizliği Kaddafi'ye Arap kardeşliğinin sınırlarını göstermiştir. Bu da Kaddafi rejimini yeni bir kimlik bulma arayışına itmştir: Libya'ya yeni bulunan kimlik ise Afrika kimliğidir.

Dış politika eksenini Afrika'ya kaydıran Kaddafi, ülkesinin bölgedeki ekonomik ve siyasal etkinliğini artırmak için Afrika ülkeleriyle gerek iki taraflı diplomatik ilişkiler gerekse çok uluslu girişimler üzerinden ilişkilerini iyileştirmeye

23. 1982 ve 1985 yılları arasında Libya'yı zor durumda bırakacak birçok ekonomik önlem alan Amerika, Libya petrolünün ithal edilmesini yasaklayarak Libya'ya giden Amerikan malları üzerinde kontrolünü genişletmiştir. Bkz. Veronica Nmoma (2009), "Power and Force: Libya's Relations with the United States", *Journal of Third World Studies*, 26(2), ss. 137-159.

24. Bu eylemlerde Beyrut'ta bir Amerikan iki İngiliz vatandaşı kaçırılmış, Hartum'da Amerikan elçiliğinde çalışan kişi saldırıya uğramış, İtalya'nın Lampedusa adasındaki Amerikan tesise saldırı düzenlenmiş ve 1987 yılında Libya için çalışan Abu Nidal Pan Am 73 sayılı uçağı kaçırarak birçok Amerikalının ölümüne yol açmıştır.

25. Kaddafi her ne kadar kendisinden talep edilen şahısları teslim etmiş olsa da, Libya'nın olayla bir bağlantısı olmadığını sıkça ifade ederek sorumluluk üstlenmemiştir.

çalışmıştır. Kaddafi'nin bu yeni dönemde iddialı Afrika politikasının ana istikameti ise Afrika Birliği örgütüdür. Ancak ilk dönemden farklı olarak Kaddafi Afrika siyasetini emperyalizm ve İsrail karşıtlığından ziyade, terörizmle mücadele eksenine oturtmuştur. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde İslami gruplarla mücadelenin en ateşli savunucularından biri olan Kaddafi'nin Amerika ile yaptığı işbirliği, bu yeni dönemde Libya dış politikasının eylemsel unsurunu oluşturan cihat anlayışının gözden düştüğünü göstermektedir. Kaddafi'nin Afrika'ya artan bu ilgisi, Libya dış politikasının uzun süreli odak noktası olan Ortadoğu ve özellikle Filistin-İsrail sorununa daha az eğilmesine mal olmuştur. Libya'ya Afrika'da bölgesel güç olma rolü biçen Kaddafi, Filistin-İsrail meselesine atıfta bulunmaktan kaçınarak daha kapsayıcı, daha az ideolojik ve daha faydacı bir dış politika izlemiştir.

Libya'nın Afrika kıtasına benzer bir açılım gerçekleştirdiği diğer bir bölge ise Avrupa olmuştur.²⁶ Libya'nın 1999 yılında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na gözlemci ülke olarak katılmasını takip eden 2000'li yıllarda Libya ile Avrupa ülkeleri arasında ilişkiler ivme kazanmıştır. Libya'ya uygulanan yaptırımların kaldırılmasının ardından hareket geçen İngiltere, İtalya ve Almanya'nın başını çektiği Avrupa ülkeleri Libya ile geniş ekonomik ilişkiler kurmuşlardır. Bir yandan Libya ile kapsamlı silah satımı sözleşmeleri imzalayan Avrupa ülkeleri, diğer yandan Libya'da büyük ölçekte petrol yatırımları elde etmişlerdir. Avrupalı ülkeler ile geliştirilen bu ekonomik ilişkiler AB nezdinde de karşılık bulmuş; AB Komisyonu ve Konseyi Libya'yı Akdeniz Birliği oluşumuna katmak için büyük çaba sarf etmişlerdir.

Avrupa'nın enerji alımının %6,94'ünü karşılayan Libya, Avrupa'nın en çok ihracat yaptığı 11. ülkedir.²⁷ Yukarıda da işaret edildiği gibi Libya'nın en büyük ticaret ortağı Avrupa'dan ihraç edilen malların ise en büyük kısmı İtalya'dan, Almanya'dan ve İngiltere'den gelmektedir. Ekonomik ilişkilerin karşılıklı ilişkilerdeki önemine karşın, Avrupa ile Libya arasındaki hızlı yakınlaşmayı ticarete indirgemek hatalı olacaktır. İlişkilerin Avrupa için asıl kritik yönü göç sorunundan kaynaklanan güvenlik boyutudur. Libya Afrika kıtasından Avrupa'ya yasal olmayan yollardan giden göçün geçit noktasıdır. 11 Eylül sonrasında göçü bir güvenlik sorunu haline getiren Avrupa ülkeleri için Libya'nın önemi daha da artmış, özellikle göçe maruz kalan İtalya'nın baskısı sonucu Libya ile AB nezdinde göçe karşı işbirliği yapılmıştır.

BM'nin 1992'de başlattığı yaptırımları sona erdirmesi ve ABD'nin tek taraflı uyguladığı yaptırımları 2004-2006 yılları arasında aşamalı olarak kaldırmasının ardından Libya ekonomik açıdan yeni bir evreye girmiştir.

Avrupa ile gelişen ilişkilere paralel olarak özellikle 11 Eylül sonrası Libya'nın ABD ile olan ilişkileri de ivme kazanmıştır.²⁸ ABD'nin teröre karşı mücadelesine kendi çıkarları doğrultusunda destek veren Kaddafi rejiminin 2003 yılında kendi iradesiyle nükleer programından feragat etmesinin ardından ABD tek taraflı uyguladığı yaptırımları kaldırmış ve 2006 yılında Libya'yı terörü finanse eden ülkeler listesinden çıkarmıştır. Böylelikle yaklaşık otuz yılı bulan karşılıklı gerilimden sonra Libya ve ABD arasındaki diplomatik ilişkiler ilk defa en üst seviyeye yükseltilmiştir. Diplomatik ilişkilerin kurulmasını hızlandıran en önemli etken Amerikan petrol firmalarının Libya'daki çıkarlarıdır. ABD'nin yaptırımları daha geç kaldırması nedeniyle Amerikan şirketleri Libya petrol piyasasındaki rekabette Avrupalı firmalara göre dezavantajlı duruma düşmüş olsalar da, kısa zamanda bu açığı kapatmışlardır.²⁹

Kaddafi'nin geçmişten çıkardığı derslerle Lockerbie faciası sonrasında yeniden yorumladığı dış politika anlayışı her ne kadar Libya'nın uluslararası sistem ile yeniden entegrasyonunu sağlamış olsa da, dış politikada temel bir değişimi ifade

26. Shaista Shaheen Zafar (2009), "EU-Libya Relations", *Journal of European Studies*, 25(1), ss.125-141.

27. "Libya: The Main Economic Indicators", European Commission, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113414.pdf

28. Yahia H. Zoubir (2002), "Libya in US Foreign Policy: From rouge state to good fellow", *Third World Quarterly*, 23(1), ss. 31-53

29. Özellikle Amerikalı Oasis grubu ve Occidental Petrol şirketinin de aralarında bulunduğu Amerikalı firmalara 2005 yılından itibaren Libya'da ciddi kazanımlar elde etmişlerdir.

etmemektedir. Libya'nın 2000'li yıllarda izlediği dış politika anlayışının daha önceki dönemlerle kıyaslandığında süreklilik ve değişimi aynı anda temsil ettiği görülecektir. Uluslararası konjonktürün gereklerine göre ulusal çıkarlarını yeniden tanımlayan Libya bu çıkarlar doğrultusunda sadece daha pragmatik ve ideolojinin eskisi gibi keskin olmadığı bir dış politika uyarlamasına gitmiştir. Bu anlamda Kaddafi bir yandan kendi rejimine tehdit olarak gördüğü İslami gruplara karşı Amerika'nın verdiği mücadeleyi desteklerken, diğer yandan Batı'nın Afrika meselelerine müdahale etmesine ve taraf olmasına şiddetle karşı çıkmaya devam etmiştir. Kendi ulusal çıkarlarının gereği doğrultusunda Batı ile işbirliği yapan Kaddafi, siyasi ilişkilerden çok ekonomik ilişkilere önem vermiştir. Nitekim Batı ve Libya arasında hızla gelişen ekonomik ilişkiler siyasi ilişkileri sağlam bir temele oturtmakta yeterli olamamış; Batı ve Libya arasında eski dönemlerden kalan kuşku ve güvensizlik canlılığını korumuştur.

Batı ile yaşanan tüm bu siyasi güvensizlik ortamında Kaddafi dış ilişkilerini çeşitlendirerek Çin ve Rusya ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Artan enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik Afrika'da son yıllarda önemli açılımlar gerçekleştiren Çin'in Afrika politikasında kıtanın en geniş petrol yataklarına sahip olan Libya kilit bir ülke konumundadır. Libya'nın yakın ilişkiler geliştirmiş olduğu bir diğer aktör Rusya ise Batı'nın dışladığı Kaddafi için en büyük silah tedarikçilerinden birisi olagelmıştır. Aynı şekilde son yıllarda Rusya dışındaki petrol ve enerji bölgelerinde faaliyet gösterme eğiliminde olan Rus firmaları için de Libya zengin petrol yataklarıyla gelecek vadeden bir ülke olmuştur. Nitekim Çinli ve Rus petrol firmalarının Libya'da son yıllarda artan etkinliği bu ülkelerin Libya ile karşılıklı ilişkilerinin olumlu bir seyir halinde olduğunu teyit eder niteliktedir.

1.3 Ekonomik Tablo

Libya, sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri ile ekonomisinin devamlılığını ve büyümesini sağlarken bir yandan da ekonomisini çeşitlendirmeye, sosyalist yapılanmayı liberalleştirmeye ve yabancı yatırımların ilgisini çekmeye çalışmıştır. Sosyalist ekonomi modelini benimseyen Kaddafi, ihracat gelirlerinin %95'ini, GSMH'nin %25'ini oluşturan ve kamu harcamalarının da %60'ını karşılayan petrol rezervlerini kontrol ederek tüm ekonomiye egemen olmuştur. Ekonomi, ihracat gelirlerinin neredeyse tamamını oluşturan hidrokarbon sektörüne bağımlı haldedir. Yaklaşık 46,4 milyar varil petrol ve 55 tcf (trilyon kübik feet) doğal gaz rezervi ile Libya Afrika'daki en zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir. OPEC üyesi olan Libya, dünya petrol rezervleri sıralamasında 9., üretim sıralamasında ise 17.dir. Sahip olduğu doğal gaz rezervleri bakımından dünyada 20. ve doğal gaz üretiminde 32. sıradadır.³⁰

19 Aralık 2003 tarihinde Libya'nın kitle imha silahları üretimi programını bıraktığını açıklaması ülke ekonomisi açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. BM'nin 1992'de başlattığı yaptırımları sona erdirmesi ve ABD'nin tek taraflı uyguladığı yaptırımları 2004-2006 yılları arasında aşamalı olarak kaldırmasının ardından Libya ekonomik açıdan yeni bir evreye girmiştir. Libya'yı uluslararası piyasalara entegre edebilmek için Kaddafi yönetimi birbiri ardına önemli ekonomik reformları hayata geçirmiştir.³¹ BM yaptırımları nedeniyle sınırlanan petrol ve gaz ihracatının serbest kalması ile özellikle ABD başta olmak üzere Batılı şirketlerin Libya'ya yatırım yapmasını engelleyen koşullar ortadan kalkmış ve böylece Libya'da enerji sektörü başta olmak üzere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar oldukça artmıştır. Libya'ya yapılan doğrudan yabancı yatırımlar 2005 ve 2008 yılları arasında 1,7 milyar Euro'dan 9,2 milyar Euro'ya çıkmış, 2007-2008 yılları arasında ise bu oran %55,6 artmıştır. Aynı dönemde dışarı çıkan yatırım miktarı ise 1,3 milyar Euro'dan 7,8 milyar Euro'ya çıkmış, 2007-2008 yılları arasında ise dışarıya çıkan yatırım miktarı %132 artış göstermiştir.³² Libya'nın petrol endüstrisini yöneten kamu kurumu Milli Petrol Şirketi (MPŞ), 2010 yılında yaptığı açıklamada yaklaşık 1,8 milyon varil olan günlük petrol üretimini,

30. "Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas," US Energy Information Administration, 2011, <http://www.eia.doe.gov/countries/cab.cfm?fips=LY>

31. "Libya: 2011 Country Review," Country Watch, 2011.

32. "Bilateral Relations: Libya" European Commission Trade, <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/libya/>

2017'ye kadar günde 3 milyon varile çıkarmayı hedeflediklerini açıklamıştır.³³ Ülke içi petrol tüketimi günlük 270 bin varil olduğundan, Libya'nın net petrol ihracatı günde 1,5 milyon varilin üstünde seyretmiştir. Bu ihracatın yaklaşık olarak %85'lik kısmı Avrupa ülkelerine yapılırken, yaptırımların 2004'te kalkmasıyla Libya'nın ABD'ye yaptığı petrol ihracatı da giderek artmıştır. Libya'nın petrol ihraç ettiği ülkeler başlıca İtalya (%28), Fransa (%15), Çin (511), Almanya (%10), İspanya (%10), Yunanistan (%5), İngiltere (%4) ve ABD (%3) olmuştur.³⁴

Kaddafi yönetimi, doğal gaz üretimini keşifler ve yeni yatırımlar ile arttırarak enerji sektöründe doğal gazdan daha çok yararlanmayı ve böylece ülke içindeki petrol tüketimini azaltarak petrol ihracatını daha da arttırmayı planlamıştır. Libya'da elektrik üretiminin yaklaşık olarak %45'i doğal gaz ile sağlanmaktadır, 2012 itibari ile bu oranı %50 oranında artırması planlanan projeler çıkan savaş nedeniyle yarım kalmıştır. Libya'nın başlıca doğal gaz ihraç ettiği ülkeler İtalya (868 bcf-milyar kübik feet), İspanya (454 bcf), Fransa (264 bcf), Türkiye (148 milyar bcf) ve ABD'dir (74 milyar bcf).³⁵

Ülkede keşif ve üretim yapmak isteyen uluslararası petrol-gaz şirketleri MPŞ ile anlaşma yaparak keşif, üretim, nakliye ve rafine etme alanlarında çalışma hakkı elde etmişlerdir. Ülkede yatırım yapan başlıca uluslararası petrol şirketleri Eni (İtalya), Total (Fransa), Repsol YPF (İspanya), StatoilHydro (Norveç), Occidental (ABD), OMV (Avusturya), ConocoPhillips (ABD), Hess (ABD), Marathon (ABD), Shell (Hollanda-ABD), BP (İngiltere) ve ExxonMobil (ABD)'dir. Bu şirketlerin petrol üretimindeki payları yaklaşık olarak %49 iken, 2005 yılında EPSA-IV (Exploration and Production Sharing Agreements-Keşif ve Üretim Paylaşma Anlaşmaları) anlaşmasının ruhsat kısmındaki değişiklikler, şirketlerin üretimdeki paylarını kısıtlamıştır. Yapılan kritik değişiklikler arasında, şirketlerin üretimden elde ettikleri paylarının yarı yarıya düşürülmesi ve ülkedeki faaliyetlerini 15 yıla kadar devam ettirebilmeleri için şirketlere yeni yatırımlar yapma mecburiyetinin getirilmesi sayılabilir. Kontratların yeniden yapılandırılmaları gibi belirsizlikler ile birlikte altyapı eksiklikleri ve OPEC kotası da Libya pazarına heyecanla giren yabancı yatırımlardaki artışın zayıflamasına neden olmuştur.³⁶

GSMH'nin %20'sini oluşturan petrol dışındaki üretimin içine inşaat sektörünün yanı sıra, son zamanlarda tarım ürünlerinin işlenmesi, petrokimya ürünleri, demir, çelik ve alüminyum üretimi de girmiştir. Libya'da toplam GSMH'nin %78'ini sanayi, %20'sini hizmet sektörü, %2'sini ise tarım sektörü oluşturmaktadır.³⁷ Mevsimsel şartlar ve verimsiz toprak yapısı tarımsal üretimi sınırlandırdığından, Libya'nın ithalatının %75'ini gıda ürünleri oluşturmaktadır.³⁸ İthal ettiği başlıca ürünler nakliye ekipmanları, yarı-işlenmiş mamuller, gıda ve tüketici ürünleridir. En büyük ithalat ortakları İtalya (%27,8), Almanya (%10,5), İngiltere (%7), Fransa (%5,8), Çin (%10), Türkiye (%9,3), Güney Kore (%6,4) ve Mısır'dır (%5,1). AB ülkelerinden yapılan ithalat toplam ithalatın %45'ini oluşturmaktadır. İhraç ettiği ürünler ise ham petrol, rafine petrol ürünleri ve doğal gazdır. En büyük ihracat ortakları İtalya (%39,1), İspanya (%13,5), Fransa (%6,1), Çin (%5), ABD (%5), Brezilya (%2,4) ve Tunus'tur (%2). Başlıca ticaret ortakları ise AB ülkeleri (%64), Çin (%9), ABD (%4,5), Türkiye (%4,2) ve Tunus'tur (%3,2).³⁹

Libya'nın AB ile ekonomik ilişkileri, 2004 yılında yaptırımların kaldırılmasıyla gelişmeye başlamıştır. Libya ihracatının yaklaşık olarak %75'i AB ülkelerine yapılmaktadır ve 2009 yılı verilerine göre Afrika'daki ülkeler arasında AB'ye en çok ihracat yapan ülkedir.⁴⁰ Ancak Libya, AB ticaret hacminde küçük bir paya sahiptir. AB'nin toplam ihracatında Libya'ya yaptığı ihracatın oranı %0,5, Libya'dan yaptığı ithalatın oranı ise toplam ithalatının %1,8'idir.⁴¹ 2008 yılında AB-Libya Çerçeve Antlaşması için görüşmeler başlamış, ancak Libya'da yaşanan son gelişmeler nedeniyle, görüşmeler siyasi istikrar sağlanıncaya kadar askıya alınmıştır. 2010 yılında Avrupa Komisyonu ve Libya, teknik ve mali konularda işbirliğini geliştirmek için Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy) üzerinde anlaşmışlardır. Libya ile yapılacak

33. "Libya: 2011 Country Review"

34. "Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas"

35. "Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas"

36. "Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas"

37. "Libya-Trade Statistics," European Commission: Trade, 2009, erişim tarihi 23 Mart 2011, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113414.pdf

38. "Libya: 2011 Country Review"

39. "Libya-Trade Statistics"

40. "Africa-EU - Economic indicators, trade and investment," European Commission Eurostat, son güncelleme Kasım 2010, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Africa-EU_-_economic_indicators_trade_and_investment

41. "Libya-Trade Statistics"

olan işbirliği temel olarak göç ve HIV-AIDS üzerinde yoğunlaşmaktadır. HIV-AIDS hastalarının tedavisi için 2005 yılından beri Bingazi şehrinde yürütülen çalışmalar Şubat 2011'de askıya alınmıştır.⁴²

AB ülkeleri içinde Libya ile ilişkilerde İtalya'nın ağırlıklı bir payı vardır. Yaptırımların kalkması ile eski bir İtalyan sömürgesi olan Libya ile ilişkileri de gelişmeye başlayan İtalya bu ülke arasında 2008 yılında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Gelişen siyasi ilişkilerin arkasında ise büyük hacimli ekonomik ilişkiler yatmaktadır. İtalya, Libya'nın en yakın ticaret ortağıdır. Bünyesinde tahmini olarak 60-80 milyar dolar bağımsız varlığı bulunan Libya Yatırım Kurumu'nun birçok İtalyan bankasında ve sanayi kuruluşunda yatırımları mevcuttur. Buna karşılık İtalyan şirketleri Libya'da boru hatları ve 1500 km.den uzun otoyollar gibi altyapı inşası alanında faaliyet göstermektedirler. Ancak Libya'daki kriz nedeniyle İtalya, Libya ile imzaladığı Dostluk Antlaşmasını askıya almış ve yeni yaptırımları uygulamaya başlamıştır.⁴³

Türkiye ve Libya arasındaki ekonomik ilişkiler ise özellikle son yıllarda hızlı bir gelişim seyri izlemiştir. Türkiye'den Libya'ya yapılan ihracat, 2010 yılında yaklaşık 2 milyar dolar civarındadır.

Ekonomik ilişkiler açısından diğer önemli bir ortak olan İngiltere ile Libya'nın ekonomik ilişkileri de BM yaptırımlarının son bulması ile gelişmeye başlamıştır. Libya ekonomisi, özelleştirme ve yatırım olanaklarına sahip olduğundan İngiltere şirketleri açısından büyük bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴ Bunların yanı sıra Libya'nın Afrika'daki en çok petrol ve büyük gaz rezervine sahip olması, İngiltere'yi cezp etmiştir ve BP, 2007 yılında petrol keşfi için dünyadaki en büyük yatırımını, yaklaşık 900 milyon dolar ile Libya'ya yapmıştır. İngiliz firmalarının cezbeden başka bir unsur ise büyük miktarda bağımsız varlığı bulunan Libya Yatırım Kurumu'dur. 2009 yılında Londra'da bir ofis açan kurum, bu dönemden itibaren en az Dubai ve Katar kadar İngiltere'de çeşitli ticari yatırımlarda bulunmuştur.⁴⁵

Türkiye ve Libya arasındaki ekonomik ilişkiler ise özellikle son yıllarda hızlı bir gelişim seyri izlemiştir. Türkiye'den Libya'ya yapılan ihracat, 2010 yılında yaklaşık 2 milyar dolar civarındadır. İhraç edilen ürünler ise demir, çelik, çimento, eşya, makine, yapı malzemeleri ve ziynet eşyalarıdır. Türk şirketlerinin Libya'ya yaptığı yatırımlar 60 milyon dolar değerinde seyretmekle birlikte inşaat sektörü için planlanan ve savaş nedeniyle atıl kalan 192 proje ile Libya'da yapılan yatırımların değeri 12,5 milyar dolar değerine ulaşacağı tahmin edilmiştir.⁴⁶

Enerji sektöründen elde edilen önemli miktardaki gelir, yaklaşık 6,5 milyonluk küçük nüfusu ile birlikte Libya'yı Afrika'daki en büyük GSMH'ye sahip ülkelerden biri yapmıştır. Ancak bu yüksek gelirin çok az bir kısmı toplumun alt tabakalarına ulaşmaktadır. Ülkenin gelirlerinin önemli bir kısmı yolsuzluk, israf ve kitle imha silahları geliştirme çabaları nedeniyle heba olmuştur. Hükümetin ekonomiyi kötü yönetmesi sonucu enflasyon yükselmiş, ithalat fiyatları artmış ve ekonomik büyüme engellenmiştir, bu da halkın büyük çoğunluğunun yaşam standartlarını düşürmüştür.⁴⁷ Yaklaşık 1,5 milyon işgücü bulunan Libya'da, işsizlik oranı tahminen %30 dolaylarında (bu konuda net bir veri yoktur) seyretmiştir. İstihdam

42. "Libya," European Union External Action, http://www.eeas.europa.eu/libya/index_en.htm

43. Conley, Heather A. "Turmoil in Libya: The view from Europe," Center for Strategic & International Studies, Mart 7, 2011, erişim tarihi Mart 24, 2011, <http://csis.org/publication/turmoil-libya-view-europe>

44. "Why Libya?" Libyan British Business Council, http://www.lbbc.org.uk/about_libya.php

45. Blitz, James ve Lina Saigol, "No Line in the Sand", Financial Times, 25 Şubat 2011 <http://www.ft.com/cms/s/0/198e48b4-411a-11e0-bf62-00144feabdc0.html#axzz1HX5VJ14X>

46. The Free Library, <http://www.thefreelibrary.com/TURKEY-LIBYA+ECONOMIC+RELATIONS+-Turkish+exports+to+Libya+increase+to...-a0249636324>

47. "Libya: 2011 Country Review"

edilenlerin %17'si tarımda, %29'u sanayide, %54'ü ise hizmet sektöründe çalışmaktadır.⁴⁸ Nüfusun üçte birinin ulusal yoksulluk sınırının altında yaşadığı tahmin edilen Libya, buna rağmen BM 2010 yılı insani gelişim endeksi raporuna göre, 169 ülke arasında yüksek insani gelişim gösteren ülkeler arasındadır ve 53.sırada yer almaktadır.

Sonuç olarak, Libya ekonomisi petrol ve gaz rezervlerinden elde ettiği gelir sayesinde ithalat ve ihracatında dengeyi sağlamayı başarmıştır. Bununla birlikte ekonomik gelişme kapasitesine rağmen, üretim alanlarında çeşitliliği sağlayamamış ve elde edilen geliri tabana yayamamıştır. Bu ise gelir adaletsizliği ve işsizlik gibi sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Özellikle yaptırımların kalkmasının ardından uygulamaya konan ekonomik reformlar ve hızla liberal ekonomiye geçiş, mevcut sosyalist ekonomik sistemin dar gelirli geniş halk kitleleri için sağladığı desteklerin kaldırılması ile birleşince ekonomik problemler geniş halk kitlesi için daha ezici bir hal almıştır. Yabancı yatırımların ülkeye girmesi ve kendilerine yerli ortaklar bulma zorunluluğu Libya'da rejime yakın belli bir kesimin fazlası ile zenginleşmesine neden olmuş ancak ülkenin genel ekonomik tablolarına yansıyan iyileşme sadece bu kesime çıkar sağlamış ve halka yansımamıştır. Bu ekonomik tablo, isyanın patlak verdiği diğer baskıcı Arap rejimlerinde olduğu gibi Libya'da da halkın sokaklara dökülmesinde en etkili tetikleyicilerden biri olmuştur.

Siyasi kaygılardan çok ekonomik-insani motiflerle başlayan gösteriler, zamanla Bingazi'den Derne, Beyda ve Zintan gibi şehirlere de sıçrayarak siyasi anlam kazanmıştır.

2. KADDAFİ'YE İSYAN

2.1 İsyancılar Kim?

Libya'da Ocak 2011'de konut probleminin ve yolsuzlukların dile getirilmesi ile başlayan protestolar, hükümetin 24 milyar dolarlık yatırım paketiyle sona erdirilmeye çalışılmıştır.⁴⁹ Siyasi kaygılardan çok ekonomik-insani motiflerle başlayan bu gösteriler, Tunus ve Mısır'daki değişim hareketlerinin de etkisiyle küçük çaplı da olsa devam etmiştir. 15 Şubat'ta Bingazi'de polis karakolu önünde toplanan yüzlerce Libyalı, ülkede daha sonra Derne, Beyda ve Zintan gibi şehirlere de sıçrayacak olan protesto gösterilerinin siyasi anlam kazanmasına neden olmuşlardır. Güvenlik güçlerinin sert tepkisi üzerine 17 Şubat'ta organize edilen "Öfke Günü" Libya'daki rejim karşıtı ayaklanmanın dönüm noktasıdır.

Libya Gençlik Hareketi altında bir gençlik (Şebab) hareketi olarak başlayan isyan hareketinin muhtelif siyasi duruşa ve sosyo-ekonomik arka plana sahip aktörleri içermesi, 17 Şubat'tan sonra tırmanan çatışmalarda muhalif saflardaki organizasyon eksikliğini göz önüne çıkarmıştır. Kaddafi rejimini devirme ortak gayesi etrafında birleşen muhalefet, faaliyetlerinde organizasyonu ve direniş çabalarında koordinasyonu sağlamak için 27 Şubat'ta Geçici Ulusal Konsey'i ni kurmuştur. Sadece muhalefetin yoğunlaştığı ülkenin doğu kısmındaki şehirlerden değil, başkent Trablus'un da dâhil olduğu tüm şehirlerden 31 temsilcinin oluşturduğu Ulusal Konsey, bir yandan ülke içindeki muhalif grupları tek bir platform altında birleştirirken diğer yandan da uluslararası kamuoyu ve kuruluşlarla muhalefeti temsilen ilişkiye geçmiştir.

48. "CIA-The World FactBook: Libya," CIA, 16 Mart 2011, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html>

49. "Libya protest over housing enters its third day", *el-Ahram*, 16 Ocak 2011, <http://www.ahram.org.eg/News/4032.aspx>

Bugüne kadar Fransa, Katar, Maldivler, İtalya ve İspanya tarafından tanınan Ulusal Konsey, adil seçimlerin yapılması, yeni bir anayasanın hazırlanması, çeşitlilik ilkesine dayalı bir siyasi sistemin kurulması ve evrensel ilkelere bağlı siyasi ve sivil toplum kuruluşlarının kurulması gibi maddeleri içeren bir beyanata Kaddafi sonrası için bir yol haritası açıklamıştır.⁵⁰

Ülkede çatışma ortamının başlaması ile birlikte görevinden istifa eden eski Adalet Bakanı Mustafa Abdülcelil'in liderliğindeki Konsey, hem Kaddafi rejiminin eski askeri ve siyasi bürokratlarını hem de muhalefetin kontrolü altında bulunan şehirlerin (Ecdebiye, Zintan, Misrata, Nalut, Gat, Buntan, Gubbe, Bingazi vs.) temsilcilerini barındırmaktadır.⁵¹ Güvenlik dolayısıyla meclis üyelerinin büyük bir kısmının isminin açıklanmaması sebebiyle bütün isimler bilinmemekle birlikte başta Abdülcelil ve Konsey sözcüsü Hafız Goga ve Ali Aziz el-İsevi olmak üzere, çoğu Kaddafi rejiminde görevler almış şahısların isimleri ön plana çıkmaktadır.⁵² Bu isimlerle birlikte konseyin askeri kanadının liderliğini Ömer Hariri ve eski İçişleri Bakanı General Abdulfettah Yunus gibi Kaddafi rejiminde önemli askeri mevkilerde bulunan isimler yapmaktadır. Bu isimlerin bir kısmının, özellikle Abdülcelil ve Yunus'un, yakın bir zamana kadar Kaddafi rejiminde kilit mevkilerde bulunması, bazı muhalif grupların bu isimlere şüpheyle yaklaşmalarına sebep olmuştur. Yunus'un güvenilirliği, özellikle genç muhalifler ve bazı şehir meclisleri tarafından sorgulanırken askeri kanadın diğer lideri Albay Halife Heftir ise bu kesimler nezdinde ve özellikle Bingazi de oldukça saygın bir konumdadır. Ayrıca 23 Mart'ta Ulusal Konsey, yine Kaddafi dönemi bürokratlarından, fakat reformcu kimliğiyle tanınan Mahmut Cibril'e geçici bir hükümet kurma görevini vermiştir.⁵³ Başlarda hükümet kurmaya sıcak bakmayan Konsey, kurulma çalışmaları devam eden Cibril başkanlığındaki geçici hükümetle, Kaddafi sonrası geçiş döneminde meydana gelebilecek bir siyasi kaosu engellemeyi hedeflemektedir.

Ulusal Konsey'in kurulması muhaliflerin siyasi organizasyon kabiliyetlerini artırdıysa da Konseyin özellikle askeri kanadı bugüne kadar Kaddafi güçlerine karşı bariz bir başarı elde edememiştir. BM kararı uyarınca NATO'nun Kaddafi güçlerine karşı gerçekleştirmeye devam ettiği askeri operasyona rağmen Kaddafi güçleriyle muhalif güçler arasındaki Kaddafi lehine olan güç dengesinin henüz bozulabildiğini söylemek mümkün değildir. NATO saldırılarının Kaddafi'nin savaşma kapasitesinin merkezinde yer alan unsurlarını yok etmemesi, Kaddafi'nin uzun süreli iktidarı boyunca güçlendirdiği kabile ittifaklarının bertaraf edilememesi ve en önemlisi muhaliflerin tüm çabalara rağmen yaşadıkları koordinasyon sorunları ve özellikle askeri alandaki yetersizlikleri Libya'da iç savaşının devam etmesine neden olan faktörlerin başında gelmektedir.

2.2 Sistematik Olarak Sindirilmiş Muhalefet

1972 senesinde yayınlanan Parti Siyasetinin Yasaklanması Kanunu'yla siyasi muhalefetin yapılmasının illegal hale geldiği Libya'da, rejimin giriştiği baskıcı politikalara rağmen muhalefet varlığını devam ettirmiştir. Sistematik baskı sonucunda bir kısım muhalefet, Libya İslami Mücadele Grubu (LİMG) ve Müslüman Kardeşler (İhvan) gibi, Kaddafi rejimi ile diyalog içerisine girmiş, Milli İttifak ve Libya Değişim ve Reform Hareketi gibi bir kısmı ise muhalefetini sürgünde devam ettirmiştir. Her iki muhalefet de kırk iki yıl boyunca Kaddafi'nin güç mekanizmasına meydan okuyabilecek ortak bir vizyona ve teçhizata sahip olamamıştır. Genel manasıyla İslamcı, demokratik ve Kral yanlısı kategorilere ayırabileceğimiz siyasi muhalefetin İslamcı olanları bölgesel bağlantılar ve sömürge sonrası dönemin konjonktürü sebebiyle Kaddafi'ye karşı muhalefette en fazla ön plana çıkanlarıdır.

Bölgedeki birçok İslam ülkesinde olduğu gibi Libya'da da İhvan Kaddafi'ye karşı muhalefetin ana kanatlarından birisini teşkil etmiştir. Mısır'daki baskıdan kaçan İhvan üyelerinin bir kısmı, Kral İdris döneminde Libya'ya gelip faaliyetlerini

50. <http://ntclibya.org/arabic/%D8%A7%D9%84%D8%A8>, Geçici Ulusal Konseyi Web Sayfası.

51. Libya Opposition launches council, *el-Cezire*, 27 Şubat 2011, <http://english.aljazeera.net/news/africa/2011/02/2011227175955221853.html>

52. <http://ntclibya.org/arabic/%D8%A3%D8%B9%D8%B6%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%B3/>, Geçici Ulusal Konseyi Web Sayfası.

53. Mahmoud Gebril: The Rebel Who Could Run Libya, *Time*, 1 Nisan 2011, <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2062617,00.html#ixzz1JsmO6xne>

özellikle Bingazi ve çevresinde yoğunlaştırmışlardır. Cemahiriye döneminde Mısır'daki İhvan ile nitelik açısından paralel bir şekilde baskı ve kıyım maruz kalan Libya İhvanı, 2000'li yılların ortalarına kadar Kaddafi tarafından LİMG gibi El-Kaide irtibatlı kabul edilen oluşumlarla birlikte rejime en büyük tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle 1973'teki toplu tutuklamalardan sonra faaliyetlerini yer altına indiren İhvan, Libya'da tutuklamalar, idamlar ve hatta devlet eliyle suikast ve toplu öldürmelere maruz bırakılmıştır. 1998'de toplu tutuklamalara devam edilmiş, 2001-2002'de iki İhvan lideri, Dr. Abdullah Ahmed İzzeddin ve Dr. Selim Muhammed Ebu Hanik, idam edilirken yaklaşık 70 tanesi de ömür boyu hapisle cezalandırılmıştır.⁵⁴ 2006'da Kaddafi rejimiyle girdikleri diyalog sonucunda 84 üyesi serbest bırakılan ve Seyfülislam'ın "barışçı" diye nitelendirdiği İhvan⁵⁵, rejimle girdiği diyalogu devam ettirmekle beraber reform çağrılarını da sürdürmüştür.

LİMG ise ülkedeki İslami muhalefetin silahlı mücadeleyi seçen kanadını oluşturmuştur. Libya'da 1996'daki Kaddafi'ye suikast girişimiyle gündeme gelen grup, 2000'lerin başında ABD'nin "terörle mücadele" radarına yakalanmış ve 2003'te Kasablanka'daki terör saldırısı ile ilişkilendirilmiştir. LİMG'yi hem Libya hem de ABD gündeminde üst sıralara taşıyan husus ise grubun El-Kaide ile bağlantısıdır. LİMG lideri Ebu Leys El-Libi'nin El-Kaide ile ilişkisi, grubun El-Kaide'nin Libya'daki uzantısı olduğu düşüncesini yaratmıştır. El-Kaide liderlerinden Eymen el-Zevahiri'nin de gurubun kendileriyle bağlantılı olduğunu açıklamıştır.⁵⁶ Açıklamanın sonrasında ise LİMG'den bir grup, El-Kaide'yle ilişkinin el-Libi'nin şahsi ilişkisi olduğunu ve şiddeti bıraktıklarını açıklayıp 2009'da rejimle diyaloga girmiştir.⁵⁷ Bu diyalog sonucunda 90'ın üzerinde LİMG bağlantılı mahkûm serbest bırakılmıştır.

Libya rejiminin İslamcı hareket üzerindeki sistematik baskı ve sindirme politikalarının doruk noktaya ulaştığı 1996'da, başkent Trablus'taki Ebu Selim Hapishanesi katliamı rejimin baskısının önemli bir sembolüdür. Ebu Selim Hapishanesi'nde tutuklu "fikir mahkûmları" için uygulanan ziyaret yasağını protestoyla başlayan olaylarda Human Rights Watch'ın tahminlerine göre 1200 mahkûm güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür.⁵⁸ Olayların yaşandığı 1996 yılından 2000'lerin başlarına kadar ölümler ailelerden saklanmış ve ancak 2004 yılında Kaddafi tarafından resmen kabul edilmiştir. Ebu Selim Katliamı Libya'daki muhalefetin Kaddafi rejimine saldırı noktalarından birisi olmuştur. 16 Şubat 2011'de Ebu Selim Katliamı'nda hayatını kaybeden mahkûmların ailelerinin oluşturduğu bir grubun Bingazi'deki polis merkezi önünde yaptıkları gösteri,⁵⁹ Libya'daki protestolara ivme kazandırmış ve ülkedeki aktif muhalefet sürecinin başlamasında öncü rol oynamıştır.⁶⁰

İnsan Hakları için Libya Birliği gibi demokratik ve Libya Anayasal Birliği gibi kral yanlısı grupları birleştiren Libya Muhalefeti için Milli Konferans adlı şemsiye kuruluş da Kaddafi rejiminin yıkılması ve ülkede demokratik bir sistemin kurulması yolunda çalışmalar yürütmektedir. Devam eden gösterilerin başlamasında da önemli rol oynayan bu oluşum, 2005 ve 2008'te yaptığı konferanslarla çoğunlukla sürgünde bulunan Libyalı muhalif grupları bir araya getirmiş ve bu sürecin sonunda 'Milli Uzlaş'ı adını verilen beyanname yayınlanmıştır. Beyanname özetle Kaddafi'nin görevi bırakması, ülkeyi anayasal hayata taşıyacak geçici bir hükümetin kurulmasını ve siyasi ve kültürel çeşitliliğe dayalı demokratik bir sistemin kurulmasını talep etmektedir.⁶¹

54. Libya: Background and U.S. Relations, Congressional Research Service, Haziran 2010.

55. "Libya Watch's letter to High Commissioner for Human Rights at the United Nations", Erişim tarihi: 1 Mayıs 2011, <http://www.libya-watanona.com/hrights/lwatch/lw18125e.htm>

56. "Libya releases scores of prisoners", Erişim tarihi: 12 Mayıs 2011, <http://english.aljazeera.net/news/africa/2008/04/200861502740131239.html>

57. "Libya releases scores of prisoners"

58. Libya: June 1996 Killings at Abu Salim Prison, Human Rights Watch, 2003

59. "What If Libya Staged a Revolution and Nobody Came?" Erişim tarihi: 11 Mayıs 2011, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/02/17/what_if_libya_staged_a_revolution_and_nobody_came

60. "Protests Take Aim at Leader of Libya", Erişim tarihi: 27 Şubat 2011, http://www.nytimes.com/2011/02/17/world/middleeast/17libya.html?_r=2

61. "The National Accord", Erişim tarihi: 04 Mayıs 2011, <http://www.libya-nclo.com/English.aspx>

2.3 Ordu - Elit Kuvvetler ve Lejyonerler Dengesi

Gösterilerin başlamasından itibaren muhaliflerin tarafına geçen ordu mensuplarının sayısının artması, ordunun ülkede muhalefetin merkezlerinden birisi olabileceği ihtimalini gündeme getirmiştir. Ordunun muhalefet kabiliyeti de ülkedeki güç dengelerinde kapladığı yerle ilişkilidir. Kendisi de bir asker olmasına rağmen Kaddafi, bilinçli olarak ordunun gücünü dengede tutmuş ve kendisine açık bir tehdit haline dönüşmesine engel olmuştur. Yine de ordu içerisindeki kabile yapılanmasının önüne geçememiş ve kabile bağlılıkları askeriyede güç odaklanmalarına sebep olmuştur. Kaddafi oğlu Hamis komutanlığındaki 32. Tugay'a verdiği elit statüsüyle ve gerekli olduğunda başvurduğu milis güçler ile bu odaklanmaların karşısında durabilmiştir. 32. Tugay hem eğitim hem de teçhizat bakımından diğer tugaylardan üstün tutulmuştur. 32. Tugay ile birlikte sayıları 3.000 civarında olan Devrim Muhafızları ve 1.000 civarındaki İslami Pan-Afrika Lejyonu, orduya karşı dengeleyici bir unsur olarak görev yapmışlardır.

Kaddafi'nin orduya güvenmemesinin altında ordu içi kabile yapılanmalarının yanı sıra iktidarı süresince kendisine karşı kalkışılan suikast girişimleri ve darbe planları yatmaktadır. 1969'da dönemin Savunma Bakanı Albay Adem el-Havaz'ın, 1975'te Devrim Komuta Konseyi'nden Beşir Havadi ve Ömer el-Muheysi'nin⁶² ve 1985'te Sirte bölgesi komutanı Hasan İshal'in başarısız darbe girişimleri Kaddafi'nin ordunun sadakatine her zaman şüphe ile yaklaşmasında önemli rol oynamıştır.⁶³

Gösterilerin başlamasından itibaren muhaliflerin tarafına geçen ordu mensuplarının sayısının artması, ordunun ülkede muhalefetin merkezlerinden birisi olabileceği ihtimalini gündeme getirmiştir.

Libya ordusunda asker sayısı ve eğitim ile askeri teçhizat miktarı arasında büyük dengesizlikler vardır. Asker sayısının az olmasına ve askeri eğitimin ufak istisnalar dışında vasatı aşamamasına rağmen Kaddafi, silah alımına iktidarı boyunca büyük önem vermiştir. 50.000'i piyade, 18.000'i havacı, 8.000'i donanma, 3.000'i devrim muhafızı ve 40.000'i yedek asker olmak üzere yaklaşık 120.000 askerlik bir orduya sahip Libya, çoğunlukla Sovyet ve Doğu Bloku ve az sayıda ABD ve Avrupa menşeli silahlar kullanmaktadır.⁶⁴ 2004'te AB'nin, 2006'da da ABD'nin silah ambargosunu kaldırmasıyla birlikte, Libya hem yeni silah alımına hem de mevcut envanterin modernizasyonuna yönelik adımlar atmıştır. Özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya Libya'ya silah satma ve modernizasyon konusunda oldukça istekli olmuşlardır.

2.4 Kabileler Kilit Rolde

Libya'da tarihsel olarak hem ordu içindeki hem de ülke genelindeki güç dengelerinde, kabile yapısı ve bağlılıkları rol oynamaktadır. Bu durumun farkında olan Kaddafi ülkede güç dengelerindeki kabile faktörünü gözetmiş ve maddi mükâfatlarla kendisine bağlı kabilelerle birlikte bir ittifak içerisine girmiştir. Çevresindeki ilk halkayı kendinin de mensup olduğu Kaddafi kabilesinden ve tercihen yakın kan bağı bulunanlar arasından seçen Kaddafi, özellikle kilit askeri ve istihbarî pozisyonları kendi kabilesinden olanlara vermiştir. Libya'nın en büyük kabilelerinden birisi olan Megariha kabilesi ve belirli oranda El-Avakir kabilesi de Kaddafi'nin güvenlik halkasında kendisine yer bulmuş ve bu doğrultuda bu kableden Abdüsselam Calud ve Abdullah Es-Senûsi gibi figürler yönetimde önemli konumlarda bulunmuşlardır.⁶⁵

62. Wandevale, s.207

63. Said Haddad, Role of the Libyan army and the anti-Gaddafi revolt, Afro-Middle East Center, 2011

64. International Institute for Strategic Studies, The Military Balance, February 2010; Jaffee Center for Strategic Studies, "Libya," Middle East Military Balance, Eylül 2007

65. "Libya tribes: Who's who?"; Erişim tarihi: 06 Mayıs 2011, [http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0224/Libya-tribes-Who-s-who/\(page\)/2](http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0224/Libya-tribes-Who-s-who/(page)/2)

Kaddafi karşı kampta yer alan Ebu Leyl, Misurata ve Verfala gibi kabilelerin gösterilerdeki rolü de en az Kaddafi safında yer alanlar kadar önemlidir. Gösterilerin el-Beyda merkezli olarak başlamasında ve ardından Derne ve Tobruk'a yayılmasında da kabile bağlılıkları önemli rol oynamıştır. Burada Ebu Leyl kabilesi mensupları gösterilerde öncü konumda olmuştur. Ayrıca Senüsi tarikatının bu bölgede hala devam eden etkinliği de Kaddafi karşıtı gösterilerin organizasyonunda ve yayılmasında etkili olmuştur.⁶⁶

Libya'nın en kalabalık kabilesi olan Verfala, yaklaşık bir milyonluk mensubuyla 6,5 milyon nüfuslu ülkede önemli bir aktördür. Geleneksel olarak Kaddafi kabilesiyle ittifak halinde bulunan Verfala, bu yönüyle Kaddafi'nin güvenlik halkasında yer almasına rağmen gösterilerin başında aldığı ve sürpriz olarak kabul edilen bir kararla göstericilerin tarafına geçmiştir.⁶⁷ 1993'te de isimleri Kaddafi'ye darbe girişimine karışan Verfala, Kaddafi'nin kendi kabilesini ve ilişkide bulunduğu diğer kabileleri ön plana çıkarmasından rahatsızlık duyduğu bilinmektedir. Yine Libya'nın en büyük kabilelerinden birisi olan Tureg'in de göstericilerin safına katılması, en azından Kaddafi karşıtı güçlerin sayısal üstünlüğünü pekiştirmesi açısından önemli olmuştur.

Şu an gelinen noktada Kaddafi'nin Libya'daki 42 yıllık iktidarı süresince sindirilen siyasal muhalefet, elit kuvvetler ve lejyonerlerle gelişmesi kontrol altında tutulan ordunun ülkedeki güç dengeleri içerisindeki payı çok fazla değildir. Hem siyasal muhalefet hem de ordu üzerindeki etki gücüyle kabilelerin pozisyonları, Kaddafi'ye karşı toptan muhalefetin geleceğini belirlemede önemli rol oynayacaktır. Asıl kilit rolü ise şu anda Kaddafi'yle birlikte hareket eden guruplardan – özellikle yakın güvenlik ekibinden- Kaddafi karşıtı kampa geçmeye ikna edebilmeleriyle oynayacaklardır. Bu yönleriyle Kaddafi'nin direnişini kırmada da en az uluslararası müdahale kadar etkili olacaklardır.

Ambargo kararlarının ve diplomatik yolların sonuç vermediği kanaatinden hareketle uçuşa yasak bölge ilanına karar verilmesine rağmen, aslında bu sürecin gerçek anlamda tüketildiğini söylemek mümkün değildir.

3. MÜDAHALE

3.1 Libya'da Unutturulan Çözüm: Diplomatik Yollar Tükenmiş miydi?

Libya'da 17 Şubat'ta Kaddafi'nin gitmesi ve reform talebi ile Bingazi'de başlayıp diğer şehirlere sıçrayan gösterilerin güvenlik güçleri tarafından şiddetle bastırılması ve sonrasında çıkan çatışmalar, bu ülkede değişim rüzgârını bir iç savaşa dönüştürmüştür. Uluslararası kamuoyunun dikkatinin henüz Mısır'da olduğu olayların ilk patlak verdiği günlerde Libya'daki durumun tam olarak vahameti anlaşılmasına karşın, çok geçmeden çekilmeyeceğini açıklayan Kaddafi'nin aşırı güç kullanma eğilimi içinde olması endişeleri artırmıştır. Nitekim Kaddafi'nin savaş uçakları ve paralı askerlerin desteğiyle halka ateş açtırması ve ölenlerin sayısının binlerle ifade edilmeye başlanması ile Tunus ve Mısır'da yaşanan yumuşak geçişin Libya'da yaşanmayacağı kesinleşmiştir. Bu durum Libya'da olası bir katliamın veya iç savaşın önüne geçmek için uluslararası toplumun harekete geçmesi yönündeki kanaatleri güçlendirmiş, bu da ilk etapta diplomatik kanalların denenmesi kadar uluslararası yaptırım seçeneklerini de masaya getirmiştir.

66. <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,747234-2,00.html>

67. "Libya tribes: Who's who?"

22 Şubat'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Libya'da şiddete acil olarak son verilmesi ve sivillerin korunması yönünde ilk açıklamasını, 26 Şubat'ta silah ambargosu, Kaddafi ve ailesinin mal varlığının dondurulması ve uluslararası seyahat yasağını içeren 1970 sayılı BMGK kararı izlemiştir. Ayrıca Libya'ya karşı düzenlenen askeri harekâta temel teşkil eden 17 Mart tarihli 1973 sayılı karara kadar geçen süre içinde ABD, İngiltere, Fransa ve AB başta üzere olmak çeşitli ülkelerin ve örgütlerin bünyesinde benzer içerikli ambargo kararları alınmıştır.⁶⁸ Alınan bu önlemlerin ve diplomatik yolların sonuç vermediği kanaatinden hareketle uçuşa yasak bölge ilanına karar verilmesine rağmen, aslında bu sürecin gerçek anlamda tüketildiğini söylemek mümkün değildir. Burada esas sorun diplomatik çözüm yollarını bir kenara iterek doğrudan ve sadece yaptırımlar yoluyla böyle bir sorunun çözülmesini beklemektedir. Önceki uygulamalar açıkça yaptırım mekanizmasının bu tip sorunların çözümünde tek başına başarılı sonuçlar vermediğini göstermektedir. Günümüze kadar uygulanan uluslararası yaptırımlardan yalnızca %34'ü istenilen sonucun elde edilmesini sağlamıştır.⁶⁹ Libya örneğinden daha uzun süre yaptırımların uygulandığı Kuzey Kore ve İran gibi örnekler bu durumu teyit etmektedir. Yaptırımların başarısızlıkla sonuçlanmasının arkasında yatan en önemli etkenlerden biri bütün devletlerin aynı şekilde yaptırım kararı uygulamasını desteklememeleridir. Financial Times'ın haberine göre Libya'ya koyulan ambargolara karşın, Libya petrolü bu dönemde Çin ve Avrupa Birliği ülkelerine akmaya devam etmiştir. Avusturya merkezli petrol şirketi OMV, Libya'dan petrol satın aldığını ve yakın gelecekte de buna devam edeceğini doğrulamıştır.⁷⁰ Yaptırımlar nedeniyle sivil halkın bu sıkıntının merkezi haline gelmesi ve asıl kayba uğrayan kesim olması ise konunun başka bir boyutudur.⁷¹ Nitekim yaptırım yönünde atılması planlanan adımlara ilk etapta Türkiye'nin temkinli yaklaşmasının ardında da bu yatmaktadır. Bu dönemde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Kaddafi'den ziyade halka zarar vereceği gerekçesiyle yaptırımlara karşı olduğunu söyleyerek, farklı niyetlerle uygulanacak yaptırımların Libyalıların yaşamını ağırlaştıracağı uyarısında bulunmuştur.⁷²

Türkiye'nin tavrı bu nedenle başından itibaren Libya'daki durum karşısında diplomatik yolların zorlanması yönünde olmuştur. Krizin çıktığı ilk günden itibaren yoğun bir diplomasi trafiği yürütülürken Başbakan Recep T. Erdoğan bu süreç içinde üç kez Kaddafi, bir kez oğlu Seyfülislam, iki kez Başbakan Bağdadi Mahmudi ile görüşmüştür.⁷³ Aynı zamanda muhalifler ile irtibat halinde olan Türkiye, bombardımanın başlamasından bir gün önce Libya'da çözüme dair bir pakete son halini vermiştir. Bu plan, Kaddafi'nin açıklamalarına, ateşkes ilan ettiklerini ve bunu Türkiye'nin ve Malta'nın denetleyebileceği yönünde yansımıştır.⁷⁴ Plan, ülkedeki gruplar arası dengenin sağlanması ve halkın temel demokratik ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla demokratik sürecin önünü açmak adına adil seçimler ve yeni bir anayasa yapımına ilişkin takvimin üç ay içinde belirlenmesini öngörmektedir. Libya halkına ve uluslararası camiaya garanti verilmesinin şart koşulduğu planda geçiş dönemi için Seyfülislam Kaddafi'nin başa geçmesi bir öneri olarak sunulmuştur. Bununla birlikte bir hanedanlık görüntüsü verebilecek bu durumun sorun çıkarmaması için iyi değerlendirilmesi ve daha sonraki süreçte Seyfülislam Kaddafi'nin ülke yönetimine talip olması halinde bir siyasi parti kurarak seçimlere katılması tavsiye edilmektedir. Planın uygulanmasına yönelik düşünülen ise Türkiye tarafından uluslararası tarafsız gözlemciler kurulu oluşturulması ve süreci denetlemesidir.⁷⁵

Ancak Fransa tarafından acele ile Paris'te toplanan ve Türkiye'nin dışarıda bırakıldığı bir toplantının hemen ertesinde Libya'ya yönelik askeri operasyonun başlaması ile birlikte bu planı uygulama fırsatı olmamıştır. Askeri operasyonlar, bir iç savaşı daha da içinden çıkılmaz hale getirdiği, her şeyden önce sivillerin korunması bir yana bu anlamda sorunlar ortaya çıkardığı için bir seçenek olarak değerlendirilmeden önce diplomasinin imkânlarını sonuna kadar zorlamak

68. Alınan kararların bir özeti için yaptırımlar listesine bakınız.

69. Ed Rubenstein, 'Can Sanctions Work?', *National Review*, Vol. 42, 12/31/90, s.12.

70. "Kaddafi petrol satmayı sürdürüyor," *BBC Türkçe*, 10 Mart 2011.

71. Uluslararası yaptırımların olumsuz etkilerine dair bkz.

72. *Milliyet*, 26 Şubat 2011

73. "Erdoğan NATO operasyonu için şartlarını açıkladı," *Radikal*, 21 Mart 2011.

74. "Kaddafi'den son dakika hamlesi," *Radikal*, 18 Mart 2011.

75. "Fransa çözümü bombaladı," *Hürriyet*, 24 Mart 2011.

gerekmektedir. Yaptırım kararlarının her ne kadar caydırıcılığı olsa da bu sürece doğrudan bel bağlanmadan çözüm yolları geliştirmek ve çatışan taraflar arasında arabuluculuk mekanizmasını işletmek daha sağlıklı sonuçlar doğurabilecekken, Libya'da olayların patlak vermesinden yaklaşık bir ay sonra askeri bir operasyon tek çözüm olarak sunulmuştur. Libya'da sivililerin hayatını kaybediyor oluşu ve daha büyük bir katliam olabileceği yolundaki şüpheler her ne kadar süreci hızlandırmayı gerektirdiyse de, hızla alınan bir karar sonucu uygulamaya konulan bu tip askeri müdahalelerin hedeflenen amaçları gerçekleştirmekten uzak olduğu ve bizzat sorunun merkezi haline gelebildikleri daha önceki örneklerden de bilinmektedir. Nitekim şu anki tablo itibarı ile Libya'daki durumun farklı seyrettiğini söylemek de mümkün değildir. Ayrıca bugüne kadar Libya'da Kaddafi güçlerinin müdahalesi sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı hakkında ilk dönemde basına yansıyan 6000-10.000 arasında değişen⁷⁶ rakamın teyit edilememiş olması, daha da önemlisi son yapılan resmi açıklamalar da bu sayının 1000 civarında olduğunun söylenmesi⁷⁷ operasyon öncesi ciddi bir dezenformasyon ile karşı karşıya kalındığını da göstermektedir.⁷⁸ Bu dezenformasyonun yarattığı baskı nedeniyle Libya sorunun çözümü için kullanılacak diplomatik mekanizmaların gerçekten işletilmesine şans tanınmamıştır. Bu ise soruna daha uzun vadede çözüm getirebileceği dahi muğlak olan karmaşık bir sürecin içine sokmuştur.

3.2 Libya Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk

17 Mart 2011 tarihinde BMGK'de oy çokluğu⁷⁹ ile kabul edilen ve Libya'da düzenlenmekte olan operasyona temel teşkil eden 1973 sayılı karar, hem kararın alınışı öncesinde hem de sonrasında uluslararası hukuk açısından tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalara ışık tutabilmek için öncelikle kararın içeriğine bakmak gerekmektedir. BM Anlaşmasının "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlığını taşıyan VII. Bölüm çerçevesinde alınan karar, ateşkes çağrısı yapmakta, sivillere yönelik her türlü şiddetin sona erdirilmesini istemekte ve işgale varmayacak şekilde gerekli tüm önlemler alınarak sivililerin korunmasını, uçuşa yasak bölge ilanını, silah ambargosunu ve Kaddafi ve yakın çevresinin mal varlığının dondurulmasına hükmetmektedir.⁸⁰

Birleşmiş Milletler'in uygulaması askeri kuvvet gerektiren kararları, kendi bünyesinde bir askeri gücü bulunmadığı için ya gönüllüler koalisyonu denilen ve bu görevi yerine getirmek için bir araya gelen ülkelerin askeri kuvvetlerince ya da NATO gibi mevcut bir askeri koalisyonun görevi üstlenmesi ile uygulamaya konurlar. Libya'ya yönelik operasyonda ilk etapta Fransa'nın öncülüğünde ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada'nın katıldığı bir koalisyon tarafından başlatılmıştır. Koalisyonun BM kararı açıkladıktan sadece 42 saat sonra operasyona başlaması, koalisyon kuvvetlerinin izleyeceği kuralların ne şekilde belirlendiği, operasyonun nihai hedefinin ne olduğu, ülkeler arasındaki eşgüdüm nasıl sağlanacağı yolunda şüpheler doğurmuştur. Operasyonun ortak bir addan bile yoksun olması bu noktada manidardır.⁸¹ Nitekim acele ile uygulamaya konan bu operasyonda koalisyon ülkelerinin kendi koydukları kurallara göre hareket ettikleri, pek çok konuda belirli bir mutabakatın olmadığı üst düzey yetkililerin birbiri ile çelişen açıklamalarına yansımıştır. Pentagon operasyonun amacını,

76. "At least 6000 killed in Libya unrest, says rights groups," *Al-Masry Al-Youm*, 2 March 2011, <http://www.almasryalyoum.com/en/node/337072>

77. "About 1,000 believed killed in Libya: UK," *MSNBC*, 31 March 2011, http://www.msnbc.msn.com/id/42357009/ns/world_news-europe

78. "When number lie: Why isn't there an accurate death toll in Libya?," *New Republic*, 1 April 2011

79. Fransa, Lübnan, İngiltere ve ABD tarafından hazırlanan 1973 sayılı karar tasarısı 15 üyeli BMGK'de Rusya, Çin, Almanya, Brezilya ve Hindistan'ın çekimser oyuna karşı 10 oyla kabul edilmiştir.

80. Libya'da saldırı tehdidi altında olan sivilleri korumak üzere, Libya'nın hiçbir yerinde, herhangi şekilde bir yabancı işgalci güç oluşturmadan, gerekli tüm önlemlerin alınmasını; Libya hava sahasında, insani yardım amaçlı ve yabancı devletlerin vatandaşlarının ülkeden tahliye edilmesi amacıyla yapılan uçuşlar dışındaki tüm uçuşların yasaklanmasını; Libya'ya yönelik silah ambargosunun sıkı bir şekilde uygulanması amacıyla bölge ülkeleri başta olmak üzere BM'ye üye tüm ülkelerin, limanlar ve havaalanları da dahil olmak üzere kendi topraklarında, açık denizlerde Libya'ya giden ve Libya'dan gelen gemileri ve uçakları, bu araçların silah, mühimmat ya da silahlı paralı asker taşıdıklarına dair haber edinmeleri durumunda denetlemesini; Kaddafi ve yakın çevresine getirilen mal varlığının dondurulmasına yönelik 1970 sayılı karardaki yaptırımların genişletilerek sıkılaştırılmasını ve ayrıca Kaddafi ile olan bağlantıları nedeniyle Libya Ulusal Petrol Şirketi ve Libya Merkez Bankası'nın da malvarlıklarının dondurulması öngörmektedir. Kararın tam metni için bkz, UN Security Council, Resolution 1973 (2011) <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>

81. ABD Odysseus'un Şafağı, İngiltere'nin ELLAMY, Kanada'nın Mobile, Fransa Harmattan olarak adlandırmaktadır. "Libya: What do the military operation names mean?" *BBC News*, 24 Mart 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-12831743>

rejim güçlerinin Libya vatandaşlarına ve muhalif gruplara karşı özellikle Bingazi civarındaki saldırılarını önlemek ve mevcut rejimin uçuşa yasak bölge uygulamasına karşı direncini kırmak olarak açıklarken, İngiltere doğrudan Kaddafi'nin hedefte olabileceğini söylemiş, bu sırada Libya'da bir rejim değişikliğinin istenebileceği tartışmaları doğmuş ve akabinde Başkan Obama bir rejim değişikliğini hedeflemediklerini ancak Kaddafi'nin gitmesi gerektiğini açıklamıştır.⁸² Bu sırada Libya'nın hava kuvvetlerinin tamamen etkisiz hale getirilmesine karşı muhaliflere karşı üstünlüğü koruyan Kaddafi yönetimine karşı Fransa'nın ve İngiltere'nin savunduğu "muhalifleri silahlandırma formülü ABD tarafından da destek görmeye başlamış, bu da rejim değişikliği hedefleniyor iddialarını alevlendirmiştir.⁸³

17 Mart 2011 tarihinde BMGK'de oy çokluğu ile kabul edilen ve Libya'da düzenlenmekte olan operasyona temel teşkil eden 1973 sayılı karar, hem kararın alınışı öncesinde hem de sonrasında uluslararası hukuk açısından tartışmalara neden olmuştur.

Bütün bu sürece uluslararası hukuk açısından bakarsak, cevap aranması gereken sorulara operasyon kararından başlamak gerekir. Söz konusu karar BM nezdinde ve uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde alınmış olmakla birlikte bu yasal dayanak her zaman meşruluk sağlamamaktadır. Başka bir ifade ile yasal olan her zaman meşru değildir. Burada ön plana çıkarılan insani söylem ve insani müdahale yaklaşımı olsa da BM'nin bu nedenle müdahale kararı alma yetkisi bulunmadığı için karar uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğu gerekçesine dayandırılmıştır.⁸⁴ Libya'daki olayların uluslararası barış ve güvenliğini tehdit ettiğini söylemek gerçekçilikten uzaktır. Libya'dakinden çok daha büyük iç çatışmalar karşısında BMGK'nin aynı mekanizmayı işletmemiş olması bu noktada düşündürücüdür ve açıkça bir tercihini varlığına işaret etmektedir. Bu tercih ise büyük ölçüde BMGK'nin daimi üyeleri eliyle yönlendirilmektedir.

Libya'ya yapılan müdahaleye dayanak teşkil eden 1973 sayılı kararın uygulaması aşamasında ise karşımıza bu defa uluslararası hukuk açısından doğrudan ihlaller çıkmaktadır. Bunlardan ilki operasyonun hedefine ilişkindir. Silah ambargosu sağlandığı ve uçuşa yasak bölge temin edildiği halde Libya'da koalisyon tarafından Kaddafi'nin kara kuvvetlerine karşı saldırılar devam etmektedir. Hatta bu saldırıları Kaddafi güçlerinin geri çekilmeleri de durdurmamış ve aralıklarda da bu bombardıman sürdürülmüştür. Hava akınlarının devam etmesinin dayanak noktası olarak sivillerin Kaddafi güçlerinin tehdidi altında olduğu, eğer bu güçler etkisiz hale getirilmezler ise sivillerin zarar görebileceği görüşü dile getirilmekte ve 1973 sayılı kararda "sivillerin korunması için gerekli tüm önlemlerin alınması" ibaresinin bu yetkiyi tanıdığı savunulmaktadır. Çünkü Kaddafi'nin askeri üstünlüğü siviller için tehdit oluşturmaktadır ve sivillerin

82. "Coalition Operation Takes Aim at Libyan Air Defenses," *US Mission Geneva*, 19 Mart 2011, <http://geneva.usmission.gov/2011/03/20/coalition-operation-takes-aim-at-libyan-air-defenses/>; "Libya: William Hague hints strikes could target Gaddafi," *The Telegraph*, 21 Mart 2011; "Obama Cites Limits of U.S. Role in Libya," *The New York Times*, 28 Mart 2011; "Obama's Libya Speech: The Doctrine Is Clear, but the Mission Isn't," *Time*, 29 Mart 2011.

83. "Silahlandırsak mı silahlandırmamak mı?" *Hürriyet*, 31 Mart 2011; "Leading article: Any intervention must be based on international law," *The Independent*, 15 March 2011

84. İnsani gerekçeler ileri sürülerek yapılan müdahaleler, vicdani bir muhasebenin sonucu olarak, dünya kamuoyunda destek bulmaktadır. Ancak BM Anlaşmasının devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanmasını yasaklaması nedeniyle, 1945 yılından itibaren bu çeşit bir müdahale hukuka aykırı bir eylem haline gelmiştir. Antlaşma çerçevesinde kuvvet kullanmanın tek bir istisnası söz konusudur, o da 51. madde ile düzenlenen meşru müdafaa hakkıdır. Ayrıca BMGK sadece uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğuna karar verirse, kuvvet kullanma yetkisi tanıyabilir. Dolayısıyla müdahalenin insani gerekçesi bu eylemin hukuka aykırılığına bir istisna teşkil etmemektedir. BM Anlaşmasında bu şekilde bir düzenlemeye gidilmesinin nedeni, küçük devletleri korumaktır. İnsani müdahale sadece güçlü devletler tarafından zayıf devletlere karşı uygulanabilecek bir yaptırımdır. Bu en basit anlamıyla bu devletlerin hegemonyası anlamına gelmektedir ve kolaylıkla keyfi hale gelebilecek bu müdahalelerin yeni bir kaos doğurması kaçınılmazdır.

korunabilmesi için bu tehdidin ortadan kaldırılması gerekmektedir.⁸⁵ Ancak pek çok uluslararası hukukçu ve diplomat bu görüşe karşı çıkarak, bombardımanın 1973 sayılı kararın kapsamına alınamayacağı ve kararın açıkça ihlal edildiği görüşündedirler.⁸⁶ Bu görüşü savunanlar özetle, devam eden bombardımanın açıkça isyancılara destek sağladığını bunun bir rejim değişikliğine destek verdiğini oysa kararın içeriğinde böyle bir yetkinin yer olmadığını ve almasının da mümkün olmadığını ifade etmektedirler. Kent Üniversitesi Hukuk Çalışmaları Direktörü olan Prof. Dr. Nicholas Grief'e göre Birleşmiş Milletler kararı ve yetkisi dışında hava harekâtı yapmak suçlaması ile karşı karşıya kalabilecek olan koalisyon Uluslararası Adalet Divanı'na çıkarılabilir. Libya'daki durumu tekrar hatırlayacak olursak, burada yönetime karşı ayaklanmış silahlı bir muhalif grup, karşı tarafta ise rejim güçleri vardır. Bunlar arasında patlak veren çatışmalar bir iç savaşa dönüşmüştür. Libya'da ayrıca tüm bu çatışmalardan, özellikle Kaddafi rejiminin saldırılarından zarar gören silahsız, sivil halk mevcuttur. 1973 sayılı kararın sağladığı yetki sivil halkın korunmasına yöneliktir, bir iç çatışmada silahlı taraflardan biri sivil halk olarak kabul edilemezler. Dolayısıyla 1973 sayılı kararın tanıdığı yetki böyle bir müdahaleyi kapsamamaktadır, bu yetkinin olmaması durumunda ise silahlı taraflardan birine yardım etmek açıkça egemen bir devletin iç işlerine müdahale anlamına gelir ki BM Anlaşması böyle bir müdahaleyi yasaklamaktadır.⁸⁷

Sivillerin korunması kapsamında önceliğin insani yardıma ve mültecilerin şartlarının iyileştirilmesine verilmesi gerekmektedir. Bu ise özellikle koalisyon güçlerinin operasyonu sırasında geri planda kalmıştır. BM Gıda Programı Mart başında yaptığı açıklamada savaşın, izleyen haftalarda 2,7 milyon insanın yerinden olmasına yol açacağını tahmin etmekte, bunun ise ciddi bir insani krize yol açacağına dikkat çekmektedir.⁸⁸ BM'nin yaptığı acil yardım çağrılarına rağmen özellikle Libya'nın Mısır ve Tunus sınırının yanı sıra İtalya'nın Lampedusa adasında yetersiz barınma, yemek ve sağlık koşulları nedeniyle zor şartlar altında yaşam savaşı veren mültecilere yeterince yardım sağlanmamakta ve gelecekleri ile belirsizlik devam etmektedir. Bu şartlar altında yapılması gereken öncelikle insani yardım yoluyla sivillere yardım ulaştırılması, buldukları bölgelerin güvenli hale getirilmesidir. 1973 sayılı karar her şeyden önce bu yönde çağrıda bulunmakta ve yetki vermektedir.

Sivillerin korunması kapsamında önceliğin insani yardıma ve mültecilerin şartlarının iyileştirilmesine verilmesi gerekmektedir. Bu ise özellikle koalisyon güçlerinin operasyonu sırasında geri planda kalmıştır.

Libya'daki hukuki açıdan Kaddafi'nin hedef olup olamayacağı, Kaddafi'nin gitmesinin ve rejim değişikliğinin amaçlanıp amaçlanamayacağı ve son olarak muhaliflerin silahlandırılmasının mümkün olup olmadığı tartışmalara neden olmuştur. Kaddafi'nin hedef olup olmadığı konusunda ABD'den ilk gelen aksi yönde açıklamalara rağmen⁸⁹ bugün NATO çatısı altında bu konuda mutabakat sağlanmış gözükmektedir. İngiltere Savunma Bakanı Liam Fox ve İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague ise başından beri Kaddafi'nin hedef olabileceğini söylemişlerdir. Buna göre, hem oradaki siviller için tehdit

85. Ben Smith, "Interpretation of Security Council Resolution 1973 on Libya," *House of Commons briefing papers*, SN/IA/5916, 25 Mart 2011, <http://www.parliament.uk/briefingpapers/commons/lib/research/briefings/sn-ia-05916.pdf>

86. Philippe Sands, University College London'da uluslararası hukuk profesörü, Prof Nicholas Grief, University of Kent'te Hukuk Çalışmaları Direktörü, Bosna eski Yüksek Temsilcisi Lord Ashdown bu isimler arasında sayılabilir. "Libya: Coalition bombing may be in breach of UN resolution's legal limits," *Guardian*, 28 Mart 2011.

87. BM Anlaşması Madde 2/7 İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler'e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi, üyeleri de bu türden konuları İşbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke, VII. Bölüm'de öngörülen olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.

88. "Crisis building on Libyan border with flood of evacuees," *Washington Post*, 2 Mart 2011.

89. "Libya: Mike Mullen admits stalemate could leave Gaddafi in charge," *The Telegraph*, 20 Mart 2011; "Libya: Mike Mullen admits stalemate could leave Gaddafi in charge," *The Telegraph*, 20 Mart 2011; "Libya: Key quotes on targeting Gaddafi," BBC, 22 Mart 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12818062>.

oluşturması halinde Kaddafi bir hedef olabilir hem de Libya Ordusu Başkomutanı olarak askeri bir hedef niteliğindedir ve bu nedenlerle 1973 sayılı karar gerekirse Kaddafi'yi öldürme veya görevden uzaklaştırma yetkisi vermektedir.⁹⁰ Her ne kadar savaş sırasında komuta kademesinde yer alan bir ismin vurulması savaş hukukuna aykırı olmasa da söz konusu karara dayandırarak Kaddafi'yi hedef olarak göstermek veya görevden uzaklaştırma yetkisinin olduğunu söylemek, kararın fazlası ile genişletilmiş çarpıtılmış bir yorumuna dayanmaktadır. Karar her hangi bir şekilde Kaddafi'nin görevden uzaklaştırılması veya rejim değişikliğine imkân tanıyan bir yetki vermemektedir.

Libya'da rejim değişikliğinin hedeflenip hedeflenmediğine yönelik koalisyonun çelişik açıklamalarına⁹¹ ve Obama'nın en son bunu amaçlamadıklarını söylemesine karşın, aslında sonuçları itibari ile aynı kapağa çıkacak olan muhaliflerin silahlandırılması konusunda sürdürülen tartışmalar ve hatta bir takım girişimler bu konuda mutabakatın olduğu izlenimi vermektedir. Kaddafi güçlerinin askeri üstünlüğü karşısında direnmekte zorlanan ve geri çekilmek durumunda kalan muhalif güçlerin silahlandırılması konusu aslında Libya'ya operasyon kararı alınmadan önce de koalisyon güçleri tarafından düşünülen seçeneklerden biri olmuştur. Hava kuvvetlerinin imha edilmesine ve uçuşa yasak bölge ilanına rağmen Kaddafi'nin gücünü kırmak başaramayınca bu seçenek bir kez daha gündeme gelmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton BM nezdinde alınan kararların kendilerine bu imkanı sağladığını açıklarken, Başkan Obama'nın Libya'daki muhalifleri desteklemeleri amacıyla gizli bir CIA görevlendirmesini imzaladığı ortaya çıkmıştır.⁹² Gereğe olarak ise yine "sivillerin korunması için gerekli tüm önlemlerin alınması" ibaresine dayanılmakta ve "sivillerin" Kaddafi'nin askeri gücü karşısında başka türlü kendilerini koruma şansları olmayacağı ileri sürülmektedir. Libya'daki muhaliflerin silahlandırılması birçok yönden uluslararası hukukun ve anlaşmaların ihlali anlamına gelmektedir. Öncelikle böyle bir silahlandırma hiçbir şekilde 1973 sayılı karar kapsamındaki sivillerin korunması kapsamına alınamayacağı gibi, tam tersine uygulanmakta olan silah ambargosunu deleceği için silah ambargosunu koyan 1970 ve bunu sıkılaştıran 1973 sayılı kararlar ile çelişmektedir. Ayrıca silahlandırma eylemi doğrudan egemen bir ülkede bir iç savaşta taraf olmak anlamına geldiğinden BM Anlaşmasınının 2/7 maddesini ihlal etmektedir. Ayrıca BM tarafından acil ateşkes çağrısı yapılmışken, taraflardan birini silahlandırmayı üstelik aynı karara dayanarak gerekçelendirmek ancak akıl dışı zorlama bir yorumlamadan başka bir şey değildir.

Koalisyon güçleri, Kaddafi'yi görevden uzaklaştırmak ve Libya'daki savaşı kara kuvvetleri kullanmadan kazanmak için şu an önlerinde olan seçeneğin muhaliflerin silahlandırılması olduğundan hareketle ellerinde bu operasyona imkân veren 1973 sayılı kararda boşluklar bularak, özü ile çelişecek şekilde karar ile oynamakta ve kendilerine meşru bir zemin temin etmeye çalışmaktadırlar.⁹³ Yapılan son girişim ise muhalifleri eğitmek için bölgeye askeri eğitmenler gönderilmesidir.

Alınabilecek yeni bir BMGK kararı hiç şüphesiz daha sağlam bir dayanak temin edecekken, iki daimi üye olan Rusya ve Çin'in sert eleştirileri göz önüne alındığında geniş yetkiler tanıyan bir kararın çıkarılması imkânsız gözükmektedir. Bu ise geriye eldeki kararın, mevcut koşullara uygun şekilde eğilip bükülerek yorumlanmasından başka seçenek bırakmamaktadır. Dolayısıyla önümüzdeki günlerde Libya'daki savaşın nasıl evrileceğine göre 1970 ve 1973 sayılı BMGK kararlarının yeni yorumlarını duymamız şaşırtıcı olmayacaktır.

90. "Gaddafi may become target of air strikes, Liam Fox admits", *Guardian*, 20 Mart 2011; "Libya: William Hague hints strikes could target Gaddafi," *The Telegraph*, 21 Mart 2011.

91. Libya'da bir rejim değişikliğinin hedef de olup olmadığı yönünde koalisyon ortaklarının yine çelişen açıklamalar da buldukları görülmektedir. Bununla birlikte Kaddafi'nin gitmesi ve Libya'da bir rejim değişikliğinin gerekirse askeri güç kullanılarak sağlanması yönünde ABD'de cumhuriyetçi kanat başta olmak üzere diğer koalisyon ortakları içinde de sesler yükselmektedir. "U.K. seeking regime change in Libya: Foreign Office official," *The Daily Star*, 24 Mart 2011; "Cornyn to introduce resolution on Libyan regime change," *Foreign Policy*, 5 Nisan 2011; Joseph I. Lieberman, John McCain, "Libya, Regime Change Should Be the Goal," *Wall Street Journal*, 1 Nisan 2011.

92. "Arming Libya rebels not allowed by UN resolutions, legal experts warn US," *Guardian*, 30 Mart 2011; "Obama Signed Secret Libya Order Authorizing Support For Rebels," *Huffington Post*, 30 Mart 2011.

93. Daniel Flitton "Lawyers take over the battle for Libya," *National Times*, 1 Nisan 2011.

3.3 Müdahalenin Mimarları

Bölgedeki gelişmelere hazırlıksız yakalanan ve özellikle Mısır ve Tunus'ta yaşanan devrim sürecini kenardan izlemek zorunda kalan Batılı güçler, Libya'daki süreci daha aktif bir şekilde etkileme ve şekillendirme siyaseti gütmüşlerdir. Olayların başladığı ilk günlerde Kaddafi'nin isyanı sert bir şekilde bastırması karşısında tepkilerini oldukça sınırlı tutan Batı dünyası, muhaliflerin petrol zengini birçok şehri ele geçirmesiyle tutumunu değiştirmiş ve Kaddafi karşıtı söylemini sertleştirmiştir. Bu tepki değişikliğinin nedeni, ilk günlerde Kaddafi'nin isyan hareketini kolaylıkla bastırıp düzeni sağlayacağı düşüncesinin doğudaki pek çok kentin kontrolünün isyancılar tarafından ele geçirilmesi ile birlikte değişmesidir. Çatışmaların sürmesiyle birlikte, Mısır ve Tunus'taki olaylar sırasındaki etkisiz pozisyonlarını Libya'da tersine çevirmeyi amaçlayan Fransa ve İngiltere, süreci daha fazla etkileme imkânı vereceğini düşündükleri isyan hareketini desteklemeye yönelmişlerdir.

Aslında bugün gerçekleşen operasyon Libya'ya Batılı güçlerin gerçekleştirmiş olduğu ilk askeri operasyon değildir. Özellikle 1980'li yıllarda Batı ile bozulan ilişkiler beraberinde pek çok saldırı ve terörist faaliyeti beraberinde getirmişti. Bu provokasyonlar 1989'da Reagan yönetiminin Libya'da olduğunu iddia ettiği terörist kampları bombalamasına kadar varmıştır. ABD'nin çoğu zaman İngiltere desteğiyle yürüttüğü bu açık ve dolaylı operasyonlar istenilen sonuçları vermeyince, Avrupalı müttefiklerin desteğine ihtiyaç duyulmuş ve Libya hala kesin bir şekilde ispatlanmamış bulgularla Lockerbie faciasının sorumlusu ilan edilerek 1992 yılında Birleşmiş Milletler yaptırımlarına mahkûm edilmiştir.⁹⁴

Kaddafi'nin son on yıl zarfında Libya'yı uluslararası sisteme yeniden entegre etmek amacıyla attığı adımlar ülkenin uluslararası izolasyonunu kaldırarak Libya ile Batı dünyası arasında yeni bir süreci başlatmıştır. En çok karşılıklı ekonomik ilişkilerin etkilendiği bu yeni süreçte Kaddafi başta İtalyan, İngiliz, Amerikan ve Fransız petrol şirketleri olmak üzere yabancı yatırımcılara ülkesinde oldukça olumlu yatırım fırsatları sunmuştur. Ancak artan ekonomik ilişkiler sağlam siyasi ilişkileri beraberinde getirmemiştir. Tüm bu normalleşme sürecine rağmen Kaddafi Amerika ve Avrupa'nın Afrika ve Ortadoğu'da etkinlik göstermelerine karşı çıkmaya devam etmiş ve Libya'nın Batı'nın bir siyasi aygıtı olmasına izin vermemiştir. Kaddafi rejimi 11 Eylül sonrasında Amerika'nın bölgede İslami terör örgütlerine karşı yürüttüğü mücadeleye kendi çıkarları için destek vermiş olsa da, bu desteği sınırlı tutarak Libya'nın, Batı'nın gizli servislerin gezindiği bir merkeze dönüşmesine izin vermemiştir.

İsyan güçlerine verilen söylemsel destek başlarda herhangi bir askeri müdahaleyi öngörmezken, kısa sürede ambargodan uçuşa yasak bölge ilan edilmesine, bir askeri operasyonun başlamasından, isyancıların silahlandırılmasına pek çok seçeneğin masaya getirildiği bir sürece evrilmiştir. Afganistan ve Irak savaşlarından sonra bölgede üçüncü bir operasyonun ABD için maliyeti konusunda endişeleri olan Amerikan yönetimi, kendi içinde de özellikle Cumhuriyetçi kanat tarafından desteklenmesine karşın Fransa ve İngiltere'den gelen uçuşa yasak bölge oluşturulması teklifine temkinli yaklaşmış ve böyle bir girişimin askeri harekât içereceğini belirterek ilk etapta arka planda kalmayı tercih etmiştir.⁹⁵ Ancak Kaddafi'nin kaybettiği şehirleri yeniden ele geçirmesi üzerine desteği gittikçe artan "insani müdahale" argümanları Amerikan yönetimini harekete geçirmiş ve Obama yönetimi tüm seçeneklerin masada olduğunu ifade ederek uçuşa yasak bölge uygulaması ve askeri operasyon fikirlerine yeşil ışık yakmıştır.⁹⁶ ABD'nin bu pozisyon değişimi aslında taktiksel bir manevradır. Afganistan ve Irak'ta hali hazırda iki savaş yürüten ABD, bölge halkları nezdindeki saldırgan imajını daha da pekiştirmemek için arka planda kalarak, Fransa ve İngiltere'nin operasyona zemin hazırlama girişimlerini desteklemiştir. Operasyon için gerekli ortam oluştuğunda ise Fransa, İngiltere ve Lübnan tarafından hazırlanan uçuşa yasak bölge önergesi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde kabul edilmiş ve ardından 19 Mart tarihinde askeri operasyon Fransa öncülüğünde başlatılmış, üzerinden 48 saat geçmeden ABD tarafından koalisyonun liderliği devralınmıştır.

94. Libya'nın Amerika ile ilişkileri için bkz. Veronica Nmoma (2009), "Power and Force: Libya's Relations with the United States", *Journal of Third World Studies*, 26(2), ss. 137–159.

95. David E. Senger ve Thom Shanker, "Gates Warns of Risks of a No-Flight Zone", *The New York Times*, March 2 2011, <http://www.nytimes.com/2011/03/03/world/africa/03military.html>

96. Kara Rowland, "Obama says it is time for Gadhafi to step down", *The Washington Times*, March 3, 2011, <http://www.washingtontimes.com/news/2011/mar/3/obama-all-options-open-libya/>

Libya'da isyan hareketinin bir ay içinde uluslararası aktörlerin de katıldığı bir savaş haline dönüşmesinde şüphesiz ABD, Fransa ve İngiltere'nin politikaları belirleyici olmuştur. Her ne kadar savaşa gerekçe olarak "insani müdahale" argümanı kullanılmış olsa da, hemen hiç kimseyi ikna etmeyen bu gerekçe, savaşın asıl hedefi olarak Libya'nın petrol kaynaklarının kontrolünü ele geçirme mücadelesine dikkatleri çekmiştir. Libya'nın Afrika kıtasının en büyük ve dünyanın ise 9. büyük petrol rezervlerine sahip olması şüphesiz ülkeyi Batı'nın gözünde önemli kılmaktadır.⁹⁷ Zira Libya petrolünün yüzde 85'ini ihraç eden Avrupa için bu açıdan Libya ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle 2002 yılında Birleşmiş Milletler'in uyguladığı yaptırımları kaldırmasının ardından Libya'da oldukça olumlu yatırım fırsatları elde eden Amerikan ve Avrupalı petrol şirketleri takip eden dönemde ülkedeki faaliyetlerini genişletmişlerdir. Bu anlamda Fransız Total, İngiliz BP, Lasso, Exxon Mobil, İtalyan ENI grubu, Amerikan Occidental, Rus Tafnet ve İsveçli Lundin petrol şirketleri Libya'da önemli ihaleler kazanmışlardır.⁹⁸ Bütün bu ülkelerin kendi içlerindeki Libya petroleri üzerinden rekabetin yanı sıra Çin'in hem Libya hem de Afrika petrolerinin en büyük alıcılarından biri olması ABD-Çin rekabetinin kızıştırmakta, diğer ülkeleri ise bu rekabetten kalacak pay konusunda endişeye sevk etmektedir. Libya'nın petrol rezervlerini kontrol etmek Batılı petrol şirketleri için iştah kabartıcı olsa da, operasyonun nihai hedefini petrole bağlamak askeri müdahalenin karmaşık niteliğini yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Zira operasyondan hemen önce kazanılan petrol ihaleleri düşünüldüğünde,⁹⁹ gerçekleştirilen askeri müdahalenin tek başına petrole dayandırılmayacağı, hali hazırda kaynakların dağılımı konusunda mevcut durumun savaşa varacak boyutta bir rahatsızlık yaratmadığı görülmektedir.

İsyan güçlerine verilen söylemsel destek başlarda herhangi bir askeri müdahaleyi öngörmezken, kısa sürede ambargodan uçuşa yasak bölge ilan edilmesine, bir askeri operasyonun başlamasından, isyancıların silahlandırılmasına pek çok seçeneğin masaya getirildiği bir sürece evrilmiştir.

Libya petrol yatakları kadar Akdeniz, Afrika, Avrupa ve Arap coğrafyasının birbirine bağlayan stratejik konumuyla da uluslararası güçler için kritik bir ülkedir. Bu anlamda bu güçlerin Libya ve çevresinde etki alanı oluşturma mücadelesi Libya tarihini şekillendiren en önemli dinamik olagelmıştır.¹⁰⁰ ABD'nin 25 yıl sonra kurduğu ilk bölgesel komutanlık olan AFRICOM'un kuruluş kararı, Soğuk Savaş sonrası rekabetin yeni alanının da sınırlarını göstermektedir. Çin ile bölgede sertleşen bir rekabet içinde olan ABD için zorlayıcı konu AFRICOM'u genişletmektir. ABD her ne kadar 42 Afrika ülkesi ile askeri ilişkiler kurmayı başardıysa da bu ülkeler, merkez karargâhı Stuttgart'ta olan AFRICOM'un kendi topraklarına taşınmasını istememektedirler. Libya'ya askeri müdahaleyi AFRICOM'un¹⁰¹ ana üssü Cibuti'den başlatan Amerika, Libya operasyonu komutanlığını hem etkin şekilde kullanma fırsatı yakalamış, hem de bölgenin gelecek senaryolarında kendine yer açma imkânı elde etmiştir. Bu noktada Libya operasyonu ABD'nin Çin'in bölgedeki etkinliği kırmaya yönelik bir hamle olarak da yorumlanabilir.

Ancak aynı zamanda operasyon koalisyon güçlerinin kendi iç rekabetlerinin de bir yansımadır. ABD, Fransız etkisi altında olan Cezayir, Tunus, Nijerya ve Çad'ın yanına bir de Libya'nın eklenmesini istemezken, Libya'nın Afrika'da olan etkinlik

97. Libya dünya petrolünün yüzde 2'sini üretmektedir. Detaylar için bkz "Country Analysis Brief: Libya, Oil and Gas," US Energy Information Administration, 2011, <http://www.eia.doe.gov/countries/cab.cfm?fips=LY>

98. Ronald Bruce St. John (2008), "The Changing Libyan Economy: Causes and Consequences," *The Middle East Journal*, 62(1), ss. 75–91.

99. 2010 yılının Şubat ayında Libya 44 yabancı şirkete petrol ihaleleri dağıtmıştır. "Nipon Petroleum" ve "Mitsubishi" gibi Japon firmalarının aslan payını aldığı ihalede İtalyan "Anna Gas", İngiliz "British Gas", Amerikan "Exxon Mobil", Fransız "Total", Norveçli "Stat Oil", Hintli "Oil India" ve Çinli "CNBC International" petrol şirketleri büyük ihaleler kazanmışlardır. Bkz. "Libya offers Asian, European companies 44 oil exploration licences", *MBendi Information Services*, Şubat 25, 2010, <http://www.mbendi.com/indy/oilg/ogus/af/lb/p0005.htm>

100. Mansur Ömer el-Kihya, *Libya'nın Kaddafi'si*, Kaktüs Yayınları: İstanbul, 2011.

101. Libya operasyonu Afrikom komutasının yürüttüğü ilk savaş olması bakımından önemlidir.

alanına açılan bir kapı olarak gören Fransa zayıflayan hâkimiyetini pekiştirme çabasıdır. Gerek Çin, Brezilya, Hindistan ve Türkiye gibi yükselen güçlerin Afrika'ya olan artan ilgi ve açılımları gerekse ABD'nin AFRICOM ile yaptığı çıkış Fransa'yı askeri müdahale ile bu rekabette avantaj elde etme seçeneğine yönlendirmiştir. Nitekim 2007'den beri küresel krize rağmen sürekli artan askeri harcamalar, Sarkozy Hükümeti'nin başarısız kaldığı dış politika açılımlarını askeri varlık göstererek dengeleme çabası içinde olduğunun bir delili olarak yorumlanmış ve bunun özellikle Afrika ve Ortadoğu gibi krizlerin hüküm sürdüğü coğrafyalarda yansımalarının olacağı tahminleri daha önceden yapılmıştır.¹⁰² Eski sömürgesi Tunus'ta yanlış bir hamle ile kendisini oyunun dışında bulan Fransa, Libya'da oyun kuruculardan biri olarak özellikle son dönemlerde maruz kaldığı dünya politikasını etkilemede yetersiz kaldığı eleştirilerine cevap vermek ve bu şekilde uluslararası sistemin hala göz önünde bulundurulması gereken aktörlerinden biri olduğunu göstermek istemektedir.

Libya'daki operasyonun ana mimarlarından bir diğeri olan İngiltere'nin politikası ise yine Libya'nın stratejik önemi üzerinden yürütülen rekabet çerçevesinde değerlendirilmelidir. İngiltere bölgesel rekabetin kızıştığı günümüzde oyun dışı kalmak istemeyerek askeri operasyon ile kendisine bölgede yeni bir etki alanı ve prestij kazanma çabasıdır. Bu şekilde Fransa'nın bu yeni süreçte bölgesel ve küresel ölçekte artırmak istediği etkisini dengelemeye çalışmaktadır.

Libya ile operasyon öncesi oldukça yakın ilişkiler geliştiren İtalya ise kendisini büyük güçler arasındaki rekabetin tam ortasında bulmuştur. İtalya, Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde Libya'nın en büyük ticari ortağı olarak Fransa ve İngiltere tarafından dile getirilen askeri müdahale taleplerine ilk günlerde mesafeli yaklaşmıştır. Bunun en önemli nedeni köklü ekonomik ve siyasal bağlara sahip olduğu eski sömürgesine kendi açısından askeri harekâtı gerektirecek acil sebeplerinin olmamasıdır.¹⁰³ Ancak operasyonun kesinlik kazanacağını farkına varmasıyla İtalya, Libya ile 2008 yılında imzaladığı Dostluk Anlaşması'nı bozarak pozisyonunu değiştirmiş ve olası bir müdahaleye destek vereceğini ifade etmiştir. İtalya bu kararıyla Amerika, İngiltere ve Fransa tarafından yeni bir çerçeveye oturtulmak istenen bölgedeki tarihsel varlığını muhafaza etme ve bölgesel dinamikleri bu yeni süreçte kendi lehine yeniden şekillendirebilmeyi amaçlamaktadır.

Libya'nın jeostratejik konumu, petrol kaynakları ve ekonomik ilişkilerinden kaynaklanan sebeplerin yanı sıra operasyonun gerisinde yatan ana nedenlerden biri Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı saran isyan dalgasını kontrol altına alma isteğidir.

Libya'nın jeostratejik konumu, petrol kaynakları ve ekonomik ilişkilerinden kaynaklanan sebeplerin yanı sıra operasyonun gerisinde yatan ana nedenlerden biri Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı saran isyan dalgasını kontrol altına alma isteğidir. Patlak veren isyanları kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir çerçeveye oturtmak isteyen Batı dünyası, Libya'da Mısır ve Tunus'takinin aksine olayları kenardan izlemeyip etkin bir biçimde şekillendirmek istemektedirler. Bu şekilde operasyon Arap dünyasında yaşanan halk devrimlerine karşı Batı tarafından geliştirilmiş bir karşı hamle olarak okunabilir. Nitekim Bahreyn ve Yemen'de düzenlenen barışçıl gösterilerin kanlı bir şekilde bastırılmasına ses çıkarmayan ABD ve Avrupalı ülkelerin, Libya'ya aynı nedenlerle askeri harekât düzenlemesi Batı'nın güdümünde hareket edecek otokrat liderlere verilen desteğin açık ifadesidir.

102. Edward Cody, "France Boosts Spending on Military", *Washington Post*, Ekim 30, 2008, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/10/29/AR2008102902589.html>

103. İtalya AB ülkeleri arasında Libya ile en geniş ekonomik ve siyasal ilişkilere sahiptir. Petrol ihracatının yüzde 25'ini, doğalgazının ise yüzde 10'unu Libya'dan satın almaktadır. İtalya ayrıca Libya'ya en fazla silah satan AB ülkesi olarak Libya'nın Avrupadaki en büyük ticaret ortağıdır. Ulusal petrol şirketi ENİ Libya'da oldukça geniş yatırımlara sahipken, aynı şekilde pek çok İtalyan firmasında da Libya yönetiminin payı mevcuttur. Bkz "Factbox: Italy and Libya share close investment ties", *Reuters*, Şubat 20, 2011, <http://www.reuters.com/article/2011/02/20/us-italy-libya-factbox-idUSTR71J1NN20110220>

Bu destek karşılığında Batı yanlısı Arap otoriter yönetimler de Libya'ya yapılan müdahalenin uluslararası nitelik kazanarak, meşruiyet elde etmesine hizmet etmişlerdir. Bu anlamda Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Yemen'den oluşan Körfez İşbirliği Örgütü'nün 10 Martta yaptığı açıklamasında Kaddafi rejiminin kendi halkına karşı şiddet kullanmasından ötürü meşruiyetini yitirdiği bildirilmiştir. Bu açıklamayı Arap Birliği'nin uluslararası kamuoyuna yönelik Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturulması çağrısı takip etmiştir. Körfez ülkelerinin başını çektiği pek çok Arap ülkesinin operasyona zemin hazırlayan bu girişimleri, kendi tabanlarından gelen demokratik baskılar sonucu oldukça zorlu bir dönem geçiren Arap diktatörlerinin iç mücadelelerinde Batı'nın desteğini alma gayretinden kaynaklanmaktadır. Zaten Kaddafi rejimi ile oldukça sorunlu ilişkileri olan Arap diktatörler¹⁰⁴ Batılı güçlere destek vererek bir yandan kendi varlıklarını muhafaza etmeyi, öte yandan operasyon sonrasında Libya'da ortaya çıkacak yeni süreçte bölgesel çıkarlarını teminat altına almayı amaçlamaktadırlar.

Liberal müdahale furiasının son örneği olan Libya'yı bundan sonra oldukça belirsiz bir süreç beklemektedir. Bir yandan Kaddafi ve isyan kuvvetleri arasında süregelen iç savaşa, diğer yandan dış aktörlerin kendi menfaatleri üzerinden yürüttüğü küresel rekabete sahne olan Libya krizinin sonuçları da geniş kapsamlı olacaktır. Krize taraf aktör sayısının fazlalığı ise olası çözüm planlarını zorlaştırırken, uluslararası aktörler arasında zaten var olan fikir ayrılıklarını ise belirginleştirmektedir. Nitekim operasyonun başlamasının ardından Avrupalı müttefikler arasındaki fikir ayrılıkları gözle görülür hale gelmiştir. Fransa'nın, operasyonun NATO'ya devredilmesine gösterdiği muhalefete karşı İtalya'nın operasyonun NATO'ya devredilmemesi halinde harekâta verdiği desteğini çekeceğini ilan etmesi, Almanya'nın BMGK'de çekimser kalarak askeri harekâta dâhil olmaması, Fransa'nın isyan güçlerini resmen tanımasına karşın İsveç'in bu konuda temkinli olması, İngiltere'nin isyancıları silahlandırma tezine Belçika'nın şiddetli biçimde karşı çıkması Avrupa kıtasının Libya konusunda oldukça bölünmüş olduğunu göstermektedir. 1 Nisan 2011 tarihinde AB Konseyi tarafından kabul edilen Libya'ya insani yardım çabalarını destekleyici AB askeri operasyon kararı her ne kadar muhtemel operasyon için yasal prosedürü saptamış olsa da, 12 Nisan tarihinde Avrupalı Dışişleri Bakanları operasyonun konsepti üzerinde anlaşmaya varamamışlardır. Avrupa'nın bu bölünmüşlüğü ABD'nin askeri harekâtın liderliğini NATO'ya devretmesinin ardından operasyonu etkiler hale gelmiştir.

3.4 Müdahaleye Tepkiler: Gerçekten Karşı Olan Var mı?

Libya, isyanın çıkmasından, BM'de karar alınma sürecine, askeri müdahalenin başlamasından sonrasına, uluslararası aktörlerin konumlarını tanımlamak açısından oldukça zor bir örnek teşkil etmektedir. Bu özelliği ile Libya, krizin dinamiklerini aşan şekilde, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan küresel düzen içinde yeni güçler olarak varlıklarını ortaya koymaya çalışan ülkelerin, dış politika söylemlerini nasıl yeniden şekillendirme çabası içinde olduklarını göstermektedir. Soğuk Savaş, ülkelerin dış politikalarının merkezlerine koydukları ideolojileri sayesinde ortaya çıkan krizlerde takınılacak tutumları ve tarafları kestirmenin kolay olduğu bir dönemdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından her ne kadar Doğu-Batı bloğu kamplaşması sona ermiş olsa da ülkelerin dış politikalarındaki merkez değerlerin sorgulanarak değişmeye başlaması birden bire olmamıştır. Nitekim gerek Afganistan gerekse Irak savaşlarında ülkelerin hem pozisyonları daha net hem de aldıkları kararlar daha kolay açıklanabilir niteliktedir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesini izleyen 20 sene içinde yeni güçlerin sistem içinde sivirmeye başlamaları ve kendilerine yeni pazarlar aramalarının doğurduğu rekabetin genişlemesinin yanı sıra gelişen, iç içe geçen ülkeler arası ekonomik ve siyasi ilişkiler, uluslararası krizlerde pozisyonların belirlenmesini daha muğlak ve zor hale getirmiştir. Libya krizinde, BMGK oylamasında çekimser oy kullanan Rusya, Çin, Almanya, Brezilya ve Hindistan başta olmak üzere, askeri müdahaleye karşı çıkan ülkelerin pozisyonları bu çerçeveden değerlendirilmelidir.

104. Libya-Arap dünyası ilişkileri için bkz. Ronal Bruce St. John (2008), "Redefining the Libyan revolution: the changing ideology of Muammar al-Qaddafi", *The Journal of North African Studies*, 13(1), ss. 91–106.

Bu ülkeler içinde gerek Libya ile ilişkileri gerekse Batılı ülkelerin kararları karşısında temkinli veya tepkili pozisyonu ile Rusya'nın krize yaklaşımının özel bir önemi vardır. Moskova, olayların başından itibaren Libya'daki gelişmelerle ilgili karışık sinyaller göndermekle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler aslında hiç de haksız değildir. Elinde veto kozu olmasına rağmen bunu kullanmayan Moskova çekimser kalarak bir manada operasyonun gerçekleşmesine "evet" demiş, buna karşın kararın alınmasının üstünden bir kaç gün geçmeden Başbakan Vladimir Putin basına yaptığı açıklamada gerçekleştirilen askeri müdahaleyi üstelik de bizzat Kaddafi tarafından kullanılan bir tabiri seçerek "haçlı seferine" benzetmiştir. Hemen akabinde ise bu sefer Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev'den aksi yönde bir açıklama gelmiş ve kendisi bu ifadelerin kabul edilemez olduğunu söylemiştir.¹⁰⁵ Putin ve Medvedev arasındaki bu çekişmeyi Rusya'nın çatışan çıkarlarını dengelemek için "iyi polis, kötü polis" rol dağılımı veya 2012'deki başkanlık seçimleri öncesinde aralarındaki çekişmenin ilk ciddi göstergesi olarak yorumlayanlara karşın,¹⁰⁶ bu durum aynı zamanda Rus dış politikasının merkez değerlerinin sorgulandığını da göstermektedir. Batı ile ilişkileri geliştirme ve Afrika pazarında mücadelenin dışında kalmama taraftarı olan Medvedev'in bakış açısı ile geleneksel olarak diğer ülkelerin içişlerine özellikle insan hakları söylemi kullanıldığı durumlarda karışmama ilkesini benimseyen Rus Dışişleri, Libya olayında karşı karşıya gelmiştir. Kommersant gazetesinin 21 Mart'ta yayınlanan "güvenilir kaynaklara" dayandırdığı haberine göre, Medvedev Hükümeti aslında kararın lehine oy vermek isterken, Dışişleri Bakanlığı Rusya'nın veto gücünü kullanarak kararı bloke etmesi konusunda ısrarcı olmuş, sonuçta uzlaşmadan çekimserlik kararı çıkmıştır.¹⁰⁷ Bu çekişme daha alt kademelere de yansımış ve Medvedev, Rusya'nın kararı veto etmesini savunan Libya Büyükelçisi Vladimir Chamov'u "Libya çatışmasında Rusya'nın pozisyonun yanlış temsil ettiği" gerekçesi ile görevden almıştır.¹⁰⁸ Bütün bu tartışma içinde Duma, Medvedev'den yana tavır alarak Devlet Başkanının söylemini destekleyen bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmiştir.

Rusya içinde tartışmalara neden olan Libya kararı, Soğuk Savaşına ait geleneksel keskin pozisyonların terk edildiği bir ortamda çatışan çıkarların ne şekilde uzlaştırılacağı dair ortaya çıkan görüş ayrılığının bir uzantısıdır. Bu süreçte Rusya'nın dengesiz bir yaklaşım sergilediği yönündeki yorumlara neden olan kendi iç çekişmeleridir. Öte yandan ortaya konan tavrın ne olduğu belirsiz, gerçekçilikten uzak olduğu da söylenemez; tam tersine pragmatik olarak seçilmiş ara bir pozisyon söz konusudur. Moskova'nın oylamada çekimser kalmasının birkaç nedeni vardır. Bunlardan ilki veto kararının Rusya-NATO diyaloguna ciddi şekilde zarar verecek olmasıdır. Hem ülke güvenliğine sağladığı avantajlar hem de NATO'nun niyet ve maksadını takip etmeye imkân sağlaması nedeniyle bu diyalog Moskova açısından önemlidir. Önce Gürcistan Savaşı sonra Avrupa Füze Sistemi nedeniyle Batı ile karşı karşıya gelen Rusya, ilişkileri daha da gelecek yeni bir krizden uzak durmak istemiştir. Ayrıca bu noktada sadece güvenlik ilişkileri değil özellikle operasyonun öncülerinden Fransa ve İtalya başta olmak üzere Avrupa ülkeleri ile sahip olunan ekonomik bağlar da belirleyici olmuştur. Bir başka neden ise her ne kadar silah ambargosu kararı ile birlikte dört milyar dolarlık silah anlaşmasını rafa kaldırmak zorunda kalmış olsa da Rusya ekonomisi açısından aslında muhtemel bir operasyonun olumlu sonuçlar doğuracak olmasıdır. Nitekim petrol ve doğalgaz sağlayıcısı olarak Libya'nın boşluğu hızla Rusya tarafından doldurulmuştur. Rus RBK Daily tarafından Deutsche Bank AG uzmanlarının verilerine dayanılarak yapılan habere göre Libya'nın gaz sevkiyatını durdurması nedeniyle sekiz milyar metreküp İtalya'ya ait olmak üzere Avrupa'nın 10 milyar metreküp Rusya doğalgazına ihtiyacı duyacağı tahmin edilmektedir. Böylece Gazprom'un Avrupa pazarında ekonomik kriz nedeniyle düşen pazar payının yeniden artması beklenirken, Libya'daki savaş Gazprom'un dış sevkiyatını %19,1 artırmıştır.¹⁰⁹ Vetoya ilişkin Moskova'nın bir başka çekincesi ise Kaddafi yönetiminin bir soykırım yapması halinde bunun bütün sorumluluğunun kendi omuzlarına yüklenecek olmasıdır.

105. "Putin: "Libya'ya müdahale Haçlı Seferi çağırısı..." ; CNN Türk, 22 Mart 2011.

106. Dmitry Gorenburg, "Russia's Conflicts in Libya," Atlantic Sentinel, 31 Mart 2011 <http://atlanticsentinel.com/2011/03/russias-conflicts-in-libya/>

107. Tom Balmforth, "The Clash Over Libya: Russia's Ambivalent Libya Policy Is Stuck between the International Mainstream and Its Non-Interference Doctrine," Center for Defense Information, 21 Mart 2011; <http://www.cdi.org/russia/johnson/russia-libya-policy-mar-585.cfm>

108. Eugene Ivanov, "Russia's response to the Libyan crisis: a paradigm shift?," Russia Beyond The Headlines, 25 Mart 2011, http://rbth.ru/articles/2011/03/25/russias_response_to_the_libyan_crisis_a_foreign_policy_paradigm_shift_12617.html

109. "Libya ve Japonya, Gazprom'a 3,5 milyar dolar kazandıracak," <http://www.haberrus.com/ekonomi/7759-Libya-ve-Japonya-Gazproma-35-milyar-dolar-kazandıracak.html>

Öte yandan Rusya operasyona doğrudan destek olmak ve “evet” in maliyetine de katlanmak istememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri Çeçenistan başta olmak üzere Kafkasya’daki isyanları şiddetle bastırmayı seçen Rusya’nın kendini bir dış müdahale ile karşı karşıya getirecek bir teamülün oluşmasını istememesidir. Bir başka neden ise Rus kamuoyunda ABD ve Batı’ya karşı Soğuk Savaş’tan kalma bakış açısının hala büyük oranda varlığını korumasıdır. Libya operasyonundan hemen önce yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre Rusların %65’i ABD’nin bütün dünyadaki ülkelerin kontrolünü ele geçirmeye çalışan saldırgan bir ülke olduğunu düşünmektedir.¹¹⁰ 2012’deki başkanlık seçimleri öncesinde halkın bu yaklaşımı göz ardı edilemeyecek önemdedir. Ancak hiç şüphesiz asıl belirleyici olan Asya ve Afrika pazarlarının kendisi için yükselen değer olmasıdır. Batı müdahaleciliğinin bu coğrafyalarda yaratacağı psikolojinin farkında olan Rusya böyle bir sorumluluğu hem paylaşmak istememiş, hem de sürecin sonunda ortaya çıkan muhtemel Batı karşıtı durumun Libya’da olmasa bile genel anlamda bütün bölgede kendisine alternatif bir kanal yaratacağını düşünmüştür. Rusya bölgede etkisini artırma çabası içindedir. Nitekim kararda çekimser kalmasına rağmen, müdahalenin başlaması ile birlikte Rus Dışişleri Bakanını Lavrov’dan Devlet Başkanı Medvedev’e kadar Batı’nın operasyonu yürütme tarzını eleştiren açıklamalar gelmiştir. Arap Birliği’nin ve Afrika Birliği’nin açıklamalarına paralel bir duruş sergileyen Moskova son dönemde bölgeye yönelik ciddi bir açılım içindedir. Lavrov’un Mısır ve Cezayir’i ziyaretlerini, Medvedev’in Mahmud Abbas ve Netanyahu ile görüşmeleri izlemiştir. Medvedev aynı zamanda Mikhail Margelov’u Başkanın özel temsilcisi olarak Afrika’ya atamış, ayrıca Afganistan için de bir özel temsilci atanacağını açıklamıştır. Ticari beklentilere paralel gelişen bütün bu girişimleri sekteye uğratmak istemeyen Rusya bu nedenle Libya’ya bir operasyona açıkça destek vermek istememiştir.

Libya, isyanın çıkmasından, BM’de karar alınma sürecine, askeri müdahalenin başlamasından sonrasına, uluslararası aktörlerin konumlarını tanımlamak açısından oldukça zor bir örnek teşkil etmektedir.

Bütün bu süreçte Rusya’nın küresel düzene dair algısının da etkili olduğunu söylemek gerekir. Süper güç olmanın geride kaldığı bu dönem içinde Moskova kendini bütün krizlerin içinde doğrudan yer alacak ya da alması gereken bir güç olarak konumlandırmak yerine, daha merkezde yer alan kendisi için hayati çıkarlara odaklanmış bir görünüm sergilemektedir. Bu ise Libya örneğinde olduğu gibi daha gevşek yapılı bir dış politika süreci izlemesine neden olmaktadır. Kremlin, muhalifler ve Kaddafi arasında bir tercih yapmayarak her olası sonuca hazırlıklı olmak istemiş, bu arada karara doğrudan evet dememesi operasyon nedeniyle Batı’yı rahatlıkla eleştirebilecek bir pozisyonda olmasını sağlamıştır.

Rusya gibi başta karar karşısında çekimser kalarak operasyonun yapılmasının yolunu açan, ancak müdahale başladıktan sonra da Batı’yı eleştirmekten çekinmeyen bir diğer ülke Çin’dir. Küresel düzenin getirdiği Rusya için sayılan hemen tüm zorunluluklar Çin için de geçerlidir. Bununla birlikte Çin ile Libya ilişkisinin kendine özgü durumundan kaynaklanan gerekçeler de mevcuttur. Rusya’dan farklı olarak Çin ile Libya arasında çok daha hayati ekonomik ilişkiler söz konusudur. Libya ile 6,6 milyar dolarlık ticaret büyük ölçüde petrole dayanmasına karşın Çin’in hiç bir zaman Kaddafi rejimine karşı ambargo uygulamamış olması nedeniyle bu ticaret geniş bir yelpazedeki pek çok iş kolunu içermektedir. Çin Dış Ticaret Bakanlığı’nın verilerine göre kriz öncesinde Libya’da Çin Ulusal Petrol Şirketi’nin de aralarında bulunduğu 75 Çin şirketi yanı sıra 30.000 Çinli işçi bulunmaktadır. Bununla birlikte, gelişmiş bu ekonomik ilişkiler Çin’in çekimserlik kararını tek başına açıklamaktan uzaktır. Çünkü Libya, benzer ilişkilere ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya ile sahip olmasına karşın bu ülkeler müdahaleye destek vermişlerdir. Öte yandan Kaddafi yönetimi ile mevcut ilişkilerini koruma ve kendi pazar alanı

110. James Brooke “On Libya, Russia Shows New, Non-Aligned Foreign Policy,” *Global Security*, 1 Nisan 2011, <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/libya/2011/libya-110401-voa02.htm>

olarak gördüğü bölgede Batı'yı engellemeyi hedeflemesi halinde ise Çin'in kararı veto etmesi gerekmektedir ama bunu yapmamıştır. Bu noktada Çin'in çekimserlik kararı da Rusya'daki dış politikanın keskin sınırlarının sorgulanmasına benzer bir şekilde çatışan çıkarların uzlaştırılma çabasının bir sonucudur.

Çin'in kararı veto etmemesinin ardında yatan en görünür nedenlerden biri bu ülkede çalışmakta olan 30.000 Çinlinin akıbeti ile ilgili duyduğu endişedir. Kaddafi'nin saldırgan politikaları karşısında bir soykırımın sorumluluğunu yüklemek bir yana kendi vatandaşlarının hayatını tehlikeye atan ülke olmak istememiştir. Ancak bundan daha önemli bir başka neden, Çin'in yeni dönemin çatışma sahası olarak nitelendirilen Afrika kıtasına ilişkin politikalarında Libya'nın önemli bir yer kaplamasıdır. Libya ile gelişen ekonomik ilişkilere karşın Çin son yıllarda Kaddafi hükümetinin kendi politikalarına karşı takındığı tavırdan rahatsızlık duymaktadır. 2009 sonunda düzenlenen Çin-Afrika Zirvesinde Çin için sert ifadeler kullanan Dışişleri Bakanı Musa Kusa'nın "Çin'in Afrika'daki varlığı yeni sömürgeciliktir ve amacı bütün kıtayı kontrol etmektir" ifadeleri Pekin'de ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır.¹¹¹ Çin'in aslında kıtaya müdahalede bulunduğu ancak bunu yaparken doğrudan siyasi kanalları değil ekonomik kanalları kullandığı yönündeki Libya'nın görüşünün diğer Afrika ülkeleri içinde karşılık bulmasının Çin'in ekonomik çıkarlarına zarar vereceği açıktır. Ayrıca Kaddafi'nin muhaliflere karşı kuvvet kullanmasını gerekçelendirmek için "Çin'in bütünlüğü Tiananmen Meydanı'ndaki insanlardan daha önemlidir" sözlerini kullanarak 1989'da Çin'de muhaliflerin bastırılmasına gönderme yapması da Pekin'de tepkiye neden olmuştur.¹¹² Kaddafi yönetiminden duyulan rahatsızlığın yanında ülkenin kendi haline bırakılması halinde İslami muhalif bir grubun iktidara gelme ihtimali de Çin için aynı derecede tedirgin edicidir. Özellikle artan sayıda Çinli işçi her ne kadar Afrika ülkeleri üzerinde önemli bir manipüle aracına dönüşmekteyse de aynı şekilde Çin'e karşı kullanılacak bir koz halini de almaktadır. Bunun bir örneği Cezayir'de yaşanmış, Çin'in Sincan'da uyguladığı politika nedeniyle el-Kaide tarafından Çinli işçiler tehdit edilmiştir.¹¹³ Bütün bu nedenler Batı'nın Libya müdahalesinde Pekin yönetiminin veto kozunu kullanmamasına ve müdahaleye kapı aralamasına neden olmuştur.

Bununla birlikte askeri müdahaleye yönelik özellikle Batı ittifakı içindeki "çatlak sesler" in koalisyonu başına buyruk hareket etme konusunda dizginlediği de inkâr edilmez.

Öte yandan Çin müdahaleye doğrudan bir destekten de kaçınmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri Çin'in kendisinin insan hakları konusunda son derece kötü bir karneye sahip olması, muhalif her türlü hareketi şiddetle bastırması ve bu nedenle kendisine müdahale gerekçesi oluşturabilecek bir yolun açılmasını istememesidir. Bununla birlikte Çin yönetimi mevcut baskıcı rejimine ve iç sorunlara karşın, ülkede artan refah, yüzölçümünün büyüklüğü, muhalefetin ciddi şekilde kontrol altında tutulması gibi nedenlerle kendi içinde bu tip bir ayaklanmanın çıkmayacağı konusunda belirli ölçüde güven duymaktadır.¹¹⁴ Bu güven, Kaddafi rejimi ile yaşanan sorunlar, Batı ile gelişen ilişkiler gibi diğer çıkarlarını önceleyip Libya konusunda risk almasını kolaylaştırmıştır.

Ancak hiç şüphesiz Çin'in kendi içine kapalı, başka ülkelerin iç işlerine karışmaktan uzak, insan hakları eleştirilerini göz ardı eden kemikleşmiş politikası düşünüldüğünde çekimserlik kararı bile önemli bir kırılmayı göstermektedir. Üstelik

111. "Libya Gets Tough On China," *Silk Road Economy*, 10 Aralık 2009, <http://www.silkroadeconomy.com/2009/12/10/libya-gets-tough-on-china/>

112. Leslie Hook, Geoff Dyer "Chinese oil interests attacked in Libya," *Financial Times*, 24 Şubat 2011.

113. "Libya Gets Tough On China," *Silk Road Economy*, 10 Aralık 2009, <http://www.silkroadeconomy.com/2009/12/10/libya-gets-tough-on-china/>

114. Guy Sorman, "China's Fear," *City Journal*, Vol. 21 No.1, 10 April 2011.

Çin sadece müdahalenin yolunu açmamış aynı zamanda 1970 sayılı kararı destekleyerek ilk defa bir hükümeti kendi vatandaşlarına muamelesi nedeniyle kınamış, aynı zamanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü'nde şerhi olmasına karşın Kaddafi yönetimine mahkemenin soruşturma açmasına destek vermiştir. Çin'in tavrı beklenmedik olmakla birlikte, son yıllarda Çin dış politikasının ne şekilde sürdürülmesi gerektiği konusunda ülke içinde ciddi tartışmaların olduğu göz önüne alındığında, bu kayma daha anlaşılabilir bir hal almaktadır.¹¹⁵ Pek çok uzman Çin gibi ekonomik çıkarları bütün dünyaya yayılan ve vatandaşları dünyanın dört bir yanında çalışan büyük bir gücün kendi içine kapalı ve diğer ülkelere müdahale etmekten, iç işlerine karışmaktan uzak bir politikayı daha fazla götürmesinin mümkün olmadığını altını çizmektedir. Nitekim 2008 yılında Aden Körfezi'nde korsanlara karşı uluslararası operasyonlara katılmak için tarihinde ilk defa donanmasını Doğu Asya'nın ötesinde konuşlandıran Çin, Libya krizinde ise tahliyelere eşlik etmesi için bir ilke daha imza atarak bir firkateyn ve dört askeri nakliye uçağı göndermiştir.¹¹⁶ Başka ülkeler için önemsiz sayılabilecek bu adımlar Çin'in geleneksel politikası içinde değişimin göstergeleri olarak yorumlanmaktadır.

BM kararının hemen ertesinde ise Çin yönetimi, Rusya ile benzer şekilde Batı'nın operasyonu karşısında ardı ardına sertleşen açıklamalarda bulunmuştur. Komünist Parti'nin operasyonun kendi verdikleri yetkinin ötesine geçtiği, uluslararası hukukun çiğnendiği ve Batı'nın bölgede bir kez daha karmaşaya neden olduğu yönündeki eleştirileri basında yer almıştır.¹¹⁷ Çin bu şekilde kendini Batı'nın izlediği politikadan soyutlayarak müdahale ertesinde bu söylem üzerinden Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirme yolunu açık tutma çabası içindedir.

Operasyona karşı çıkan ve oylamada çekimser kalan ülkeler içinde en çok tartışmaya neden olan karar Almanya'nınki olmuştur. Çünkü Rusya ve Çin'in çekimser kalmaları daimi üyeler olarak "evet" anlamına gelirken, zaten veto hakkı olmayan Almanya'nın çekimserliği "hayır" anlamına gelmektedir. Karar, Almanya içinde ciddi tartışmalara yol açmış ve Almanya'nın geleneksel olarak II. Dünya Savaşı'ndan bu yana takip ettiği Batı kampının dışında kalmama ilkesinden uzaklaştığı, bu tutumun devam etmesinin Almanya'yı izolasyona iteceği yönünde yorumlar yapılmıştır.¹¹⁸ Ayrıca Başbakan Angela Merkel ve Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle Alman dış politikasının genel teamüllerinin dışında hareket etmekle ve Almanya'nın senelerdir uğraştığı BMGK'de daimi üyelik statüsünü akamete uğratmakla suçlanmışlardır.¹¹⁹ Almanya'nın kararı özellikle AB üyeleri arasında hayal kırıklığı yaratırken, Merkel hükümeti ortak bir AB politikası hayallerini yok ettiği eleştirisi ile de karşı karşıya kalmıştır.¹²⁰

İçeriden ve dışarıdan gelen sert eleştiriler karşısında sarsılan Almanya'yı Libya konusunda böyle bir karar almaya ve Batı kampının dışında bir politika izlemeye iten gerekçeler nelerdir? Bu gerekçeleri bakış açısına göre iki gruba ayırmak mümkündür; bunun Alman dış politikasında genel bir kayma olmadığı kanaatinde olanlar ve sorumluluğu Merkel hükümetine yükleyenler ve Almanya'nın artık AB ve Transatlantik birliğinin ortak çıkarları doğrultusunda hareket etmek istemediğini düşünenler. İlk gruba göre, 27 Mart'taki eyalet seçimlerinin yaklaştığı Almanya'da kendisine Irak Savaşı'na karşı duruşu ile seçimleri kazanan Gerhard Schröder'i örnek alan Merkel avantaj elde etmek istemiştir.¹²¹ Eğer Merkel'in amacı bu ise bile seçimlerde aldığı yenilgi Alman halkının tercihleri üzerinde Libya kararının etkili olmadığını ortaya koymaktadır.¹²² Çünkü aslında yapılan anketler üst düzeyde yapılan bütün tartışmalara karşın, Alman halkının %56'sının hükümetin Libya politikasını desteklediğini, sadece %36'sının hata olduğunu düşündüğünü göstermektedir.¹²³ Alman

115. Yan Xuetong "China's code of conduct," *Khaleej Times*, 1 Nisan 2011, http://www.khaleejtimes.com/DisplayArticleNew.asp?xfile=/data/opinion/2011/April/opinion_April2.xml&section=opinion.

116. "China's foreign policy: Setting sail for Libya," *The Economist*, 1 Mart 2011.

117. "China intensifies condemnation of Libya air strikes," *VOA News*, 21 Mart 2011

118. Binh Nguyen "Germany's Foreign Policy On Libya Diverges From The Norm And The Majority," *International Insights*, 30 Mart 2011.

119. Pia Niedermeier, "German Policy on Libya: Right on Substance, Short on Style," (*American Institute For Contemporary German Studies*) AICGS Advisor, 25 Mart 2011, <http://www.aicgs.org/analysis/c/niedermeier032511.aspx>

120. Steven Erlanger, Judy Dempsey, "Germany Steps Away From European Unity," *New York Times*, 23 Mart 2011.

121. "German diplomacy on Libya: A quick explanation," *Kosmopolito*, 18 Mart 2011, <http://www.kosmopolito.org/2011/03/18/german-diplomacy-on-libya-a-quick-explanation/>

122. "Alman eyalet seçimlerinde Merkel'e darbe," *BBC Türkçe*, 28 Mart 2011.

123. "Most Germans back Merkel's policy on Libya despite criticism by senior politicians," *Gulf Times*, 27 Mart 2011.

halkının II. Dünya Savaşı'nın etkisi altında şekillenen savaş karşıtı bu tutumunun Merkel hükümetinin kararında etkili olduğu söylenmektedir. Doğrudan Almanya'yı ilgilendirmeyen bir savaşın içine ülkelerini çekmek istemeyen Merkel ve Westerwelle ikilisi bu nedenle Libya'da bir operasyona karşı çıkmışlardır.

Merkel'in bu tercihinde Almanya'yı savaşın dışında tutma isteği kadar, Libya ile sahip olunan ilişkiler de etkili olmuştur. Almanya'nın Kaddafi Hükümeti ile uzun bir geçmişe dayanan ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunmaktadır. Libya Almanya'nın en önemli dördüncü petrol saylayıcısı olarak yaklaşık olarak toplam talebin %11'ini karşılamaktayken, Almanya ise Libya petrolünün alıcıları arasında İtalya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Almanya, Rus enerji kaynaklarına bağımlılığı Kuzey Afrika petroleri yolu ile kırma çabası içindedir.¹²⁴ 2004'ten sonra yeniden kurulan ekonomik ilişkiler bir yana iki ülke arasında geçmiş 1960'lara kadar dayanan güvenlik güçlerinin eğitimi konusundaki işbirliği de dikkat çekicidir. Libya Silahlı Kuvvetleri ve Polis Gücü Almanya tarafından eğitilmiş, 2003'te ambargonun kalkmasının ardından bu konuda yeni anlaşmalar yapılmıştır.¹²⁵ Libya'ya müdahaleyi tercih eden İngiltere ve Fransa ile benzer ekonomik çıkarlara sahip olmasına karşın Almanya'nın kendine rakip olarak gördüğü bu ülkelerin politikalarına geleneksel temkinli yaklaşımı etkili olmuştur. Bu nedenle müdahaleyi eski hâkimiyetlerini canlandırma çabası olarak yorumlayarak destek vermediği söylenmektedir.¹²⁶

Her ne kadar Almanya sonunda baskılara dayanamayarak ilişkileri düzeltmek adına önce Libya sahillerinden geri çektiği Akdeniz'deki iki savaş gemisini NATO komutasına devretmiş, daha sonra insani yardım amaçlı düzenlemeler kapsamında askeri destek verebileceğini açıklamış olsa da Libya kararı, Almanya'nın bundan sonraki süreçte ulusal çıkarlarını birlik ve ittifak çıkarlarının önünde tutan bir politika izleyebileceğinin sinyallerini vermektedir. Bununla birlikte ülke içindeki eleştirilerde Libya politikasını Merkel'e mal ederek, Almanya'nın geleneksel çizgisinden sapma olmadığını ileri sürenler de bulunmaktadır.

BMGK'ndeki oylamada, oylamanın kaderini doğrudan etkilememiş olsalar da Brezilya ve Hindistan çekimser kalmayı tercih etmişlerdir. Olayların başından itibaren Libya'ya yapılacak bir askeri müdahalenin doğru olmayacağı yönündeki itirazları hatırlanırsa bu sonuç zaten şaşırtıcı değildir. Ayrıca BRIC grubunun diğer iki üyesinin, Rusya ve Çin'in çekimser kalmalarının da bunda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Yeni yükselen güçler olarak ekonomik ve siyasi çıkarları sadece bölgede değil dünyanın geri kalan rekabet alanlarında Batı ile rekabet eden Brezilya ve Hindistan, Libya üzerinden bölgede eski hâkimiyetlerin canlandırılmasından endişe duymaktadırlar. Nitekim Güney Afrika'nın da katılımı ile BRICS adını alan oluşum, 15 Nisan'da yayınladığı deklarasyonda Libya'da yürütülmekte olan hava operasyonu ve bombardımanı eleştirerek, diplomatik çözümü desteklediklerini açıklamıştır.¹²⁷

Böyle bir müdahalenin gerçekleşmesine başından beri karşı olan Afrika Birliği¹²⁸, bölgenin geleceği açısından en çok söz sahibi olması gereken örgüt iken bu konuda başlarda önemli olduğu söylenen tutumu görmezden gelinmiştir. Özellikle 1973 sayılı kararın alınmasını meşrulaştırma çabalarında Fransa, İngiltere ve ABD'nin, Arap Birliği'nin başvurusunu temel alarak "bölge ülkelerinin talebi" söylemine sarıldıkları göz önüne alınırsa bu durum daha ironik bir hal almaktadır. Bunda Afrika Birliği'nin Libya konusunda bütünlük içinde kararlı bir politika izleyememiş olması da etkili olmuş ve bu nedenle eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır.¹²⁹ BM Güvenlik Konseyi'nin Afrikalı üyeleri olan Güney Afrika, Nijer ve Gabon'un karar lehine oy kullanmış olmaları da bu eleştirileri güçlendirmektedir. Bununla birlikte söz konusu durum, 53 ülkeden kurulu örgütün yayınladığı müdahale karşıtı açıklamaların dikkate alınmamasını izah etmektedir. Son olarak Afrika Birliği

124. Dietmar Henning, Peter Schwarz, "Germany does an about-face on Libya war," World Socialist Web Site, 11 April 2011 <http://www.wsws.org/articles/2011/apr2011/germ-a11.shtml>

125. Malik Sekou Osei, "Quest For Economic Riches Drove Germany's Libya Policy," Black Star News, 12 Nisan 2011, 12 Nisan 2011 <http://blackstarnews.com/news/135/ARTICLE/7167/2011-03-07.html>

126. Dietmar Henning, Peter Schwarz, "Germany does an about-face on Libya war," World Socialist Web Site, 11 April 2011 <http://www.wsws.org/articles/2011/apr2011/germ-a11.shtml>

127. "Libya'nın geleceğinde Kaddafi'ye yer yok," Zaman, 15 Nisan 2011.

128. "Libya welcomes African Union panel, slams Arab League," Global Research, 14 Mart 2011

129. Thandi Winston "Africa: Voices against military Intervention in Libya," Global Research, March 23, 2011

çatışmaların durması adına bir adım daha atarak, bir barış planını taraflara sunmuştur. Derhal ateşkes, insani yardımların herhangi bir engel çıkarılmadan dağıtılması, yabancı ülke vatandaşlarının korunması ve hükümetle isyancılar arasında siyasi bir anlaşma için diyalog başlatılması gibi koşulları içeren plan Kaddafi tarafından kabul edilmesine karşın, Kaddafi'nin iktidarı bırakmadığı hiçbir çözümü kabul etmeyeceklerini açıklayan ABD, İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan muhalifler tarafından reddedilmiştir.¹³⁰

Libya'ya karşı yürütülmekte olan askeri müdahaleye karşı olan ülkelerin genel olarak başından itibaren net pozisyonlar belirlemedikleri, kimi zaman söylem ve politikalarının kendi içinde çeliştiğini söylemek mümkündür. Özellikle askeri müdahale başlamadan önce bunun gerçekleşmemesi, diplomatik kanalların sonuna kadar zorlaması ve çözümün barışçıl yollarla elde edilmesi yönünde kararlı bir politika izlememişlerdir. Müdahale başladıktan sonra koalisyonun operasyonu yürütüş tarzına yönelik eleştiriler artmış olsa da, baştaki bu belirsiz tutum, söylemlerinin inandırıcılığını zedelemekte ve etkisini azaltmaktadır. Bununla birlikte askeri müdahaleye yönelik özellikle Batı ittifakı içindeki "çatlak sesler" in koalisyonu başına buyruk hareket etme konusunda dizginlediği de inkâr edilmez. Bu görüş ayrılığı gerek operasyonun NATO'ya devrinde yeni tartışmalar doğurmuş gerekse devir sonrasında yürütülmesinde yeni anlaşmazlıkları beraberinde getirmiştir.

Koalisyon güçlerinin yürüttüğü operasyonun BM kararını aştığı ve kontrolsüzlüğüne yönelik eleştiriler, ABD'nin yeni bir savaşın daha maddi ve siyasi sorumluluğunu doğrudan yüklenmek yerine NATO ile paylaşma isteği ile birleşince Libya'daki operasyonun NATO'ya devri gündeme gelmiştir.

3.5 Müdahalede Yeni Evre: NATO Operasyonu

Koalisyon güçlerinin yürüttüğü operasyonun BM kararını aştığı ve kontrolsüzlüğüne yönelik eleştiriler, ABD'nin yeni bir savaşın daha maddi ve siyasi sorumluluğunu doğrudan yüklenmek yerine NATO ile paylaşma isteği ile birleşince Libya'daki operasyonun NATO'ya devri gündeme gelmiştir. Aslında Libya'daki olayların bir iç savaş seyri izlediği kanaati oluşmasının hemen ardından müdahale ihtimaline karşı NATO çerçevesinde hazırlıklar başlamıştır. 8 Mart'ta AWACS uçakları ile Libya hava sahasındaki hareketliliği takibe alan NATO bir kaç gün sonra izleme faaliyetleri kapsamında Akdeniz'e ittifak gemilerini göndermiştir. Ancak NATO kapsamında olası bir operasyonun planlamasının yapıldığı bu evrede çıkan BM kararını müteakip, Fransa'nın inisiyatifi alması ve kararın üzerinden 48 saat geçmeden operasyona başlaması, NATO planlamalarının atıl kalmasına yol açmıştır.

Fransa, sadece koalisyona dâhil üyelere bilgi vereceği bir operasyonda hâkimiyeti rahatlıkla elde tutabileceği için NATO'nun devreye girmesini istemediyse de ABD ve İngiltere'nin aksi yöndeki tutumları karşısında direnememiş ve NATO'nun 28 üyesi 20 Mart'ta Libya gündemi ile bir araya gelmişlerdir. Toplantıya sadece Fransa'nın ayak diremesi değil, belki onlardan daha fazla Türkiye'nin ve Almanya'nın itirazları damga vurmuştur. Operasyonun yürütülme biçimi hakkında en sert eleştirilerden birini yapan Türkiye, devam eden bombardımanın sivil kayıplara yol açtığı gerekçesi ile uçuş yasağının uygulanma biçimine itiraz ederken, NATO'nun operasyonel planlamasının gözden geçirilmesini istemiştir. Türkiye'nin NATO'nun operasyonu üstlenmesine onay vermesi için sıraladığı şartlar Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından şu şekilde açıklanmıştır: "NATO Libya'nın Libyalılara ait olduğunu tespit ve tescil için oraya girmelidir... Yeraltı

130. "Bingazili isyancılar Afrika Birliği barış planını reddetti," *BBC Türkçe*, 11 Nisan 2011; "Liderlerden ortak mektup: Kaddafi gitmeli," *BBC Türkçe*, 15 Nisan 2011.

kaynaklarının, zenginliklerinin birilerine dağıtımı için değil... Operasyon işgale dönüşmeden, Libya'lıların kendi kararlarını vermeleri için fırsat tesis edilmelidir."¹³¹

Türkiye'nin çekincelerine özellikle Almanya'dan da destek gelirken, bunların giderilmesi süreci NATO'ya operasyonun devrine de yansımıştır. 22 Mart'ta varılan ilk uzlaşmadan, ambargo kararının ve sivillerin korunmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi konusunda yetki devri çıkmıştır. Ancak NATO'nun uçuş yasağının uygulanmasında mevcut şekli ile rol üstlenmesine karşı çıkan Türkiye nedeniyle bu konuyu ve diğer detayları görüşmek üzere üyeler bir kez daha bir araya gelmişlerdir. İkinci toplantı Türkiye ile Fransa'yı bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Fransa operasyonel ve teknik koordinasyonun NATO'da olmasını ama siyasi koordinasyonun koalisyonda kalması konusunda ısrarcı olmuş, hatta bunun kabul edilmemesi halinde operasyondan çekilebileceğini söylemiştir. Ancak ABD, Britanya ve İtalya'nın uçuşa yasak bölgenin uygulanması ve hava saldırıları dâhil bütün askeri operasyonların NATO'ya devrinde ısrarlı olmaları belirleyici olmuştur. Kriz 26 Mart'ta aşılmış, 27 Mart'tan itibaren BM Güvenlik Konseyi'nin Libya hakkında aldığı kararların bütün unsurlarıyla NATO tarafından üstlenilmesine karar verilmiştir. NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen, NATO'nun büyükelçiler seviyesindeki karar organı Kuzey Atlantik Konseyi'nin ardından yaptığı yazılı açıklamada, "NATO müttefikleri BM Güvenlik Konseyi'nin (1973 sayılı) kararı çerçevesinde Libya'da bütün askeri operasyonu üstlenme kararı aldı. Amacımız sivilleri ve sivillerin yaşadığı bölgeleri Kaddafi rejiminin saldırı tehdidinden korumak. NATO, BM kararının bütün unsurlarını uygulayacak, ne bir noksan, ne bir fazla" ifadesini kullanarak, NATO'nun yapacağı müdahalenin Kaddafi rejimiyle savaşan isyancılara destek vereceği yönündeki söylentilerin önüne geçmek istemiştir.¹³²

Operasyonun NATO'ya devri planlama, teknik koordinasyon ve denetimle ilgili bir takım sorunları çözmüş olmakla birlikte, savaşın içinden çıkılmaz bir hal almasının önüne geçememiştir.

Operasyonun NATO'ya devri, koalisyon güçlerinin kendi komutaları altında artık hiçbir operasyon yapamayacakları anlamına gelmektedir. Yürütülmekte olan operasyonun üçayağı bulunmaktadır; silah ambargosu, sivillerin korunması ve insani yardım, uçuşa yasak bölge uygulaması. Hava operasyonu İzmir'deki NATO Müttefik Hava Komutanlığı'ndan yürütülmekteyken, deniz operasyonu Napoli'deki NATO karargâhından komuta edilmektedir. Operasyonun başlama kararı ile birlikte yürütülme biçimine ilişkin kararlar, önceden örgüt bünyesinde karara bağlanmış planlama doğrultusunda buradaki komutanlar tarafından verilmektedir. NATO'nun Libya'daki hava operasyonuna İngiltere, Fransa, Kanada, Belçika, Norveç ve Danimarka olmak üzere ittifakın sadece altı üyesi katılırken, ABD devrin ardından saldırı uçaklarını geri çekmiştir. Bununla birlikte izleyen günlerde iki insansız saldırı uçağını NATO'nun kullanımına tahsis etmiştir. Bu operasyonlara katılmayan Türkiye silah ambargosunun denetimi amacıyla denizde ve havada görev üstlenmekte, aynı zamanda bölgeye insani yardım ulaştırmaktadır. Almanya'da askeri operasyonda tüm baskılara rağmen rol oynamayı reddederken, bu konudaki tereddütlerini dile getiren daha küçük üye ülkeler de gıda yardımı dışında NATO'ya herhangi başka bir yardım göndermemektedirler. İsveç, Norveç ve Hollanda ise her ne kadar NATO'ya savaş uçağı desteği vermiş olsalar da, bu destek sadece uçuşa yasak bölge sınırları içerisinde sağlanmaktadır.¹³³

Operasyonun NATO'ya devri planlama, teknik koordinasyon ve denetimle ilgili bir takım sorunları çözmüş olmakla birlikte, savaşın içinden çıkılmaz bir hal almasının önüne geçememiştir. Özellikle NATO'nun havadan yürüttüğü bombardımana karşın Kaddafi güçlerinin isyancılara karşı üstünlüğünü koruması savaşın akıbeti konusunda soru işaretlerini artırmaktadır. Bu durum ittifak içindeki görüş ayrılıklarını da derinleştirmektedir. Fransa ve İngiltere, NATO'nun Libya müdahalesinin yetersiz olduğunu savunurken, Kaddafi güçlerinin etkisiz hale getirmek ve sivil halkı korumak konusunda

131. "Erdoğan NATO operasyonu için şartlarını açıkladı," *Radikal*, 21 Mart 2011.

132. "NATO Libya Kararını Kabul Etti," *Radikal*, 27 Mart 2011.

133. Anne Applebaum, "Will the Libya intervention bring the end of NATO", *The Washington Post*, April 11, 2011.

NATO'nun üzerine düşeni tam olarak yapmadığını söyleyerek ittifaktan daha fazla yetki ve destek beklentisi içindedirler. Bu beklentiyi 14 Nisan'daki NATO Dışişleri Bakanları Zirvesine taşıyan Fransa ve İngiltere'nin ilave uçak talepleri¹³⁴ bu ihtiyaca cevap vermesi ve operasyona katılması beklenen ABD ve İtalya tarafından olumlu karşılanmamıştır. Zirve kara operasyonuna da yeşil ışık yakmamakla birlikte, Rasmussen'in Kaddafi iktidarda olduğu sürece Libya'da sivillere yönelik tehdidin ortadan kalkmayacağını yönündeki sözleri NATO'nun operasyonun kapsamına bakış açısını yansıtmaktadır. Ayrıca mevcut BM kararı Libya'da bir rejim değişikliğinden bahsetmemekte ve Kaddafi'nin gitmesini hedef haline getirebilecek bir ifade içermemesine karşın, İngiltere, Fransa ve ABD liderlerinin imzasını taşıyan *The Times*, *Le Figaro* ve *International Herald Tribune* gazetelerinde yayınlanan ortak mektup, Kaddafi iktidarda olduğu sürece barış olmayacağı vurgusu ile başka bir çözümün kabul edilemeyeceği ortaya koymaktadır.¹³⁵ Kara güçlerinin konuşlandırılması konusunda BM'den yeni bir kararın gerekliliği ve bunun Çin ve Rus vetosu ihtimali nedeniyle büyük ölçüde imkânsızlığı NATO çatısı altındaki koalisyon ortaklarını alternatif yollar geliştirmeye itmiştir. ABD, Libya'yı isyancıları "ölümcül olmayan yardımlar" için kullanılmak üzere 25 milyon dolar tutarındaki yardım paketi ile desteklerken, İngiltere, İtalya ve Fransa isyancıları "stratejik" destek vermek üzere ülkeye askeri danışman grupları sevk etmeye başlamıştır.¹³⁶ Bütün bu girişimleri ne BM kararları ile ne de NATO bünyesinde yürütülmesi kararlaştırılan operasyonun kapsamı ile açıklamak mümkün olmasa da söz konusu ülkeler "sivillerin" başka türlü kendilerini korumasının mümkün olmadığı savı ile BM kararının geniş bir yorumu ile politikalarını meşrulaştırma çabasıdadırlar. Burada para desteği yapılan ve eğitim verilen "sivillerin" Libya'da çatışma içinde olan silahlı muhalifler olması bile bu argümanı çürütmeye yetmektedir.

Hava operasyonunu yürütmekten başka bir seçeneği olmayan NATO, rejimin askeri gücünü %30-40 oranında etkisiz hale getirmiştir. Ancak Kaddafi'yi iktidardan gönderecek üstünlüğü henüz sağlayamamıştır. Amerikan Genelkurmay Başkanı Oramiral Mike Mullen durumu "savaş bir çıkmaza doğru gidiyor gibi görünüyor" sözleri ile özetlemektedir.¹³⁷ Muhalifler kendilerine verilen bütün desteğe karşılık Kaddafi güçleri karşısında direnmekte zorlanmaktadır. Aslında bu durumun beklenilmediğini söylemek mümkün değildir. Hava saldırılarının bir savaşın kazanılmasında yetersiz kaldığı, hava kuvvetlerinin yoğun olarak görev aldığı II. Dünya Savaşı'ndan beri bilinen bir gerçektir. Almanya'ya savaş boyunca bombardıman ile 500 atom bombasına eşit olduğu tahmin edilen büyüklükte bir hasar verilmesine karşın, Alman kuvvetleri karada mağlup edilmeye kadar savaş devam etmiştir.¹³⁸ Her ne kadar Libya'yı II. Dünya Savaşı ile kıyaslamak gerçekçi olmasa da sonraki tecrübeler de bu sonucu doğrulamaktadır. Teknolojinin gelişmesi de bu durumu değiştirmemiştir. Bugün ABD'nin NATO'ya tahsis ettiği insansız uçakların hedef isabetliliklerinin savunulmasının aksine oldukça zayıf olduğunu gösteren ve düşmandan çok sivillere zarar verdiklerini ileri süren güçlü iddialar vardır.¹³⁹ Bütün bu gerçeklerin savaş planları yapılırken hesaba katılmamış olduğunu düşünmek mümkün müdür? Fransız Dışişleri Bakanı Alain Juppé'nin söylediği gibi Kaddafi'nin bu duruma uyum sağlama kabiliyetini hafife aldıkları itirafı gerçeği yansıtmakta mıdır? Cevap her ne olursa olsun NATO operasyonu şu anda aşama aşama yön değiştirmektedir. Yapılan para yardımı, gönderilen eğitimler ve yeni seçilen hedefler bunu göstermektedir. NATO en son çatışma alanından oldukça uzakta Sirte ve Aziziye kentlerinde askeri tesisleri ve Kaddafi'nin ikametgâhını bombalamıştır.¹⁴⁰ Her ne kadar kara kuvvetlerinin konuşlandırılması şu an için ciddi olarak gündeme alınmıyor olsa da çatışmayı belli bir düzeyde tutup Kaddafi'yi yıldırarak görevden uzaklaştırma veya muhalifleri eğitip resmi olmayan kanallardan silahlandırma taktikleri bu savaşın kısa sürede son bulmayacağını göstermektedir. Bütün bu seçenekler ise NATO'nun yüklendiği misyonun görevi devralmasından bir kaç hafta sonra nasıl bir değişim süreci içine sokulduğunu göstermektedir. Bu olumsuzluklara rağmen, NATO'nun karar sürecinin bir gönüllüler koalisyonundan daha fazla denetim mekanizması sahip olması belki de bu görev değişikliğinin tek anlamlı yanı olarak okunabilir.

134. Nato'nun kontrolünde operasyona tahsis edilmiş olan yaklaşık 195 uçak ve 18 gemi bulunmaktadır.

135. "NATO'dan Libya için yeni uçak taahhüdü yok," BBC Türkçe, 15 Nisan 2011

136. "ABD'den yardım paketi, Avrupalılardan askeri danışman," BBC Türkçe, 20 Nisan 2011

137. "Mullen: Libya birlikleri yüzde 30-40 oranında etkisiz hale getirildi," Zaman, 22 Nisan 2011.

138. David Alan Rosenberg, "Savaş Sonrası Amerikan Hava Doktrinini ve Teşkilatı: Deniz Kuvvetleri Tecrübesi," Alfred F. Hurley, Robert C. Ehrhart (der.), *Hava Gücü ve Savaş: ABD Sekizinci Tarih Sempozyumu*, Ankara, Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1979, s.282.

139. David S. Cloud, "American High-Tech Weapons Fail to Prevent Tragedy," Los Angeles Times, 10 Nisan 2011

140. Doyle McManus, "Breaking point in Libya," Los Angeles Times, 24 Nisan 2011

4. TÜRKİYE'NİN LIBYA POLİTİKASI

Tunus ve Mısır'da yaşanan olaylar sırasında başarılı bir sınav veren ve hatta bütün dünyanın neler olduğunu anlamaya çalıştığı bir zamanda inisiyatif alıp Hüsnü Mübarek'e çekilme çağrısı yaparak, bizzat olayların gidişatına yön veren Türkiye için Libya hem zorlu bir sınav olmuş hem de izlenmekte olan dış politika nedeniyle eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu eleştiriler aslında Türkiye'nin hatalarından değil, Ankara'nın süreç boyunca attığı önemli adımlara ve teknik konularda özellikle sağladığı başarılarla karşın aldığı tavrın kamuoyuna yansımada yetersiz kalmasından beslenmiştir. Türkiye, Libya'da yaşanan gelişmeleri iki perspektiften ele alan bir dış politika yaklaşımı sergilemiştir. Birincisi, Libya'nın bağımsız bir ülke olarak geçmişte Irak'ın ve Afganistan'ın içerisine düştüğü ve yıllardır devam eden savaş ortamına girmesini engelleyecek bir yaklaşım tarzı. İkincisi ise Kuzey Afrika'da ve Ortadoğu'da yaşanan demokrasi taleplerini ve statükonun değişimini sekteye uğratabilecek bir görüntünün ortaya çıkmasını engelleyecek bir bakış açısı.

Libya hem siyasi hem de toplumsal anlamda kendine has özelliklerinden dolayı bölgede gelişen değişimi benzer bir şekilde tecrübe etmesi mümkün olmamıştır. Kendi özel şartları hem değişimi hızlandıracak hem de inkıta uğratabilecek bir potansiyele sahip olan Libya'nın özel durumu beklendiği üzere bölgedeki değişimin sancılarında çok daha ağır maliyetleri hızla üretmiştir. Bu durum, Türkiye'nin ısrarlı bir şekilde soğukkanlı yaklaşım tarzını ve tavsiyelerini haklı çıkarmıştır. Benzer bir şekilde, ABD'nin de sürece Türkiye'den daha hızlı müdahil olmasına karşın, zaman içerisinde benzer bir temkinli noktaya geldiği görülmektedir. Libya'nın kendine has özelliklerini göz ardı ederek yapılan her girişim maliyeti artırmaktan başka bir sonuç üretmemiştir.

Libya'daki sürecin başından itibaren bir dış müdahale ihtimalinin yakın olduğunu gören Türkiye'nin böyle bir müdahaleye karşı çıkan ilkeli tavrı, liberal müdahaleciliğin kurduğu hegemonik dil engeline takılmıştır. Dış müdahaleye karşı koyduğu kategorik tavrın yanı sıra iç savaş riskine karşı aldığı nispeten muhafazakâr duruş ve uluslararası hukuka uygun meşru tavrı alma isteği Türkiye'nin destek görmesi gereken politikaları iken "genel çizginin" dışına çıkması Ankara açısından sıkıntı yaratmıştır. Buna karşın gelişmelerin seyri Türkiye'nin sadece Libya'da değil olayların merkezindeki diğer ülkeler içinde benimsemiş olduğu değişimin müdahale ile değil evrimci bir yolla ve tedricen yapılması gerektiği yönündeki politikasının haklılığını ortaya koymuştur. Süreç içinde Türkiye yapıcı ve çözüm odaklı bir aktör olarak farklılığını pekiştirmiştir.

Türkiye'nin Libya politikasını bu ülkenin kendine has özelliklerinden dolayı Tunus ve Mısır örneklerinden farklılıklar göstermekle birlikte bu durum Arap baharının başından beri benimsenmiş ilkelerden ayrıldığı anlamına gelmemektedir. Türkiye, Libya'da olayların başladığı ilk günden bu yana, temel yaklaşımlar açısından, Mısır ve Tunus'ta değişimin önünü açan siyaset tarzına sadık kalan bir politika izlemiştir. Ancak, Libya'daki muhalefet ve iktidar dinamiklerinin Mısır ve Tunus'a nazaran taşıdığı farklılıklar, bu temel yaklaşımların pratiğe tezahüründe farklılaşmayı zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede Türkiye, özü itibarıyla değişimi destekleyen ama Libya'nın kendine özgü dinamiklerini de hesaba katan bir anlayışla pozisyon almaya gayret etmiştir. Mısır ve Tunus'tan ilhamla "17 Şubat Devrimi" diye adlandırılan hareket, kısa sürede Libya'nın siyasi ve sosyal farklılıkları karşısında zorlu bir sürecin başlayacağını göstermiştir.

Mısır ve Tunus'ta muhalif aktörlerin başarılı olmasını sağlayan dört temel dinamik, Libya muhalefesinde mevcut değildir. Her iki ülkede de muhalefet, değişimi örgütleyen aktörlerin farklılığını / kimliğini geri planda tutarak, değişim söylemini öne çıkaran bir taktik izlemişlerdir. Her ne kadar kan dökülmüş olsa da, iç savaş görüntülerini anımsatan tabloların ortaya çıkmaması için, çatışmadan ziyade sivil direnişi tercih etmişlerdir. Kendilerine teveccüh eden ordunun silahlarını değil siyasi desteğini talep ederek sistem içinde kendileri adına güçlü bir aktörü konumlandırmışlardır. Son olarak, dış mihrak algılamasına yol açacak her türlü yabancı müdahaleye karşı çıkarak, muhalefet ettikleri rejimin hem bahane üretmesini hem de ülke içerisinde meşrulaşma ihtimalini engellemişlerdir.

Tunus ve Mısır'da olayların dipten gelen toplumsal bir talebin neticesi olduğunu hızla okuması Türkiye'ye mevcut aktörlerin kısa zamanda iktidarı terk edebilecekleri yönünde net bir analiz yapma imkânı vermiştir. Libya'ya ilişkin ilkesel

anlamda değil ancak uygulamada ortaya çıkan politika değişikliği ise olaylara dair öngörüsüzlükten değil, Türkiye'nin krizin önceki örneklerden farklı olarak kısa zamanda son bulmayacak olduğunu analiz ederek, uzun vadeli ve aşamalı bir politika benimsemesinden kaynaklanmıştır. Libya'daki isyanın, genel bir toplumsal tabana yayılmak yerine, 1963'te var olan Bingazi ve Trablus'un ayrı federal yapılar olduğu sistemi yansıtmaması nedeniyle, Mısır ve Tunus örneklerinden farklı olarak Libya bir iç savaşın içine kolaylıkla düşebilecek bir ülke olarak görülmüştür. Ayrıca Mısır ve Tunus'ta güçlü bir kurum olarak toplumsal desteğe sahip ordunun varlığı ve halkın yanında yer alması Türkiye'nin kararını netleştirmesini kolaylaştırmış ve mevcut rejimlerin yıkılması sonrasında doğabilecek istikrarsızlığa karşı endişelerini nispeten gidermiştir. Libya'da ise böyle bir ordunun yokluğu karar verme sürecinin uzamasına neden olmuş, Ankara gelişmeleri daha uzun süre izlemeyi doğru bulmuştur.

Türkiye'nin belirlediği temel ilkelerden sapmadan, Libya'daki olayların seyrine paralel olarak aşamalı olarak sertleşen bir politika izlediğini söylemek mümkündür. Bu aşamaların ilkinde mümkün olduğunca dış müdahale seçeneğini engellemeye ve bunun dışında bir çözüm üretilmesine gayret etmiştir. Afganistan'da, Irak'ta, Lübnan'da ve Gürcistan'da, kısaca askeri seçeneğin masaya geldiği her durumda, oldukça ihtiyatlı davranmayı tercih eden ve içinde yer aldığı uluslararası güvenlik örgütlerinin geride durmasına yönelik bir tutum takınmış olan Ankara, Libya'da da, özünde benzer bir tavır sergilemiştir. Türkiye'nin pozisyonunda tamamen Libya'ya has somut gerçeklerde etkili olmuş, bu ülkede bulunan 25.000 Türk vatandaşının çatışmaların içinde kalabilme ihtimali ve bir an önce tahliye edilmeleri zorunluluğu Ankara'nın Kaddafi'nin izlemekte olduğu politikaya dair eleştirilerini geciktirmesini gerektirmiştir. Bununla birlikte 1 Mart'ta tahliyeler tamamlanır tamamlanmaz Başbakan Recep T. Erdoğan Kaddafi'ye çekilmesi yönünde net bir mesaj verildiğini kamuoyuna duyurmuştur.

Libya'daki sürecin başından itibaren bir dış müdahale ihtimalinin yakın olduğunu gören Türkiye'nin böyle bir müdahaleye karşı çıkan ilkeli tavrı, liberal müdahaleciliğin kurduğu hegemonik dil engeline takılmıştır.

Türkiye ilk etapta Kaddafi'nin Libya'yı terk etmesinin ve mevcut rejimin izlerinin tamamen silinmesinin güçlüğü ve beraberinde doğuracağı olumsuz sonuçları göz önüne alarak öncelikle Kaddafi'nin yönetimi devrettiği, çatışmaların son bulduğu ve reformların yapıldığı bir plana ağırlık vermiştir. Kaddafi'nin yönetimi devretme seçeneğine olumsuz yaklaşmamasına karşın, akabinde Bingazi, Ecdebiye ve Raslanuf'ta sivil halka karşı silah kullanması ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi Türkiye'nin BMGK 1970 sayılı kararına destek vermesine neden olmuştur. Bu aşamada Türkiye kararı gerekli bulmakla birlikte, Kaddafi'nin Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmasının yolunu açan maddenin bu kapsamda yer almasını istememiştir. Bunun nedeni, reformları yapsa yönetimi devretse bile UCM'de yargılanmaktan kaçamayacak olduğunu gören Kaddafi'nin daha sert önlemlere yönelme ihtimalidir. Nitekim Kaddafi güçlerinin kararın ardından daha ağır silahlarla isyancılara saldırmaya başlamaları sivil ölümleri ve çatışmaların dozunu artırırken, Türkiye'nin bu konudaki endişelerinin yersiz olmadığını göstermiştir.

Libya'da çatışmalar başladığından beri sürüncemeli bir iç savaş veya bir bölünme olmak üzere iki potansiyel felaketi önlemek için yoğun bir diplomasi kullanan Türkiye, Libya'daki savaşın içinden çıkılmaz bir hal almaya başlaması ile birlikte gayretlerini taraflar arası görüşmeleri mümkün kılacak kısmi bir ateşkes üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu aşamada hem rejim ile hem de İstanbul'a gelen Libya'daki muhalif gruplar ile temaslarını yoğunlaştıran Türkiye Kaddafi rejimini bir ateşkes için ikna etmeyi başarmıştır. Buna karşın Fransa'nın öncülüğünde Paris'te yapılan toplantıdan müdahale kararı çıkacağına kesin gözü ile bakılması, Kaddafi'nin ateşkesi kabul etmesine karşın avantajı ele geçirmek için Bingazi'ye yeniden saldırmasına neden olmuştur. Bingazi'ye hakim olması halinde koalisyon güçlerinin birleşik bir Libya'ya

müdahale edecekleri için meşruluklarının zayıflayacağını düşünen Kaddafi, bütün gücü ile muhaliflerin üstüne gitmiştir. Burada Türkiye'nin başarısızlığı değil, Ankara'nın olayların kontrol altına alınmasına dair gösterdiği çabanın sonuç üretebileceğinin görülmesi üzerine, müdahale yönünde zaten kararlı Fransa başta olmak üzere koalisyon üyelerinin bu çabayı sabote etmesi söz konusudur. Nitekim bu nedenle Türkiye Paris toplantısının dışında tutulmuştur.

Müdahalenin başlaması ve Kaddafi yönetiminin de tüm gücü ile saldırması ile birlikte Libya'da olaylar yeni bir evreye girerken, Türkiye bu aşamadan sonra politikasını bu askeri müdahalenin bir işgale dönüşmemesi, sivillerin korunması ve 1973 sayılı BMGK kararı kapsamında kalınması üzerine oturtmuştur. Askeri müdahalenin kesin çözüm olamayacağı yönündeki duruşunu bu aşamada da koruyan Türkiye, buna karşın bu müdahale üzerinde çok taraflı bir kontrol mekanizması sağlamak amacıyla NATO bünyesine alınmasına destek vermiştir. Ancak bu desteği verirken NATO bünyesinde gerçekleştirilen toplantılarda ortaya koyduğu çekinceler ve itirazlar ile müdahalenin Libya'da bir iç savaşa taraf olmaya dönüşmemesi için azami gayreti göstermiş ve NATO operasyonunun sınırlarının çizilmesine doğrudan müdahil olmuştur. Türkiye'nin sürece asıl önemli katkısı Libya Temas Grubu'nun kurulmasına yaptığı öncülüktür. Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa ile gerçekleştirdiği temaslar sonucunda NATO'nun yanı sıra siyasi bir yapı oluşturulması ve Londra'da gerçekleştirilecek toplantının ilk toplantı olması konusundaki şartlarını kabul ettirmiştir. Londra toplantısında kurulan Temas Grubu, Libya'daki sürece siyasi istişare mekanizmalarının işletilerek müdahil olunmasının önü açmıştır.

Bundan sonraki süreçte Türkiye, askeri müdahalenin pasif bir üyesi olarak, sivillerin korunması, silah ambargosunun sağlanması ve insani yardımın Libya'ya ulaştırılması yönünde operasyona destek verirken, asıl çabalarını çatışmaların sona erdirilmesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu sırada gerek rejimle gerekse muhalefetle konuşmaya devam edebilen tek aktör olması ile ön plana çıkan Türkiye, taraflarla görüşerek sonuç almaya çalışmış ancak Kaddafi'nin var olduğu bütün senaryoların tüketildiğinin kesinleşmesi üzerine yeni bir yol haritası oluşturmuştur. Başbakan Erdoğan'ın Roma'da gerçekleştirilen toplantıda ana detayları verdiği ve Kaddafi'ye çekilme çağrısı yapmasına paralel olarak Türkiye'nin Doha'da yapılan son toplantıya götürerek müdahalenin bütün tarafları ile istişare ettiği çözüm önerisi Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Mustafa Abdülcelil tarafından da bugüne kadar sunulan en ciddiye alınabilecek öneri olarak nitelendirilmiştir. 23 Mayıs'ta Türkiye'yi ziyaret eden Abdülcelil Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep T. Erdoğan'ın yanı sıra Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile bir araya gelmiştir. Ulusal Geçiş Konseyi'nin Libya halkının meşru temsilcisi olarak kabul edildiği bu görüşmelerde de bir kez vurgulanmış ve sunulan yol haritası kapsamında bütün taraflarla Türkiye'nin bir araya gelmeye devam edeceği söylenmiştir. Ayrıca artık Libya'da eski yönetime yer olmadığı, Libya'ya her türlü destek ve katkıyı sağlamaya hazır olduğu Cumhurbaşkanı Gül tarafında da Celili'ye aktarılmıştır.

Türkiye'nin bugün masaya getirdiği yol haritası, Kaddafi ve yakın çevresi dışında, savaş sonrası ortaya çıkacak siyasi yapıda hiç kimseyi dışlamaması ile daha önce sunulan önerilerden farklılaşmaktadır. Afrika Birliği tarafından yapılan öneride Kaddafi'nin kaldığı bir senaryo sunulurken, bugüne kadar Batılı devletler ise çözümü muhalefetin askeri zaferine endekslemişlerdir. Türkiye ise çözüm için öncelikle ateşkesin sağlanması üzerinde durmakta, hemen akabinde siyasi sürecin başlatılmasına odaklanılması gerektiğinin altını çizmektedir. Yol haritasının üç ana unsurunu derhal ateşkes sağlanması, insani yardım koridorunun tesis edilmesi ve yeni bir siyasi düzene yönelik sürecin başlatılması oluşturmaktadır. Türkiye önerisinde, özellikle Trablus-Bingazi gerilimini ortadan kaldıracak ve ikili bir yapının doğmasının önüne geçecek şekilde, Kaddafi ve yakın çevresi dışında Trablus'taki siyasi aktörleri dışlamamaktadır. Irak'ın Baas partisinde arındırılmasının yarattığı siyasi boşluğun doğurduğu çatışmadan tecrübe ile Trablus ve Bingazi'deki siyasi yapıların dâhil olduğu bir ulusal yönetim ile reformların hayata geçirilmesine önem verilmektedir. Kaddafi'nin gitmesi yönünde bir öneri ile ortaya çıkmasına rağmen başından beri izlediği politika sayesinde Türkiye'nin bugün hala Trablus'taki aktörlerle görüşebiliyor olması ortaya konan yol haritasının hayata geçirilmesi anlamında önemli bir avantaj teşkil etmektedir. NATO'nun askeri operasyonun çıkmaza girdiği bir ortamda, başından itibaren askeri bir müdahalenin Libya'da çözüm olmayacağını görerek gayretlerini diplomatik çözüm üzerine yoğunlaştıran Türkiye bu sayede en somut çözüm önerisini getirebilmiştir.

EKLER

1. Temel Veriler

<p>COĞRAFYA Yüzölçümü: 1,759,540 km² Kıyı şeridi uzunluğu: 1,770 km Sınır uzunluğu: Toplam: 4348 km Mısır: 1115km Cezayir: 982 km Çad: 1055 km Nijer: 354 km Tunus: 459 km Sudan: 383 km Doğal kaynakları -Petrol – Doğalgaz – Alçıtaşı</p>	<p>HALK Nüfus: 6,597,960 (2011 tahmini) Yaş Dağılımı 0–14: % 32.8 15–64: % 62.7 65 ve üstü: % 4.6 Ortalama yaş: Toplam: 24.5 Erkekler: 24.5 Kadınlar: 24.4 (2011 tahmini) Nüfus büyüme hızı: % 2.064 (2011 tahmini) Doğum Oranı: 24.04/1000 (2011 tahmini) Ölüm oranı: 3.4/1000 (2011 tahmini) Ortalama Yaşam Süresi: 77.65 yıl (Erkekler: 75.34 – Kadınlar: 80.08) Etnik Kompozisyon: Berberi ve Arap (%97), Diğer (%3) Yabancılar: Nüfusun %3'ünü oluşturmaktadırlar: Amerikalılar, Mısırlılar, Türkler, İtalyanlar, Yunanlılar, Maltalılar, Tunuslular, Hintliler, Pakistanlılar Din: Sünni Müslüman (%97) Dil: Arapça, İngilizce ve İtalyanca Okuma-yazma oranı: 15 yaşındaki nüfusun %82.6'sı okuma-yazma biliyor</p>
<p>YÖNETİM Devlet başkanı: Muammer Kaddafi Başkenti: Trablus Anayasa: 11 Aralık 1969; 2 Mart 1977'de değiştirildi Politik sistem: Genel Halk Kongresi yasamayı yapar; bu Kongre yetkilerini Genel Halk Komitesi eliyle yürütür Yasama Organı: Tek meclisli Yargı organı: Yüksek Mahkeme Politik partiler: Ülkede politik parti bulunmamaktadır Bağımsızlık: 24 Aralık 1951 (İtalya'dan) Ulusal gün: Devrim Günü, 1 Eylül (1969) Bayrak: Düz yeşil</p>	<p>EKONOMİ Genel bakış: Sosyalist ekonomi modeline yakındır ve büyük oranda petrol gelirlerine bağımlıdır; petrol gelirleri ihracatın neredeyse tamamına ve milli gelirin 1/4'üne tekabül etmektedir Satınalma gücü: 89.03 milyar dolar (2010) Büyüme hızı: %3.3 (2010) Kişi başına düşen milli gelir: 13.800 dolar (2010) İşgücü oranı: 1.729 milyon (2010) Endüstri: Petrol ürünleri, gıda işleme, tekstil, demir-çelik, çimento vd. Petrol üretimi: Günlük 1.79 milyon varil (Dünyada 18., 2009) Petrol ihracatı: Günlük 1.542 milyon varil (Dünyada 15., 2009) Kanıtlanmış petrol rezervi: 47 milyar varil (Dünyada 9., 2010) Para birimi: Bir Libya dinarı yaklaşık 1.26 dolara eşittir (2010); bir dinar 1000 dirheme eşittir</p>
<p>ULAŞIM Havaalanı: 137 (2010) Demiryolu: 1965 yılından beri ülkede hiçbir demiryolu işlemiyor; toplam uzunluğu 2,757 km olan yedi demiryolu hattı yapımı devam ediyor Otoyol: Toplam: 100,024 km; Asfalt yol: 57,214 km Boru hatları: Petrol: 6960 km; Doğalgaz: 3,216 km Ticari filo: 20 gemi</p>	

2. Kronoloji

- 643** Libya Arapların hâkimiyetine girdi ve İslamiyet yayıldı
- 1551** Libya'da Osmanlı hâkimiyeti başladı
- 1711** Karamanlı hanedanı yönetimi ele geçirdi
- 1832** Yusuf Karamanlı tahttan çekildi ve iç savaş başladı
- 1835** Karamanlı hanedanı sona erdi ve Osmanlı hâkimiyeti yeniden başladı
- 1842** Senûsi tarikatı Sirenayka (Cyrenaica) bölgesinde ilk zaviyesini kurdu
- 1856** Senûsi tarikatı Giarabub'u ele geçirdi ve Osmanlı Sultanı tarafından tanındı
- 1902** Senûsi tarikatının Fransızlara karşı ilk yenilgisi
- 1911** İtalya'nın Libya'yı işgali
- 1912** Aziziye Kongresi yapıldı
- 1915** Kasr Buhadi çarpışması; İdris'in Senûsilerin lideri olması
- 1917** İtalyanlar ile Senûsiler arasındaki Ekrame anlaşması
- 1918** Trablus Cumhuriyeti kuruldu
- 1919** İtalya ve Trablus Cumhuriyeti arasında Kalat Zaytuna anlaşması imzalandı
- 1923** İtalya Libya ile tüm anlaşmalarını feshederek *Riconquista*'yı başlattı
- 1929** İtalya Trablus, Fizan ve Sirenayka'yı Libya adıyla tek koloni olarak birleştirmesi
- 1932** Havarya Savaşı
- 1937** Devlet destekli ilk İtalyan yerleşimcilerin Libya'ya ulaşması
- 1942** İngiltere, Libya'ya bir daha İtalya kontrolüne girmeyeceğine söz verdi
- 1943** İngiliz ve Fransız orduları İtalyan ordusunu Libya'da yendi ve askeri yönetimler kuruldu
- 1949** "Dört Büyük Güç" Libya topraklarının geleceği konusunda uzlaşamadı
- 1951** Libya bağımsız bir krallık olarak kabul edildi; ilk kralı İdris es-Senûsi oldu
- 1952** İlk genel seçimler yapıldı
- 1953** Libya Arap Ligi'ne katıldı; Anglo-Libya anlaşması imzalandı
- 1954** Amerika ile Libya arasındaki anlaşma ile Libya'daki yönetim Senûsi ailesinin İdris kolunun imtiyazına verildi
- 1955** Fransa ile Libya arasındaki anlaşma; Libya BM'ye katıldı
- 1959** Sirenayka'da büyük petrol sahaları keşfedildi
- 1961** İlk büyük petrol ihracatı yapıldı
- 1962** Libya OECD'ye katıldı
- 1969:** Birlikçi Özgür Subaylar hareketi monarşi rejimini devirdi
- 13 Eylül: Muammer Kaddafi Libya Arap Cumhuriyeti başkanlığına aday oldu
- 29 Ekim: Libya İngiltere'den askerlerini geri çekmesini ve askeri üslerini boşaltmasını istedi
- 14 Kasım: Libya'daki ilk yabancı banka ve hastaneler millileştirildi
- 27 Aralık: Trablus Sözleşmesi ile Mısır, Libya ve Sudan birleşti
- 1970**
- 28 Mart: Son İngiliz askerleri ülkeden ayrıldı
- 16 Haziran: Son Amerikan askerleri Wheelus Hava Kuvvetleri Üssü'nü boşalttı
- 5 Temmuz: Devrim Komutası Konseyi (RCC) petrol endüstrisinin millileştirilmesi ile ilgili ilk yasayı çıkardı
- 10 Aralık: RCC İsrail'e karşı kullanılmak üzere bir Cihat Fonu kurdu

1971

17 Nisan: Mısır, Libya ve Suriye, Arap Cumhuriyetleri Federasyonu adı altında birleşti; ancak bu federasyon hiçbir zaman gerçekleşmedi

12 Haziran: Arap Sosyalist Birliği kuruldu

7 Aralık: Libya'daki İngiliz petrol şirketi BP millileştirildi

1972

18 Şubat: RCC Libya'nın daha önce ABD ile yapmış olduğu dokuz anlaşmayı feshetti

4 Mart: Libya ile Sovyetler arasında ilk işbirliği yapıldı

7 Nisan: Arap Sosyalist Birliği ilk kongresini Trablus'ta yaptı

2 Ağustos: Mısır ve Libya Bingazi Deklarasyonu ile birleşme planlarını duyurdular

28 Ekim: Libya'nın hukuk sisteminin "İslamileştirilmesi" için bir komite kuruldu

1973

15 Nisan: Kaddafi Halk Devrimi'ne atfen Üçüncü Evrensel Teori'yi açıkladı

6 Ekim: Üçüncü Arap-İsrail Savaşı başladı

26 Ekim: Libya İsrail'e destek verdiği gerekçesiyle ABD'ye petrol ihracatını durdurdu

1974

11 Şubat: Libya, Texaco, Libyan American Oil Company ve California Asiatic adlı üç büyük Amerikan petrol şirketini millileştirdi

Mayıs: Libya Başbakanı Abdüsselam Callud, Sovyetler Birliği'ne ilk resmi ziyaretini yaptı ve ilk Libya-Sovyetler silah anlaşması imzalandı

1975

3 Ocak: Libya ABD'ye uyguladığı petrol ambargosunu kaldırdı

12 Mayıs: Sovyetler Başbakanı Alexei Kosygin Libya'yı ziyaret etti

13 Ağustos: Kaddafi'ye karşı ilk askeri darbe girişimi yapıldı

26 Ağustos: Devrim mahkemeleri kuruldu

12 Eylül: Libya'ya karşı Amerika'nın ilk ekonomik ambargosu başladı

Kasım: İlk halkın kongreleri kuruldu

1976

17 Eylül: Yeşil Kitap'ın "Demokrasi Sorununa Çözüm: Halkın Otoritesi" başlığını taşıyan ilk bölümü basıldı

1977

2 Mart: RCC tasfiye edildi; Libya Halk Otoritesinin Kurulması Deklarasyonu ilan edildi

21-24 Temmuz: Libya ile Mısır arasında sınır savaşı

Kasım: Yeşil Kitap'ın ikinci bölümü olan "Ekonomik Soruna Çözüm: Sosyalizm" basıldı

6 Kasım: İlk devrim komitesi Trablus'ta kuruldu

1-5 Aralık: Libya, Cezayir, Suriye ve Filistin Kurtuluş Örgütü arasında "Kararlılık ve Direniş Cephesi" kuruldu

1978

19 Aralık: Kaddafi devrime daha fazla zaman ayırabilmek gerekçesiyle Genel Halk Kongresi Genel Sekreterliği görevinden istifa etti

1979

Ocak: Libya'nın Uganda'ya müdahalesi

1 Haziran: Yeşil Kitap'ın "Üçüncü Evrensel Teorinin Sosyal Temeli" başlıklı üçüncü bölümü basıldı

1 Eylül: Libya'nın dünya genelindeki büyükelçilikleri Halkın Büroları'na çevrilmeye başladı

1980

7 Şubat: Trablus'taki ABD büyükelçiliği kapatıldı ve diplomatlar geri çağırıldı

Sonbahar: Libya Çad'a müdahale edince Fransa ve birçok Arap ülkesi Libya'yı uyardı

1981

20 Mart: Libya'daki tüm özel ve yabancı şirketlerin yılsonuna kadar millileştirileceği açıklandı

6 Mayıs: Amerikan yönetimi Libya'dan Washington'daki temsilciliğini kapatmasını istedi **1982**

12 Mart: ABD yönetimi Libya'ya gıda ve ilaç dışındaki tüm ihracatı yasakladı

13 Aralık: Kaddafi Libya ordusunun dağıtılacağını ve yerine Halk Ordusu'nun kurulacağını ilan etti

1983

Haziran: Libya Çad'ı yeniden işgal etti

1984

13 Ağustos: Ujda Anlaşması ile Libya ve Fas aralarında bir birlik kurduklarını ilan etti

1986

29 Ağustos: Fas Libya ile daha önceki birlik anlaşmasından tek tarafı olarak çekildi

1987

11 Eylül: Libya ve Çad Afrika Birliği'nin çağrısına uyarak ateşkes ilan etti

1988

28 Ocak: Kaddafi Müslüman Kardeşleri Arap birliğini bozmakla suçladı

31 Ağustos: Libya hem düzenli orduyu hem de polisi ortadan kaldırıp yerlerine silahlandırılmış gönüllü insanlardan oluşan grupların oluşturulacağını duyurdu

21 Aralık: Lockerbie'de Pan Am uçağı düştü

1989

4 Ocak: ABD Akdeniz'de iki Libya uçağını düşürdü

17 Şubat: Cezayir, Libya, Moritanya, Fas ve Tunus, Arap Mağrip Birliği'ni kurdu

16 Ekim: Kaddafi 16 yıl sonra ilk kez Mısır'ı ziyaret etti

1990

5 Mart: Libya ve Sudan sonraki dört yıl içinde bir birliğin yolunu açacak bir anlaşma imzaladı

3 Nisan: Kaddafi Yahudilerin İsrail dışındaki yerlere gitmeleri gerektiğini söyledi

1991

Ekim: Batılı kaynaklar Lockerbie'nin arkasında Libya'nın olduğunu iddia etti

1992

21 Ocak: BM Güvenlik Konseyi 731 sayılı kararıyla Libya'dan Lockerbie faciasıyla ilgili soruşturmada işbirliği yapmasını istedi

15 Nisan: BM yaptırımları devreye girince Japonya, İtalya, Danimarka ve İsveç, Libyalı diplomatların ülkelerini terk etmesini istedi

26 Ekim: Libya İtalya'dan 32 yıllık işgaline karşılık tazminat talebinde bulundu

1993

2 Temmuz: ABD Dışişleri Bakanlığı, uluslararası ambargoyu gerçekleştiren 79 Libyalı atletin New York'taki Dünya Üniversite Oyunları'na katılmalarına izin vermedi Ekim: Misrata yakınlarındaki isyancı gruplar Kaddafi güçlerine yenildi

1995

1 Mart: Libya 300 mahkûmu serbest bırakacağını ve ülkedeki son hapisaneyi imha edeceğini açıkladı

31 Mart: BM Güvenlik Konseyi, Lockerbie soruşturması ile ilgili iki şüpheli Libyalıyı yakalamadığı için yaptırımları genişletti

5 Nisan: Kaddafi BM'den ayrılma tehdidinde bulundu

1-8 Eylül: Bingazi'de İslamcılarla güvenlik güçleri arasında çatışmalar çıktı, 70 kişi öldü, 3500 kişi tutuklandı

1999

Lockerbie şüphelilerini Libya teslim etti, BM yaptırımları askıya aldı ve İngiltere ile ilişkileri düzelmeye başladı

2001

31 Ocak: Lockerbie davasında özel yetkili mahkeme şüpheli iki Libyalıdan birini suçlu, diğerini suçsuz buldu

2002

Ocak: ABD ile Libya uzun yıllar süren düşmanlığın ardından ikili ilişkiler için müzakerelere başlayacaklarını duyurdular

2003

Ocak: Libya, BM İnsan Hakları Komisyonu Başkanlığı görevine seçildi

Ağustos: Libya, Lockerbie faciasında hayatını kaybedenlerin ailelerine toplam 2.7 milyar dolar tazminat ödemeyi kabul eden anlaşması imzaladı

Eylül: BM Güvenlik Konseyi Libya üzerindeki yaptırımları kaldırdı

Aralık: Libya kitle imha silahları üretme programını durduracağını duyurdu

2004

Mart: İngiltere Başbakanı Tony Blair Libya'ya 1943'ten bugüne kadarki ilk ziyareti yaptı

Mayıs: Beş Bulgar hemşire ve bir Filistinli doktor, kasıtlı olarak 400 çocuğa HIV virüsü bulaştırmak suçundan idam cezasına mahkûm edildi

Ağustos: Libya Berlin'deki bir gece kulübüne yapılan bombalı saldırıdan dolayı 35 milyon dolar tazminat ödemeyi kabul etti

2005

Ocak: Libya'nın petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri için ihaleye çıkardığı lisanslar için ABD şirketleri 20 yıl sonra Libya'ya döndü

Aralık: Yüksek Mahkeme Bulgar hemşireler ve Filistinli doktorun kararını bozdu, yeniden yargılama süreci başladı

2006

Şubat: Bir Danimarka gazetesindeki karikatürler sebebiyle Bingazi'de gösteri yapan kişilerle polis arasında çatışma çıktı, en az 10 kişi öldü

Mayıs: ABD Libya diplomatik ilişkilerini tamamen düzeltmek istediğini açıkladı

Eylül: Kaddafi devrimin 37. yıldönümü konuşmasında devrim düşmanlarını öldürme çağrısında bulundu

Aralık: Yeniden yargılama sonucunda beş Bulgar hemşire ve bir Filistinli doktor kasten 400 Libyalı çocuğa HIV virüsü bulaştırmak suçundan idama mahkûm edildi

2007

Ocak: Başbakan 400 bin kamu işçisinin işten çıkarılıp özel sektöre yönlendirileceğini ve böylelikle kamu harcamalarının azaltılacağını açıkladı

Temmuz: İdam cezasına çarptırılan altı yabancı tıpçının cezaları müebbet hapse çevrildi; bir süre sonra da AB ile yapılan anlaşma sonucunda serbest bırakıldılar

2008

Ocak: Libya bir aylık geçici BM Güvenlik Konseyi başkanlığı görevini devraldı

Ağustos: Libya ve ABD her iki ülke vatandaşlarına karşı düzenlenen bombalı saldırıların tazmin edileceği konusunda uzlaşmaya vardı

Ağustos: İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi Kolonyal dönemden dolayı Libya'dan özür diledi ve tazminat anlamında beş milyar dolarlık yatırım anlaşması imzaladı

Eylül: 1953 yılından bu yana ABD tarafından yapılan en üst düzey diplomatik ziyareti ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice yaptı; Rice ABD ile Libya arasındaki ilişkilerin "yeni bir evreye" girdiğini söyledi

Kasım: Amerikalı Lockerbie kurbanları Libya'nın kendilerine tüm tazminatlarını ödediğini açıkladı

2009

Şubat: Kaddafi Afrika Birliği başkanlığına seçildi ve "Afrika Birleşik Devletleri" fikrinden bahsetti

Haziran: Kaddafi ilk kez İtalya'ya bir ziyaret gerçekleştirdi

Ağustos: Lockerbie bombacısı Ali el-Megrahi İskoçya'da serbest bırakıldı ve Libya'da kahraman gibi karşılandı

Eylül: Libya Kaddafi'nin iktidara gelişinin 40. yılını kutladı

2010

Ocak: Libya Rusya ile 1.8 milyar dolarlık bir silah alım anlaşması imzaladı

Haziran: BM Mülteci Komitesi ülkeden kovuldu

Ekim: AB ile Libya yasadışı gözle mücadele konusunda anlaşma imzaladı

Aralık: WikiLeaks belgelerinde, Kaddafi'nin Lockerbie bombacısının hapiste ölmesi durumunda İngiltere ile tüm ticari ilişkileri keseceği tehdidinde bulunduğu ortaya çıktı

2011

15-16 Şubat: Fethi Tarbel isimli bir insan hakları aktivistinin tutuklanması ile Bingazi'de protestolar başladı; protestolar hızlıca diğer şehirlere de sıçradı.

21 Şubat: Libya'nın BM'deki temsilcileri liderleri Kaddafi'ye karşı tavır belirlediklerini ve onun görevinden ayrılması gerektiğini açıkladılar

22 Şubat: Kaddafi şehit olarak ölmeye yemin ederek görevini bırakmayacağını ve başkent Trablus'tan asla ayrılmayacağını ilan etti

24 Şubat: İsyancı güçler Misrata kentini ele geçirdiler

26 Şubat: BM Güvenlik Konseyi Kaddafi ve ailesine yaptırım kararı aldı

28 Şubat: AB ülkeleri de Kaddafi ve ailesine yaptırım kararı aldı

- 1 Mart: BM Genel Kurulu Libya'nın BM İnsan Hakları Konseyi üyeliğini askıya aldı
- 5 Mart: Bingazi'deki ulusal konsey kendini Libya'nın tek temsilcisi ilan etti
- 10 Mart: Kaddafi'ye bağlı güçler Brega kentinde isyancıları uçakla bombaladı. Kaddafi güçleri Zaviye kentinin kontrolünü geri aldı. Fransa Bingazi'deki ulusal konseyi tanıdığını açıklayan ilk ülke oldu.
- 11 Mart: Libya Fransa ile ilişkilerini dondurdu
- 12 Mart: Arap Ligi, BM'ye Libya'yı uçuşa yasak bölge çağrısı yaptı
- 17 Mart: BM Güvenlik Konseyi Libya'yı uçuşa yasak bölge ilan etti ve sivilleri korumak gerekçesiyle hava saldırılarına başlanması kararını verdi
- 19 Mart: Kaddafi güçlerine karşı ilk hava saldırısı yapıldı
- 20 Mart: Libya yeni bir ateşkes ilan etti
- 26 Mart: İsyancılar stratejik Ecdebiye kentini ele geçirdi
- 28 Mart: Katar, Libya'daki isyanı halkın meşru bir hareketi olarak tanıyan ilk Arap ülkesi oldu
- 29 Mart: Londra'daki konferansta Kaddafi'ye görevi bırakma çağrısı yapıldı
- 30 Mart: NATO'nun hava saldırılarının verdiği güçle önceleri ilerleyen Libya'lı isyancı güçler, Kaddafi'nin daha iyi donanımlı güçleri karşısında birçok bölgede geri çekilmek zorunda kaldı
- 1 Nisan: Batılı güçlerin bombalamaları sonucu 13 isyancı öldü; isyancılar olayın talihsiz bir hata olduğunu söylediler
- 4 Nisan: Libya Dışişleri Bakan Yardımcısı Abdelati Ubeydi çözüm arayışı için Türkiye'yi ziyaret etti
- 10 Nisan: Kaddafi çatışmaların sona ermesi için Afrikalı liderlerle birlikte bir yol haritası kabul ettiğini açıkladı
- 11 Nisan: İsyancılar bu yol haritasını taleplerini karşılamadığı gerekçesiyle reddettiler
- 20 Nisan: Kaddafi'nin oğlu Seyf el-İslam çatışmalar bittiğinde yeni bir Anayasa için hazır olduklarını söyledi
- 23 Nisan: İsyancılar Misrata kentini Kaddafi güçlerinden aldıklarını açıkladılar
- 29 Nisan: Kaddafi, NATO'nun saldırılarını durdurması halinde ateşkese ve müzakereye hazır olduğunu ilan etti
- 30 Nisan: Trablus'taki bir eve NATO füze saldırısı düzenledi, saldırıda Kaddafi'nin en küçük oğlu ve üç torunu öldü; Kaddafi saldırıdan kurtuldu ama o günden sonra gözükmedi
- 3 Mayıs: NATO, Kaddafi güçlerinin limanını bombaladığı Misrata kentini bombalamaya devam etti
- 5 Mayıs: Hillary Clinton Libya'nın dondurulmuş olan varlıklarının bir bölümünü isyancılara destek bağlamında serbest bırakıldığını açıkladı
- 8 Mayıs: Libya'daki kabile liderleri ülkenin çıkış yolu bulabilmesi için bir araya geldi
- 11 Mayıs: İsyancılar Misrata havaalanını ele geçirdi; ilk silahsız ABD gemisi isyancılara yardım getirdi

1951 yılında bağımsızlığını kazanan Libya, 18 yıl krallıkla idare edildikten sonra Muammer Kaddafi öncülüğündeki bir grup subayın gerçekleştirdiği askeri darbeyle kendine özgü yeni bir yönetim ile tanıştı. 42 yıl süren bu uzun dönemin ardından Kaddafi, Arap baharının bir halkası olarak Libya'daki liderliğini kaybetmek üzere. Ocak 2011'de konut probleminin ve yolsuzlukların dile getirilmesiyle başlayan gösteriler ilk etapta siyasi kaygılardan çok ekonomik motifler taşıyordu. Ancak protestolar kısa zamanda, tamamen siyasi mücadele haline alan bir isyan hareketine dönüştü. Karmaşık denklemler arasında Libya'yı, iç savaş da dâhil, her biri zorlu farklı senaryolar beklemektedir.

17 Şubat'tan sonra tırmanan çatışmalar, muhalif saflardaki organizasyon eksikliğini de açığa çıkardı. Kaddafi rejimini devirme ortak gayesiyle birleşen muhalefet, 27 Şubat'ta Libya Geçici Ulusal Konseyi'ni kurdu. Ancak bu süreçte Kaddafi'nin savaş uçakları ve paralı askerlerin desteğiyle halka ateş açtırması ve ölenlerin sayısının artması ile Tunus ve Mısır'da yaşanan yumuşak geçişin Libya'da yaşanmayacağı görüldü. Bu durum, Libya'da olası bir katliamın veya iç savaşın önüne geçmek için uluslararası toplumun harekete geçmesi gerektiği yönünde seslerin yükselmesine neden oldu. 17 Mart'ta bir araya gelen BMGK'da oy çokluğu ile ateşkes çağırısı yapan ve sivillere yönelik her türlü şiddetin sona erdirilmesi, uçuşa yasak bölge ilanı ve silah ambargosunu da içeren 1973 sayılı karar kabul edildi. Kararın üzerinden 48 saat geçmeden Paris toplantısını düzenleyen Fransa'nın öncülüğünde ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada'nın katıldığı bir koalisyon tarafından Libya'ya askeri operasyon başlatıldı. Başta Türkiye ve Almanya gibi ülkelerin operasyonun sınırlandırılması yönündeki itirazları nedeniyle yaşanan krizin aşılmasının ardından 27 Mart'tan itibaren BMGK'nın Libya hakkında aldığı kararların bütün unsurlarıyla NATO'ya devredilmesine karar verildi.

Tunus ve Mısır'dan farklı olarak Libya, Türkiye için zorlu bir sınav olmuştur. Bu zorluk esasen Türkiye'nin hatalarından değil, Ankara'nın süreç boyunca attığı önemli adımlara ve sağladığı başarılarla karşın aldığı tavrın kamuoyuna yansımada yetersiz kalmasından kaynaklanmıştır. Türkiye, Libya'da yaşanan gelişmeleri iki perspektiften ele alan bir dış politika izlemiştir. Birincisi, Libya'nın bağımsız bir ülke olarak, geçmişte Irak'ın ve Afganistan'ın içine düştüğü ve yıllarca süren savaş ortamına girmesini engelleyecek bir çözüm üretmek. İkincisi ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan değişim ve demokrasi sürecini sekteye uğratacak bir görüntünün ortaya çıkmasını engelleyecek bir yol bulmak. NATO'nun askeri operasyonunun çıkmaza girdiği bir ortamda, başından itibaren askeri müdahalenin Libya'da çözüm olmayacağını görerek gayretlerini diplomatik çözüm üzerine yoğunlaştıran ve tüm kesimlerle ilişkilerini sürdüren Türkiye, bu sayede en somut çözüm önerilerini getirebilmiştir.

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Reşit Galip Cd. Hereke Sokak No: 10
GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312.405 61 51 | Faks : +90 312.405 69 03
www.setav.org | info@setav.org

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org